

Rambynas

2 (16)
2019 m. spalio

Rambynas

Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“
leidinys 2019 m. 2 (16)

Spaudos projektą „Rambynas – Mažosios Lietuvos etnoregionio savitumo išsaugojimui – 2019“ iš dalies finansuoja Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

Redakcinė kolegija

Diana Milašauskienė – vyriausioji redaktorė

Eugenijus Skipitis – leidinio sudarytojas

Marytė Gečienė

Birutė Žemgulienė

Juozas Vercinkevičius

Rengėjas (leidėjas)

Pagėgių krašto draugija „Sandūra“

Finansiniai rėmėjai

UAB „Senasis Rambynas“, UAB „Veizas“,

Pagėgių savivaldybės tarybos nariai: Edgaras Kuturys, Eugenijus Dargužas, Ramutė Valančienė, Algis Grublys, Remigijus Kelneris,

Rasa ir Sigitas Stoniai,

Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“ bičiuliai,

2018 m. parėmę draugiją 2 proc. pajamų mokesčiu,

taip pat visi, įsigiję ir užsiprenumeravę žurnalą

„Rambynas“

Informaciniai rėmėjai

Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis „Voruta“

Viršelio nuotrauka. Petras Venslovas - aktorius, režisierius, savito balso tembro poezijos skaitovas, dažnas Mažosios Lietuvos svečias. Jo skaitomi tekstai skambėjo prie Vydūno kapo Bitėnų kapinaitėse, atidarant lankymui pritaikytą Šereiklaukio piliakalnį. Paskutinį kartą aktorius su savo parengta menine programa, kurioje skambiu eilėraščio ritmu suguldyti išnykę ir gyvi Mažosios Lietuvos vietovardžiai, svečiavosi rugpjūčio pabaigoje Šereiklaukio dvarvietėje Rambyno regioninio parko direkcijos organizuotame renginyje „Paskutiniai gandro pavakariai“. D. Stungurienės nuotrauka.

Alis BALBIERIUS

Neigimo dėsnis

*Mes turime paneigt mylėdami kitus
jau muša laikas mūsų kartai
jau mestos kortos skriejančios ratu
ir švilpia vėjai aštrią mūsų tartį*

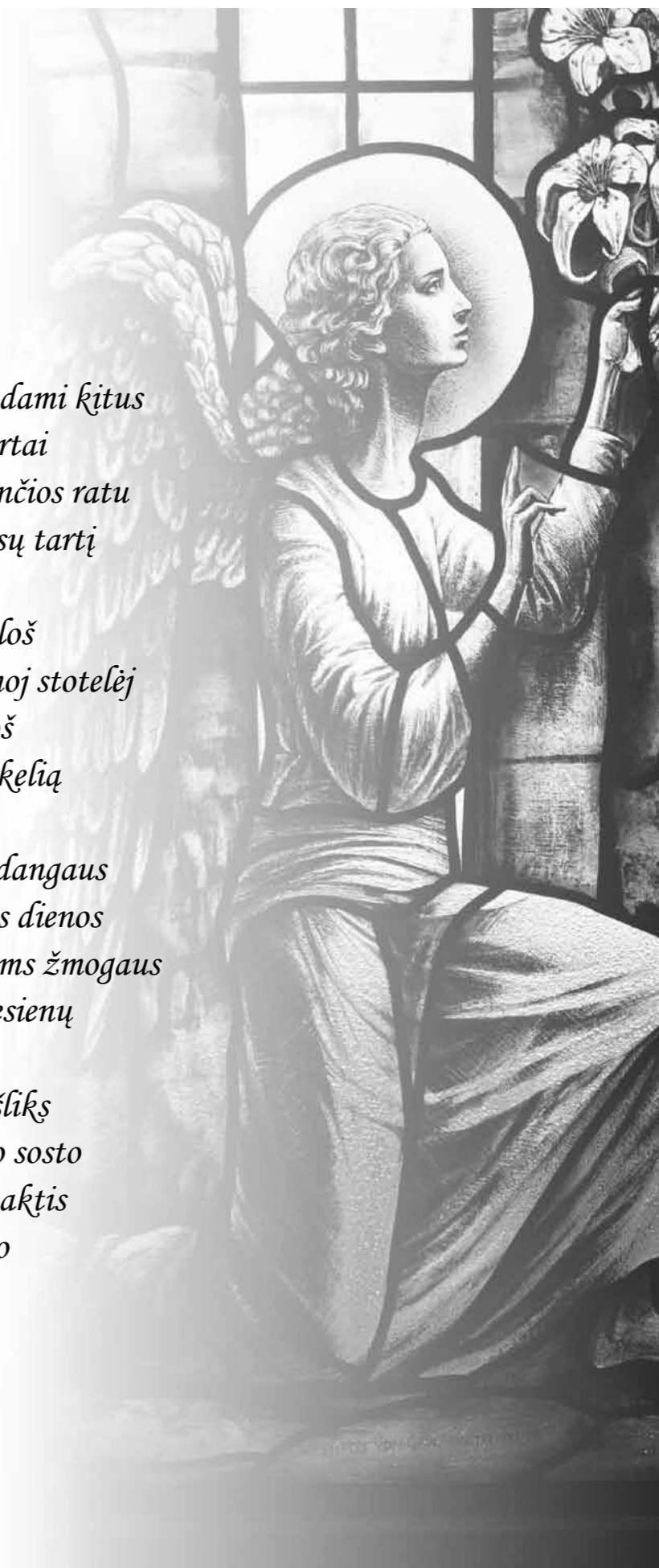
*kažkas išliks kažkas praloš
kažkas ramiai išlips pirmoj stotelėj
o traukinys į erdvų toli oš
matydamas tik būsimąjį kelią*

*jau iškalbėtas spindesys dangaus
akšomas sutemų aukšinės dienos
tačiau nekintant pojūčiams žmogaus
kartosim vėlei šilką mėnesienų*

*beje ir tai kas paneigta išliks
kai mus visus nuvers nuo sosto
aukšta graži ir amžina naktis
išplaukus iš visatos uosto*

TURINYS

Norbertas STANKEVIČIUS Gumbinė – kultūrinis ir administracinis Mažosios Lietuvos centras	2
Giedrė SKIPITIENĖ Vydūno genties pėdsakai Lietuvoje	15
Vytenis ALMONAITIS Padavimai apie pietų Skalvos piliakalnius III dalis. Tilžės piliakalnis, vadinamas Vorpiliu	20
Antanas STANEVIČIUS Juozas Šikšnelis – apšlakstytasis grumtynėmis su likimu	28
Juozas VERCINKEVIČIUS Pietų Baltijos dvarai (I)	37
Diana STUNGURIENĖ Mahatma Gandis	43
Haiku Pagėgių kraštui	50
Vytautas A. GOCENTAS Žymus lietuvis istorikas dr. Algirdas Matulevičius apie Mažosios Lietuvos ir lietuvininkų fenomeną Euro- pos kultūroje. Keletas pastebėjimų ir palinkėjimų skaitytojui	52
Liudvika BURZDŽIUVIENĖ Martyno Jankaus sodyba Bitėnuose	56
Zusammenfassung	61
Abstract	63

Gumbinė – kultūrinis ir administracinis Mažosios Lietuvos centras

Norbertas STANKEVIČIUS

Kraštotyrininkas, istorikas

Senoji Rytprūsių kultūra, papročiai ir visas gyvenimas žuvo 1945 metų sprogimų, bombardavimų, gaisrų ir žiaurumų ugnyje. Tada drauge dingo ir Mažosios Lietuvos kultūros tradicijų likučiai. Kartu su atsitraukiančia Vokietijos kariuomene evakavosi beveik visi gyventojai. Buvo prarasta pagrindinė istorinės atminties dalis. Vietos žmonių sunaikinimas ar ištrėmimas reiškė, kad buvusi krašto kultūra ir civilizacija dingsta negrįžtamai. Ji nebegyvavo su kitais žmonėmis kitu laiku. Sovietiniai kariai išlaisvino teritoriją nuo fašistinės valdžios ir nuo vietinių gyventojų... Išlaisvino, kad patys atsikraustytų. Krašte už Nemuno apsigyveno kitokios sanklodos naujakuriai atvykėliai. Tačiau mes galime bent tyrinėti, suvokti anksčiau ten gyvenusių žmonių darbus, įsijausti į jų gyvenamąją aplinką, vystyti jautriąją atmintį, taip vadinamą kultūros ekologiją. Susimąstant pirmiausia išskyla senieji prūsai ir lietuvininkai, darbštūs, labai mylintys savo žemę, gamtą ir laisvę žmonės, jų laisvės kovos ir gyvenimo būdas.

Gumbinės pirmtakė buvo šiauriau miesto, Narpės upelio krante ilgus amžius gyvavusi medžiotojų ir žemdirbių gyvenvietė. Jos vardas lieka nežinomas. Nadruvos žemėn Vokiečių ordino riteriai įsiveržė numalšinę Herkaus Manto vadovaujamą Didįjį prūsų sukilimą. 1283 m. ordinas nadruvių gentį pavergė. Pirmosios gyvenvietės šiose vietose minimos hercogo Albrechto laikais, jau panaikinus Teutonų ordiną. 1525 m. ordino vietoje Albrechtas įkūrė pirmąją Europoje evangelišką liuteronišką valstybę – Prūsijos hercogystę. Kertami miškai, daugėja gyventojų ir dirbamos žemės, sudaromi pirmi inventoriai ir gyventojų prievolės, steigiamos karčiamos, malūnai, bažnyčios. Dar negausūs rašytiniai šaltiniai registruoja pirmuosius apylinkių kaimus, gyventojų vardus ir mokesčius. Praktiškai visi vietovių pavadinimai yra lietuviški. Vienas iš XVI a. viduryje paminėtų kaimų

Istorinis, 1724-1944 m., ir dabartinis (nuo 2007 m.) miesto herbai

buvo Pisakaimis (Pisserkeim, Pisserkehmen). Jame, žemiau Pisos ir Romintos upių santakos, apie 1550 m. pastatyta pirmoji apylinkėje bažnyčia. Pisos upės vardas reiškė pelkėtą, pabjurusią upę. Ji dar vadinta Pivesa, Peise. 1580 m. atsirado naujasis gyvenvietės vardas – Gumbinė, senasis pavadinimas dingsta. Vietovardis kilo nuo žodžio gumbas, gumbti, gumbuotas, nuo pravardės Gumbis, Gumbinas arba iš kablį primenančio žvejybos įrankio, upės kilpos. Galbūt pavadinimas išreiškė ir kelių kaimų, vienkiamų sodybų sujungimą į vieną gyvenvietę. Romantiškai pavadinimą norėtų kildinti nuo gumbuoto, pirmųjų lietuvininkų garbinto ąžuolo ar liepos, po kuriais aukota dievams. Šaltiniai apie tai tyli. Rekonstruota prūsiška pavadinimo forma galėtų būti Gumbinni.

XVII a. Gumbinė – tai keliolika lietuvininkų žemdirbių, medžiotojų, žvejų, medkirčių sodybų iš Vištyčio ežero atitekančios Pisos pakrantėje. Gyvenvietė augo. Senojoje jos bažnyčioje 1714 m. buvo pakrikštytas Kristijonas Donelaitis. Jo gimtinė – Lazdynėlių kaimas buvo vos už 5 km į rytus ir priklausė Gumbinės evangelikų parapijai. Beveik visi Prūsijos rytinės dalies gyventojai tada buvo lietuvininkai. Juos sudarė kryžiuočių karus išgyvenę senųjų nadruvių, prūsų ir jotvingių palikuonys bei iš LDK atkeliavę lietuviai.

1656 m. šalį nuniokojo kruvinas Krymo totorių kariuomenės žygis. Apie 20 tūkstančių žuvusių, apie 30 tūkstančių išvestų į nelaisvę, daug kas apiplėšta, sudeginta. Krašto žaizdoms užgydyti prireikė dešimtmečių. 1709–1711 m. dar didesnę smūgį ir nelaimę atnešė nederlius ir maras. Liga pakirto apie 300 tūkstančių Rytų Prūsijos žmonių. Didžiojo maro ir bado metai pakeitė krašto etninį veidą ir gyvenimą. Į Prūsiją buvo pakviesti apsigyventi vokiečiai, prancūzai, austrai. Prūsijos karaliaus Friedrichas Vilhelmas I būtent Gumbinę pasirinko ekonomikos atkūrimo centru ir naujų valdžios įstaiigų vieta. Karalius nusprendė išvystyti menkai žinomą gyvenvietę, o ne greta esantį palyginti didelį miestą Įsrutį, kuriame stovėjo kryžiuočių ordino pilis, turėtos miesto teisės ir iš kur valdyta didelė apskritis. Berlyno architektai sudarė miesto planą: į šiaurę, vakarus, rytus ir pietus išvestos ir pradėtos grįsti pirmosios gatvės: Tilžės, Įsruties, Darkiemio, Stalupėnų, Bažnyčios ir Vandens. Išmatuoti 56 sklypai būsimiems namams. Turgaus aikštės kampuose ir gatvėse iškasami vieši šuliniai. Tradiciškai miestas atskirtas į senamiestį dešiniajame upės krante ir į kurį laiką neprivilegiuotą naujamiestį už upės. Karalius Frydrichas Vilhelmas I 1713, 1721, 1728, 1729, 1736, 1739 m. lankosi Gumbinėje, stebi,

tikrina ir asmeniškai vadovauja ūkio atkūrimo ir apgyvendinimo darbams. Visur reikalaujama paklusnumo ir griežto taupumo, sugalvota daug baudų ir bausmių. Bet Gumbinės miestui karalius numatė ypatingą ateitį: iš Tilžės čia buvo atkeltos Prūsų Lietuvos valdymo įstaigos ir įkurta Lietuvos deputacijos kolegija, o Gumbinės herbui karalius suteikė dalį savojo herbo simbolių.

Iš čia 1723-1736 m. imta vadovauti Lietuvos provincijai, kurią sudarė Klaipėdos, Tilžės, Ragainės ir Įsruties apskritys. Netrukus Lietuvos provincija buvo pervadinta departamentu (Litt-hausisches Departament), o Lietuvos deputacijos kolegija nuo 1736 metų pavadinama Karališkąja Lietuvos karo ir valstybinių dvarų (domenų) valdyba (rūmais) ir buvo tiesiogiai pavaldi Berlynui. Dažnai vietoj Lietuvos provincijos ar Lietuvos departamento pavadinimo XVIII–XIX a. buvo vartojamas Prūsų Lietuvos (Preussisch-Lit(th)auen) arba tiesiog Lietuvos vardas. Logiška, kitas karalystės departamentas su centru Karaliaučiuje tada vadinosi Rytų Prūsija, o Vyslos žemupio kraštas – Vakarų Prūsija. Gumbinė tapo organizacinio darbo, kartu Mažosios Lietuvos germanizavimo ir kolonizavimo židiniu. Suteiktų įsikūrimo lengvatų ir darbo specifikos dėka, karaliaus valdžios remiami atvykėliai užėmė aukštesnę materialinę padėtį ir dažnai iš aukšto žvelgė į krašto senbuvius, ypač į valstiečius būrus, gviešėsi perimti jų žemę.

Lietuvos departamentui priklausė didelės Įsruties, Tilžės, Ragainės, Klaipėdos apskritys (Hauptamt) ir dar septynios Mozūrijos apskritys: Angerburgo (Unguros, Węgorzewo), Alecko (Olecko), Leko (Elk), Leceno (Giżycko), Johانبurgo (Pisz), Rheino (Ryn) ir Seehesto (Szestno). Lietuvos departamento plotas buvo apie 17 000 kv. km. Mažosios Lietuvos etnografinis plotas užėmė ne visą departamentą, bet keturias didžiausias apskritis, sudarė apie 11 tūkst. kv. km.

Septynmečio karo metu Gumbinę užėmė Rusijos kariuomenė. Visose krašto bažnyčiose sekmadeniais įvestos privalomos padėkos pamaldos už Rusijos armiją ir carienę. 1757 m. gruodį Rytprūsiai tapo oficialiai prijungti prie Rusijos, šalinami Prūsijos simboliai. Nors senamiestio bažnyčioje miesto gyventojai turėjo prisiekti ištikimybę carienei Jelizavietai, apylinkėse vyko kariuomenės plėšikavimai. Rusijos valdymas tęsėsi beveik penkerius metus – iki 1762 m.

Prūsijos karalius Frydrichas II, įvertindamas krašto neloyalumą ir priesaiką Rusijai, niekada Rytprūsijų nelankė, nerodė kitų savo malonių.

1796 m. birželį Gumbinėn suvažiavę visų lietuviškos Užnemunės valsčių delegatai prisiekė

ištikimybę Prūsijos karalystei. Per III Lenkijos–Lietuvos padalinimą Prūsijai atitekę plotai buvo pavadinti Naująja Rytų Prūsija. 1808 m. Lietuvos karo ir domenų valdyba pavadinama Karališkąja Lietuvos valdyba. Jai vadovauti 1809–1815 m. paskirtas Teodoras von Schönas, kilęs iš Še-reiklaukio prie Bitėnų. Vėliau jis tapo visos Rytų Prūsijos vadovu (oberprezidentu).

1807 m. Gumbinę užėmė prancūzų kariuomenė. Miestui uždėta didelė duoklė. 1812 m. birželio 18–21 d. Gumbinėje gyveno ir Rusijos užpuolimo planus tikslino Napoleonas. Iš čia jis su pusmilijonine kariuomene, pasiekęs savo galybės viršūnę, užkariavęs pusę Europos, patraukė per Užnemunę į Rusiją. Tuometinis Karališkosios Lietuvos valdybos prezidentas Teodoras von Schönas labai stengėsi apsaugoti miestą nuo plėšimų. Įrenginėjamos ligoninės, kepyklos. Didžiulis rūpestis buvo tūkstančių tūkstančiai žirgų bei didelės galvijų kaimenės, kurias kaip proviantą su savimi varėsi prancūzų kariuomenė. Pašarui teko naudoti ir augančius javus. Po pusės metų žmonės pamatė pasibaisėtiną vaizdą, kai tais pačiais keliais grįžo neatpažįstamai suniokota kariuomenė: vieno pulko kareiviai važiuo pora rusiškų rogių. Šimtai sužeistų prancūzų mirė Gumbinėje. 1812 m. gruodžio 15–23 d. mieste dar šeiminkavo prancūzų armijos vadai su generalisimu Miuratu, o nuo gruodžio 24 d. – Rusijos kariuomenė.

Po Napoleono karų vykdant ūkines ir administracines reformas, Lietuvos karališkoji valdyba pertvarkyta į Gumbinės apygardą (Bezirk), egzistavusią iki pat 1945 m. Ji apėmė didžiąją Mažosios Lietuvos dalį bei Mozūriją, iš viso 16 apskričių ir beveik 16 tūkst. kv. km teritoriją. Iš keturių didelių apskričių buvo suformuotos devynios naujos (Šilutės, Tilžės, Ragainės, Lankos, Gumbinės, Įsruties, Pilkalnio, Stalupėnų, Darkiemio, Galdapės, Angerburgo (Unguros, Węgorzewo), Alecko (Olecko), Leko (Elk), Leceno (Giżycko), Johanisburgo (Pisz) ir Sensburgo (Mrągowo), kurias apėmė apygardos valdžia. Klaipėdos apskritis iš ankstesnio Lietuvos departamento buvo perduota Karaliaučiaus apygardai. Už tai Gumbinės apygardai buvo atlyginta, atidavus trylika lietuviškų parapijų iš Karaliaučiaus apygardos. Po šios 1818 m. reformos Gumbinės apygarda turėjo 378 tūkstančius gyventojų, 274 tūkstančiai iš jų gyveno dešimtyje vadinamųjų lietuviškų apskričių. 178 tūkst. visų apygardos gyventojų buvo vokiečiai arba vokiečiai, 108 tūkst. lenkų ir 91 tūkst. lietuvių.

Pavadinimas Mažoji ar Prūsų Lietuva buvo išstumtas iš dokumentų kanceliarinės kalbos. Tačiau įprastąjį Lietuvos ar Prūsų Lietuvos terminą

dar naudojo laikraščiai („Intelligenzblatt für Litt-hauen“, „Preußisch-Litauische Zeitung“), žemės ūkio, kraštotyros, sporto, studentų draugijos, net kariuomenė: pavyzdžiui, Gumbinėje dislokavosi Princo Augusto lauko artilerijos I Lietuviškas pulkas, Princo Albrechto lietuvių kavalerijos pulko dalis.

Atskirai Gumbinės apskrityje (613 kv. km) 1818 m. suskaičiuota 27 220 žmonių, iš jų lietuviškai kalbančių 5635. 1852 m. apskrityje suskaičiuota 41 720 gyventojų, iš jų tik 300 lietuvių, 1900 m. apskrityje gyveno 51 tūkst. žmonių, tarp kurių suregistruota 100 lietuvių. Gumbinė, kaip ir Karaliaučius, buvo vokiečių apygardų administraciniai centrai, todėl apylinkių germanizacija ir kolonizacija čia vyko sparčiau. Tam didelį poveikį padarė valdžios įstaigos, dvarai, mokyklos ir bažnyčios. 1939 m. Gumbinės apskrčiai priklausė 730 kv.km su 55 272 gyventojais, lietuvių skaičius nenurodomas.

Dabartinis Gusevo rajonas apytikriai atitinka tarpukariu buvusios Gumbinės apskrities ribas, bet yra padidintas panaikintos Pilkalnio apskrities sąskaita, prijungus Malviškio (Maiskoje) valsčių. Vienas visiškai nugyventas bažnytkaimis – Žirgupėnai perduoti Nesterovo rajonui, o Jučiai (Vesiolovka) – Černiachovsko rajonui.

Gumbinė, Gusevas – miestas Romintos ir Pisos upių santakoje, 2017 m. turėjo 28,2 tūkst. gyventojų, 1939 m. – 24,5 tūkst. Tai ketvirtas pagal dydį miestas Kaliningrado srityje. 111 km Gumbinę skiria nuo Karaliaučiaus, 35 km nuo Lietuvos, 50 km nuo Nemuno ir senųjų Tilžės bei Ragainės miestų.

Daug įdomių pastatų galima pamatyti miesto gatvėse. Džiugina, kad dešimtys jų per pastarąjį dešimtmetį gražiai, bent išoriškai, tvarkomi. Jų tarpe kariniai ar imperinio stiliaus pastatai, savo išvaizda bylojantys apie vokiečių valstybės jėgą ir viduramžių gotikos architektūros tęstinumą. Kaip nurodo dr.M. Purvinas, panašūs architektūros motyvai, siekiant pabrėžti šalies vientisumą, kartojosi visoje Vokietijoje ir sutapo su intensyvėjančia krašto germanizacija.

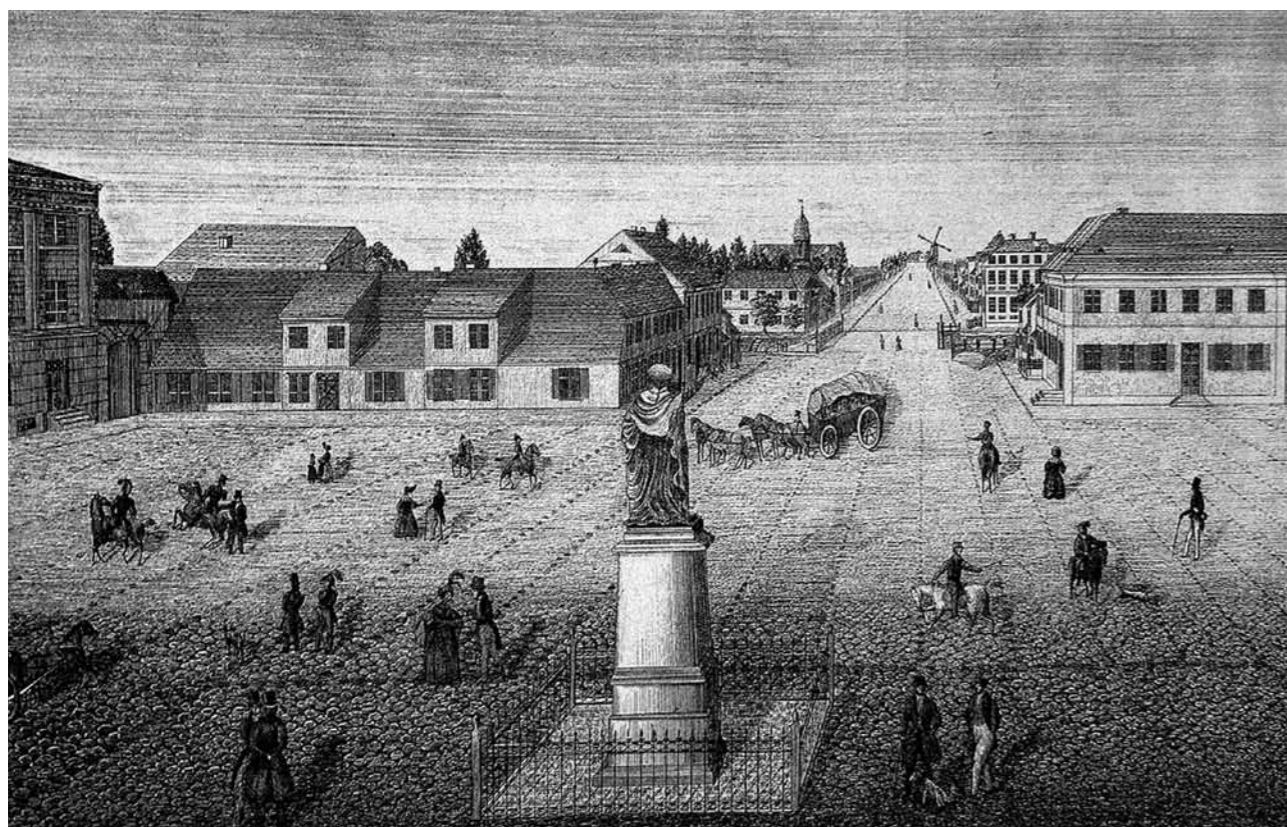
Istoriniame miesto centre, upės dešiniajame krante, stovėjo rezidencija – apygardos valdybos senieji ir naujieji rūmai, taip pat bažnyčia, paštas. Iš čia buvo administruojama 16, paskui 12 Prūsų Lietuvos apskričių, didelė teritorija nuo Klaipėdos iki Mozūrijos imtinai. Po karo išliko tik imponantiškas naujosios valdybos pastatas, statytas 1911 m., restauruotas 2012 m. Jo bokštą vietoj numušto vokiško erelio dabar puošia laikrodinis su kurantais.

Gumbinės apygardos valdyba - senieji ir naujieji rūmai, iš kurių buvo administruojama teritorija nuo Klaipėdos iki Mozūrijos. XX a. pr. atvirukas iš N.Stankevičiaus. kolekcijos

1911 m. statytas Naujosios valdybos pastatas, 2012 m. N. Stankevičiaus nuotrauka

Senoji aikštė ir paminklas miesto įkūrėjui karaliui Friedrichui Wilhelmui I. 1830 m. litografija iš knygos *Königsberg und Ostpreußen in historischen Ansichten und Plänen*. p.112. - *Weltbild, Augsburg, 2002*

Neišlikusi XVII-XIX a. Gumbinės senamiesčio bažnyčia. Nuotrauka iš knygos *Sticklies H., Goldbeck D., Gumbinnen in Bildern*, p.14. - *Bielefeld, 1996*

Pašto rūmų ir senamiesčio bažnyčios nebėra. Keturių gatvių ir kelių sankryžoje, prieš Lietuvos departamento valdybos pastatą, stovėjo paminklas miesto įkūrėjui ir Prūsijos „gelbėtoji“ Friedrichui Wilhelmui I. Matyti geometriškai taisyklingas karaliaus valia atsiradusio miesto planas.

Pirmoji bažnyčia čia iškilo XVI amžiuje, 1720 m. pastatoma nauja, perstatyta 1811 m. Evangelikų architektūros formoms būdingas didesnis santūrumas. Pagrindiniame fasade kilo keturių tarpnių bokštas, jame išdėstyti arkiniai langai ir nišos. Aukštas kvadratinio plano bokštas išsiskirdavo miesto panoramoje. Bokšto viršų puošė dantyto silueto atikas, prie kurio glaudėsi kampiniai mūriniai bokšteliai. Šoninius fasadus žymėjo dideli pusapvalių arkų langai, besikartojantis jų ritmas. Iš pagrindinės miesto bažnyčios liko vos keletas jos nuotraukų.

Senamiesčio bažnyčioje 1672–1708 m. kunigavo Michaelis Merlinas (Mörlin, 1641–1708). Tais laikais jis buvo vienas didžiausių lietuvių kalbos autoritetų, nustatinėjęs jos vartojimo taisykles. Turėdamas aukštą teologinį išsilavinimą, dirbęs ir gyvenęs keliose Prūsų Lietuvos vietovėse, jis gerai išmoko lietuvių kalbą. Polemizuodamas su kitais, kaip taisyklingos, grynos kalbos šaltinį įvertino tautosaką ir svetimybų nepaliestą liaudies kalbą, siūlydamas ja domėtis ir vadovautis, leidžiant valdžios ir bažnyčios raštus. Micheaelis Merlinas laikomas lietuvių kalbos norminimo pradininku, vienu iš lietuviškos raštijos kūrėjų, padariusių įtaką Jono Šulco, Pilypo Ruigio, Jokūbo Brodovskio kūriniams.

Gumbinės ev. kunigu nuo 1787 m. iki mirties dirbo Karlas Gotardas Keberis (1756–1835). Dar jaunystėje išmokęs lietuviškai, jis parengė ir išleido naują lietuvišką giesmyną: „Isz naujo perweizdetos ir pagerintos giesmju knygos“ (1832), kelias dešimtis giesmių parašydamas pats. Būdamas superintendentu (vyriausiu kelių apskričių dvasininku) ir bažnytinės tarybos (konsistorijos) nariu, jis darė įtaką tuo metu rengiamiems ir spausdinamiems raštams. K.G.Keberis bendravo ir su L.M.Rėza, šiam leidžiant lietuviškų dainų knygą.

Lietuvių kalbą ir tautosaką tyrinėjo 1823–1825 m. čia dirbęs kunigas Johanas Ch. Krause (1789–1859). Jis bendradarbiavo su L.M. Rėza, Augustu Šleicheriu, rinko lietuvišką žodyną. Nuo 1825 m. iki mirties buvo Pilkalnio evangelikų kunigu. Gumbinės bažnyčioje dirbo kunigas Karlas F.A.Heinricis (1812–1881) pateikęs lietuviškų pamokslų Mišių knygoms. Kaip matome, čia XIX a. dar dirbo lietuvių kalbą mokantys kunigai, vykdavo pamaldos lietuvių kalba. Be

istorinių archeologinių tyrimų, 2010–2016 m. šioje vietoje pastatyta stačiatikių šventovė – Visų Šventųjų soboras, skirtas per Pirmąjį pasaulinį karą žuvusiųjų atminimui.

Kitame, kairiajame Pisos krante, vadiname naujamiesčiu, apsigyveno šveicarų reformatai ir keli šimtai Zalcburgo evangelikų. Abi bendruomenės XVIII a. pasistatė savo bažnyčias, turėjo savo mokyklą, ligoninę, kapines. Suradę prieglobstį ir naują tėvynę Mažojoje Lietuvoje, jie pagyvino krašto ekonomiką naujomis ūkininkavimo formomis, bet ir gavo lengvatų vietinių gyventojų sąskaita. Taip Gumbinė tapo Mažosios Lietuvos vokietinimo židiniu. Gumbinės apylinkių zalcburgiečių bendruomenė buvo atpažįstama ir gyvybinga iki pat 1945 m., išlaikė savo tarmę, išvaizdą ir papročius. Ji ir dabar Vokietijoje sudaro stiprią grupę tarp kitų išeivių organizacijų.

1752 m. statyta zalcburgiečių bažnyčia sovietmečiu buvo naudojama sandėliui. Ją restauravo ir naujai pašventino Vokietijos piliečiai 1995 m. grąžindami pastatui garbę vėl būti Dievo namais. Bažnyčia vykdo ir socialinę rūpybą, organizuoja kultūrinius renginius. Kaip įprasta evangelikų bažnyčioms, jos vidus lakoniškas ir santūrus. Vidurinę navą dengia lenktas cilindrinis medinis skliautas, sakyklos ir altoriaus dekoras minimalus. Įrašas altoriuje skelbia: „Mūsų Dievas yra tvirtovė“. Šalia altoriaus – krikštykla. Vitražinis langas vaizduoja zalcburgiečių kelionę į Prūsiją, o šalia ant sienos kabo jų vedlio kelioninės lazdos kopija.

Visai nepasisėkė 1739–1744 m. statytiems prancūzų ir šveicarų reformatų maldos namams.

Per karą apgriautos sienos ir bokštas buvo susprogdintas apie 1970 m. ir dalinai panaudotas kaip statybinė medžiaga. Galutinai nugriauta 1972 m. Jos vietoje Pergalės gatvėje (buv. Darkiemio, Karaliaus, Hitlerio) stovi prekybos centras.

Iškasinėtos, išvartytos ir senos miesto kapinės, seni antkapiai panaudoti pakartotinai. 2010–2014 m. buvo atkurta dalis Pirmojo pasaulinio karo kareivių kapų, paminklai ir koplyčia.

Ankstesnę katalikų bažnyčią galima surasti šiaurės rytinėje miesto dalyje, aptvertoje kareivinių teritorijoje. Ji stovi be bokšto, naudojama klubui. Lenkija pasirūpino naujos katalikų bažnyčios pastatymu kitoje miesto vietoje.

Iš vertingesnių pastatų – architektūros paminklų reikėtų paminėti Šaulių namus (dab. Karininkų namus) Artilerijos gatvėje. Pastatą puošia aukštas mansardinis stogas, raguotų elnių galvos. Dailioje didelėje salėje ir dabar vyksta daug miesto švenčių ir koncertų.

Restauruota Zalsburgo evangelikų bažnyčia, 2009 m. N. Stankevičiaus nuotrauka

Pagal senąsias nuotraukas atkurtas zalsburgiečių bažnyčios interjeras, 2009 m. N. Stankevičiaus nuotrauka

Sovietmečiu nugriauti XVIII a. reformatų maldos namai buv. Karaliaus gatvėje. Nuotrauka iš knygos Sticliks H., Goldbeck D., Gumbinnen in Bildern, p.16. - Bielefeld, 1996

Po 1721 m. įkurtas paštas, rotušė („konferencijų namai“), vaistinė. Po pakartotino karaliaus reikalavimo mieste nebeliko šiaudinių stogų. 1733 m. Gumbinėje minimos jau septynios amatininkų grupės: batsiuviai, staliai, kalviai ir ginklakaliai, malūnininkai, kepėjai, mėsaininkai ir aludariai. 1742 m. pastatytas ordino laikų architektūrą primenantis didžiulis grūdų sandėlis – magazinas. Jo statybai prireikė 1,1 milijono raudonų plytų, o visi apylinkės kaimai turėjo parūpinti pamatų akmenis. Magazine imta laikyti grūdų atsargas nederliaus, gaisro ar karo atvejui.

Dabar sunku patikėti, kad gyvenimą Gumbinėje sunkino potvyniai. Dėl savo geografinės padėties dviejų upių santakoje Gumbinė neretai nukentėdavo nuo liūčių ir polaidžių. Tai ėmė dažniau kartotis iškirtus apylinkių miškus. Vanduo apsemdavo net rotušę, valdininkų namus, griovė tiltus. Nuo potvynių miestas ėmė gintis pylimais ir praplatinta pačios upės vaga. Darbai, kuriems vadovavo užtvankų specialistai, tęsėsi visą šimtmetį, kol nebeliko senvagių ir kilpų, o Pisos krantai ir dugnas buvo išdėlioti akmenimis, surinktais iš aplinkinių laukų. Iš abiejų krantų supiltas kelių kilometrų ilgio pylimas. Pavaikščioję upės pakrantėmis ir gerai įsižiūrėję, mes pastebėtume, jog abu krantus saugo dirbtinės terasos. Apsodinus liepomis, jos virto miesto pasididžiavimu, jaukiu parku ir promenada su gėlynais, fontanais, skulptūromis.

Pirmoji mokykla Gumbinėje paminėta 1698 m. Tikėtina, kad Gumbinės senamiesčio mokykloje visą XVIII amžių buvo mokoma ir lietuvių kalbos. Nuo 1763 m. veikė lotynų mokykla, kuri 1813 m. išaugo į Frydricho gimnaziją. Gumbinės gimnazijoje mokėsi būsimas Tilžės gimnazijos pedagogas, kraštotyrininkas ir nuoširdus lietuvininkų draugas Eduardas Gizevijus (1798–1880). Gumbinėje gimė ir čia gimnaziją baigė Johanas Šrėderis (Schröder, 1829–1926) – kunigas, pedagogas, Priekulės našlaičių prieglaudos ir spaustuvės įkūrėjas. Priekulės vaikai buvo mokomi spausdinimo amato. Ten pavyko išspausdinti beveik 50 lietuviškų leidinių. Tarp mokinių buvo ir vėliau tapę garsūs Klaipėdos krašto spaudos leidėjai Martynas Šernius ir Jurgis Traušys. Po dešimties metų darbo pardavęs spaustuve, J. Šrėderis ėmė ruošti jaunuolius stojimui į mokytojų

Restauruota Zalsburgo evangelikų bažnyčia, 2009 m. N. Stankevičiaus nuotrauka

Restauruota Zalsburgo evangelikų bažnyčia, 2009 m. N. Stankevičiaus nuotrauka

Vertingas išlikęs miesto pastatas – Šaulių namai (dab. Karinkų namai), 2009 m. N. Stankevičiaus nuotrauka

Upės krantus nuo potvynių saugantys pylimai XIX a. gale virto jaukiu parku ir pasivaikščiøjimų promenada. Nuotrauka iš knygos Sticklies H., Goldbeck D., Gumbinnen in Bildern, p.27. - Bielefeld, 1996

Karališkoji Friedricho gimnazija, pastatyta 1903 m., dabar agropramoninė kolegija, 2017 m. N. Stankevičiaus nuotrauka

Mokyklos vidus, 2009 m. N. Stankevičiaus nuotrauka

seminarijas. 1882 m. buvo išrinktas deputatu į Prūsijos seimą (landtagą). Keletą metų Gumbinės gimnazijoje dirbo Francas Oskaras Tecneris (Tetzner, 1863–1919), slavų ir baltų istorijos, etnografijos tyrinėtojas, surinkęs neįkainojamą archyvinę medžiagą apie Kristijoną Donelaitį. Mokėsi vokiečių rašytojas, kultūros istorikas, Romos garbės pilietis, keliautojas Ferdinandas Gregorovijus (1821–1891) meniškai aprašęs ne tik Baltijos pajūrį, bet ir Viduržemio jūros kraštus. Gumbinėje mokytojavo žymus vokiečių pokario išeivijos veikėjas, istorikas, knygų apie Gumbinę sudarytojas Herbertas Stiklys (Sticklies, 1905–1991). Gyveno, mokėsi tūkstančiai kitų žmonių, kurių likimus nelauktai pakeitė ir sudarkė Antrasis pasaulinis karas.

Karališkoji Friedricho gimnazija, pastatyta 1903 m., ir realinė (vėliau Hindenburgo) mokykla buvo aukščiausios mokymo įstaigos mieste. Merginos mokėsi Cecilijos mokykloje. Nuotraukoje – vienas gražiausių miesto pastatų – agropromoninė kolegija, buvusi Friedricho gimnazija.

Karalius Friedrichas Wilhelmas pasitinka kolonistus – freska buvusios Friedricho gimnazijos salėje. Jos autorius prof. Otto Heichertas, 1913 m. Panašių paveikslų galima pamatyti ir miesto gatvėse.

1805 m. Gumbinėje įsikūrė pirmoji spaustuvė. Joje 1807 m. išspausdino karaliaus Friedricho

Wilhelmo III įsaką, naikinantį šalyje baudžiavą. Įstatymą paruošė Teodoro von Schöno grupė. Dokumentas buvo 1807 m. spalį karaliaus pasirašytas Klaipėdoje, o išspausdintas Gumbinėje (kuriai tuomet priklausė ir Klaipėdos apskritis), Karaliaučiaus Hartungų spaustuvės Lietuviškame filiale. Baudžiovos panaikinimo įstatymas išspausdintas dviem kalbomis ir skambėjo šitaip: „Paliepimas kaippo Lauko Žmones savo Lauka lengwjaus apturreti ir ta walnay wartoti gal taipojau apie ju kaip walnu Žmonu passilaikima priesz kits kito.“

Lietuvos vardas naudotas pirmojo 1811 m. biuletenio „Amts-Blatt der Königlichen Litthauischen Regierung“ ir pirmojo Gumbinės laikraščio pavadinime: „Intelligenz Blatt für Litthauen“, leisto nuo 1812 iki 1859 m. Beje, kai kurie jo straipsniai buvo spausdinami ir lietuvių kalba. 1859 m. dienraščio pavadinimas pakeistas į „Preussisch-Litthauische Zeitung“ ir toks išliko iki 1939 m. Jį spausdino Krausenecko spaustuvė, veikusi Gumbinėje nuo 1817 iki 1944 m. Taip pat veikė Meltzerio, Willudto, Litauische Verlag-sanstalt, Lemkės, Herbsto bei kitos spaustuvės. Domo Kauno žiniomis, keturiose miesto spaustuvėse buvo spausdinami ir lietuviški leidiniai. Iš viso tokių Gumbinėje išleista apie 40, tarp jų 8 knygos.

1821 m. Gumbinėje įkurta Prūsų Lietuvos Žemės ūkio draugija sujungė visos apygardos

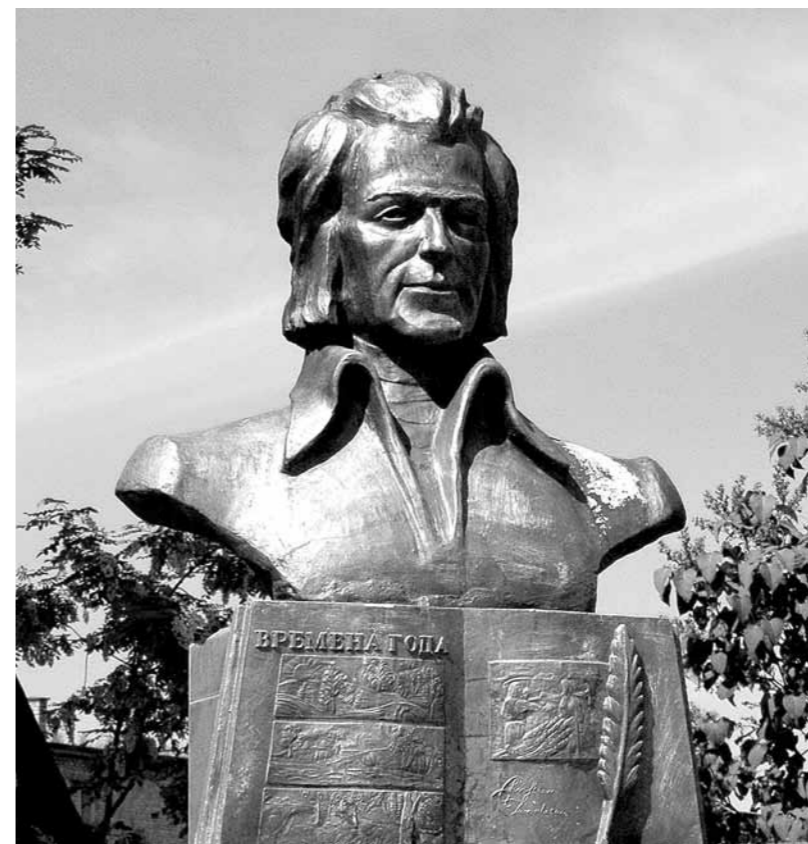
Mokyklos vidus, 2009 m. N. Stankevičiaus nuotrauka

ūkininkus. Kiekvienoje iš 16 apskričių sukurti jos filialai, nustatyti bendradarbiavimo ir pažangaus ūkininkavimo metodai, rengtos gyvulių ir produktų parodos.

1836 m. nutiestas plentas į Karaliaučių ir 1858 m. į Tilžę. 1860 m. pasirodė pirmasis traukinys. Juo iš Berlyno atvyko sosto įpėdinis su svita, iškilmingai atidarė geležinkelio stotį ir pažymėję Gumbinės prijungimą prie Prūsijos geležinkelių sistemos. Tais pačiais metais bėgių kelias pasiekė Rusijos sieną Eitkūnuose. XX a. pradžioje traukiniais buvo galima greitai patekti ir prie Mozūrijos ežerų, į Romintos girią arba, pavažiavus vieną dvi stoteles, išlipti poilsio zonoje – Fichtenvaldės parko pušyne, aplankyti Unguros slėnį, Bismarko bokštą Plikių kalvose ar savo etnografinę išvaizda garsėjančius Sodvaičių užėigos namus. Dabar iš keturių geležinkelio atšakų tėra dvi: miestą kertanti strateginė Maskvos-Kaliningrado geležinkelio linija.

Miestas energingai vystėsi. 1860 m. pirmoji įmonė ėmėsi naudoti mašinų darbą, kas reiškė pramonės perversmo pradžią. 1867 m. įkurta „Tėvynės moterų“ draugija. Atsirado pirmoji Žemės ūkio mokykla Rytų Prūsijoje (1874), vandentiekis, ligoninės, nauji pašto ir rotušės pastatai, kareivinių kompleksai, apygardos ir apskrities valdybų, teismo rūmai, grūdų įmonės, kūrėsi profesiniai susivienijimai, sporto klubai, pradėtos varžybos su kitais miestais ir sporto šventės, vyko dideli apylinkių melioracijos darbai. Dabar jau tik juokaudami žmonės pasakydavo, kad Gumbinė esą nėra joks miestas, o vien kelių sankryža, kurioje kažkas per apsirikimą pastatė valdybos rūmus, arba, kad Gumbinė – Prūsijos valdžios įstaigų miestas, išlipti jo apžiūrėti – neverta!

1911 m. Berlyno skulptorius Liudwigas Vordermayeris

Paminklas Kristijonui Donelaičiui Pergalės gatvėje, 2009 m. N. Stankevičiaus nuotrauka

sukūrė briedžio statulą. Vokietijoje atlieta 2,2 metro aukščio ketaus skulptūra buvo džiaugsmingai sutikta Gumbinėje ir tapo viena iš miesto įžymybių. 46 metus skulptūra laikyta Kaliningrado zoologijos sode, iš ten sugrįžo 1991 m. ir greitai tapo miesto simboliu. Būrelis lietuvių kultūros entuziastų 1910 m. Gumbinėje įkūrė Lietuvių draugiją. Jai vadovavo Jokūbas Stiklorius ir dr. Vilius Stepulaitis. 1914 m. liepą Gumbinėje tris dienas vyko Rytų Prūsijos dainų šventė. Jos dalyviais buvo ir lietuvių chorai iš Gumbinės ir Tilžės.

1914 m. liepos 31 d. skelbiama karinė padėtis ir visuotinė mobilizacija, paskelbtas karas.

Apie mūšių aukas primena vėliau įrengti memorialai ir broliškos kapinės. Apygardos sostinė viename mėnesiui atiteko gausesnei rusų kariuomenei. 1915 m. gegužę Rytų Prūsijoje carinės kariuomenės nebeliko. Vokietijoje įkurtos organizacijos labai pasitarnavo krašto atstatymui po I pasaulinio karo. Gumbinę šefuoti ėmėsi Hamburgo miestas. 1916–1928 m. buvo atstatyti karo sugriauti tiltai, namai, įmonės. Buvo kuriamas žalias, soduose skendinčio, patogaus gyventi ir draugiško miesto įvaizdis. 1932 m. liepą plačiai pažymėtos zalcburgiečių atsikraustymo į Gumbinę 200-ies metinės.

1935 m. Vokietijoje buvo įvesta visuotinė karinė prievolė. Statomos kareivinės bei pagreitinto karinio parengimo stovyklos. Organizuojamos iškilmingos I pasaulinio karo didvyrių pagerbimo šventės, paradai ir manevrai, atidengiami karių paminklai. Visur akcentuojamas vokiškumas, bendras darbas, nacijos vienybė ir pasaulio pertvarkymas. 1938 m. buvo germanizuoti, pakeisti lietuviškos kilmės Rytprūsių gyvenviečių pavadinimai. 1938 m. lapkritį sudeginta Gumbinės sinagoga.

1939 m. nuo Lietuvos atplėštas Klaipėdos kraštas prijungiamas

prie Gumbinės apygardos, o tų pačių metų rugsėjį kilo nelemtas Antrasis pasaulinis karas. Mieste įdarbinami pirmi karo belaisviai.

1941 m. birželio 23 d. ir į Gumbinę krenta pirmosios karo bombos. Centrinėje aikštėje buvo įrengta nuolatinė karinės technikos trofėjų paroda. 1944 m. rugpjūtį vėl prasidėjo aviacijos antskrydžiai.

Nuo 1944 m. spalio vidurio iki 1945 m. sausio 21 d. Gumbinės prieigos virto mūšio lauku. Apie šių kovų svarbą liudija ir tai, kad 50 Raudonosios armijos karių čia buvo suteiktas SSRS didvyrio vardas. Tarp jų ir gvardijos kapitonui Sergejui Gusevui, bataliono vado padėjėjui politiniams reikalams. Jo atminimo garbei 1946 m. rugsėjį buvo pervadintas miestas. Šis Rusijos SFSR 1946 m. priskirtas kraštas buvo pavadintas Kaliningrado sritimi. Tik subyrėjus SSRS, priėmus įvairias tarptautines sutartis, Kaliningrado srityje sumažėjo kariuomenės skaičius. Į Gumbinę palaiptai leista atvažiuoti vokiečių turistų grupėms. Nyko srities uždaramas, pasienio zonos sugriežtinimai. 1993 m. grupelė

entuziastų gavo leidimą atidaryti miesto istorijos-kraštotyros muziejų. Kraštas ryškiai keičiasi per paskutinius dvidešimt metų. 2004 m. šalia centrinės Pergalės gatvės atidengtas paminklas lietuvių grožinės literatūros klasikui Kristijonui Donelaičiui. Paminklą sukūrė N. Tiščenka, V. Chvalėjus, R. Majeris.

Bet demokratiniai pokyčiai nesitęsė ilgai. Atvykstantiems iš Lietuvos kraštas iki šiol atrodo apleistas žemės kampelis, įslaptintas ir uždaras. Bet, kaip žinome, jis turtingas savo istorija kaip Prūsija, Mažoji Lietuva, Vokietijos Rytprūsiai. Kaliningradas mums brangus kaip Karaliaučius, Sovetskas – kaip Tilžė, Gusevas – kaip Gumbinė. Vokiečiai šį kraštą dėl šventos ramybės, dėl pigesnių dujų ir atominių elektrinių atliekų sandėliavimo jau beveik užmiršo. Vis mažiau Vokietijoje lieka čia gimusių ir augusių žmonių. Tačiau Lietuvos žmonės išreiškia susirūpinimą tuo, kas vyksta mūsų kaimynystėje, čia pat, už Nemuno, Šešupės ir Vištyčio ežero esančiame, bet nuo Rusijos nutolusiame trisdešimt devintajame jos regione.

LITERATŪRA

1. Juška A. Mažosios Lietuvos Bažnyčia XVI–XX a. Klaipėda, 1997.
2. Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. Klaipėda, 2003.
3. Lietuvininkų žodis. – Kaunas: Litterarum universitatis, 1995.
4. Lietuvių etnogenezė. Vilnius, 1987.
5. Matulevičius A. Mažoji Lietuva XVIII a. Vilnius, 1989.
6. MLE, t.1,3,4. – Vilnius: MELI, 2000, 2006, 2009.
7. Prūsijos kultūra, Vilnius, 1994.
8. Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. Vilnius: Mokslas, 1984–1995.
9. Zinkevičius Z. Mažosios Lietuvos indėlis į lietuvių kultūrą. – Vilnius: MELI, 2008.

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Vydūno genties pėdsakai Lietuvoje

Giedrė SKIPITIENĖ

Bitėnai

Lietuvos Respublikos Seimui 2018 metus paskelbus Viliaus Storostos-Vydūno metais, suaktyvėjo domėjimasis šia asmenybe, daug kas panoro giliau suvokti jo filosofiją, kūrybos menines ir dvasines galias, sveikos gyvensenos idėjas. Nenuslopo tai ir dabar. Didelį darbą Vydūno populiarinimo klausimu atlieka Vydūno draugijos nariai kartu su Vydūno sugrįžimu tradiciškai kasmet lankydami Rambyną, organizuodami susitikimus su bendruomene, pakviesdami stovyklon Bitėnuose iškilus Vydūno asmenybės, jo veiklos tyrinėtojus.

Po Antrojo pasaulinio karo Mažąją Lietuvą ištikusi tragiška lemtis, nušlavusi ne tik atminimą apie Vydūną, bet ir krašto gyventojus privertusi apleisti tėvynę, nepaliko giminės tęstinumo, jokių užuominų apie Storostų gentį, kuri pamario žemėje tvirtai gyveno keletą šimtmečių. Šios pavardės paminėjimas siekia XVII amžiaus vidurį. Pavardė sparčiai plito, nes šeimos augindavo daug vaikų, bet beveik visa Storostų giminė gyveno gana sėsliai ir pasklido tik labai nedideliame plote, išskyrus tuos atvejus, kai išsilavinę šeimos vaikai išvykdavo Vokietijon ar į tolimesnes vietas. Storostų gyvenimas sukosi apie nemažą miestelį – Šilutę. Tai Jonaičiai, Pagryniai, Gaideliai, Girininkai, Galzdonai, Juknaičiai, Paleičiai, Šilininkai. Didelė dalis Storostų įleido šaknis Vokietijoje. Tačiau po truputį išblaškytieji Storostų palikuonys sugrįžta į protėvių žemę ieškodami savo šaknų pėdsakų.

Brita Storost, gyvenanti Vokietijoje, atlieka didelį darbą ieškodama ir burdama krūvon Storostų palikuonis. Jos dėka „Rambyno“ žurnale buvo išspausdintas giminės medis, suteikiantis

daugiau žinių apie Vilhelmo Storostos-Vydūno artimuosius.

2018 metų birželį į Rambyno regioninio parko Lankytojų centrą užėjo vokiškai kalbantis vyriškis, kuris prisistatė turintis giminystės ryšių su Vydūnu. „Buvau čia pernai, bet Brita Storost paskambino ir pasakė, kad Lietuvoje šiemet Vydūno metai ir turime ten važiuoti. Atvažiauvau ir savo išymiojo protėvio kapą papuošiau rožėmis“, – šypsosi jis. „Aš gimiau Vokietijoje, bet jausmas, kurį patiriu čia, yra stebuklingas. Nostalgija ir liūdesys, kad negyvenu ten, kur giliai pėdas įspaudė Vydūnas, kur gyveno mano seneliai ir proseneliai“, – pasakoja jis, Eike Siedsghlag (Zydšliag). Jis su malonumu dalyvavo Joninių šventėje, kurių vienas pagrindinių organizatorių dar amžiaus pabaigoje buvo Vydūnas, ir pranešė, kad rugpjūčio pabaigoje vėl aplankys savo protėvių žemę žygio „Titanų turas nuo Briūgės iki Didžiojo Novgorodo“ metu. Taip užsimezgė pažintis su Eike Zydšliag ir tuo pačiu prasidėjo intriguojanti istorija, nuvedusi į Girininkų kaimą pas Storostaitę Christel Villus (Kristina Vilienė).

Rugpjūčio pabaigoje sulaukėme „Titanų“. Aštuoni arklių tempiami senoviniai pirklių vežimai keliavo su taikos misija iš Bruck miesto Vokietijoje į Didįjį Novgorodą. Vežimams karalienės Luizės tiltu pasiekus Lietuvos teritoriją, Eike žvilgsniu ieškojo pasitinkančiųjų, kurių buvo ne vienas. Tolimąjį Vydūno palikuonį sutiko bitėniškiai Enida ir Mindaugas Karkleliai, Ramūnas Čepas, Giedrė ir Eugenijus Skipičiai. Po sutikimo Pagėgiuose karavanas patraukė į nakvynės vietą Rukuose, į svečių namus „Sena giria“. Belaukiant vakarienes, rūpinantis arkliais, Eike

Eike Siedschlag (Zydšliag) ir Christel Villus. E. Skipičio nuotrauka

Christel Villus savo sodybos kieme 2019 m. E. Skipičio nuotrauka

Christel namas Girininkų kaime. E. Skipičio nuotrauka

Buvusi Storostų šeimos sodyba Gaideliuose. E. Skipičio nuotrauka

Ervino Prūsos kapas
Girininkų kapinaitėse.
E. Skipičio nuotrauka

papasakojo apie save. Tai „medžių specialistas“, dailidė, kuris be galo myli savo darbą ir juo didžiuojasi. Neuendorfe, savo mieste, vadovavo senos bažnyčios stogo restauravimo ir rekonstravimo darbams, kuriuos inicijavo ir vykdė visa miestelio bendruomenė. Bažnyčia sena, statyta viduramžiais, reikėjo parinkti tinkamą medieną. Tad Eike Zydšliag parinko tinkamus medžius ir rekomendavo juos pradėti pjauti nuo gruodžio 21 dienos. Jis pasakojo ne tik apie medžius ir kitus savo pomėgius, bet prasitarė, kad labai norėtų aplankyti pusseserę Girininkų kaime. Galimybė tik viena – tuojau pat, nes anksti ryte vežimai bus paruošti kelionei. Ryžomės ieškoti Girininkų kaime gyvenančios Storostaitės-Vilienės. Eikė buvo ją aplankęs prieš metus, bet tą vakarą vadovavomės nupieštu planeliu ir Eikės nuojauta. Jam labai rūpėjo, ar senutei tetai jo užsakyti meistrai suremontavo krosnį. Mus pasitiko tipiškas pamario kraštovaizdis – vešlūs seni gluosniai, tankūs krūmai, aukšta žolė, lyg išpuošta dar aukštesnių nendrių puokštėmis. Siauras, matyt, retokai pagal paskirtį naudojamas kelias atvedė prie didžiulio namo. Šiame sename, bet dar labai gražiai užlaikomame name gyvena vienutė vienetėlė Cristel Villus (Kristina Villienė), mergautine pavarde Storostaitė. „Apie mane nerašykite nieko, aš paprastas senas žmogus. Rašykite apie Eikę, jo seserį Ankę, apie Britą, jie daug visko žino“, – griežtai pareiškė Christel.

Po smagios pažinties mes aplankėme ponią Christel 2019 metų vasarą. Atpažino, nudžiugo pamačiusi atvežtas nuotraukas ir labai atsargiai, lėtai papasakojo tai, kas išliko jos atmintyje.

Girininkų kaimas jau ištuštėjęs, tik penkios sodybos dar gyvos. O vieta gyventi nuostabi. Kaimas yra Nemuno deltoje, apie 15 km nuo Juknaičių, įsiterpęs tarp kelių senvaginių ežerų – Kemerio, Kapų, Vakarinio ir Žiogio. Prie Kapų ežero – senosios Girininkų kapinės. Gražios kapinės, gražioje vietoje, gražiai prižiūrimos. Jose ilsisi ir paskutinis tikras prūsas, žvejys, bučiukų pynėjas Ervinas Prūsas. Christel lyg sau ištaria: „Ervinas artimiausias kaimynas buvo, po jo mirties dar nors į sodybą žiūrėdavau, kad ir negyveno žmonės, bet gandrų šeima kasmet smagiai laiką leido. 2014 m. Prūso namas sudegė. Gaisras buvo didžiausias, gandrai blaškėsi, bet gal spėjo pasprukti. Dabar žiūriu pro langą tik į sudegusio namo apanglėjusias sijas, atrodo lyg vartai į aną pasaulį. Geras žmogus buvo, draugiškas, neišpuikęs, darbštus. Turėjo žvejyba užsiimti, nes sovietų valdžia neleido jam žemės dirbti. Į žmonas buvo paėmęs mano seserį Liuciją.“

Christel Villus gimė 1934 metais Paleičių kaimpe buvusiam Barden kaime. Jis lietuviškai buvo vadinamas Barzdėnais. Jau išnyko, niekas neprisimena. Šeimoje buvo daug vaikų. Augo šeši, du mirė maži. Jie sušalo kojas ir susirgo plaučių uždegimu. Gydyti galimybių nebuvo. Christel

Ervino Prūso sudegusio namo liekanos. E. Skipičio nuotrauka

taria: „Šeima suprato, kad tie, kas neturi pinigų, turi mirti“. Taip kalbėjo jos tėvai apraudodami savo vaikus.

Christel senelis buvo Erich Storostas, o močiutės vardas – Maria. Jų dukra Helena, Lėne vadinata, ištekėjo už Pliušio, bet visada pabrėždavo, kad yra Storostų giminės atstovė. Storostų šiose apylinkėse gyveno daug. Labai plačiai nepasklido. Mama sakydavo, kad visi Storostos yra giminės. Christel neprisimena, ar kada matė Vilių Storostą-Vydūną: „Juk aš vaikas buvau, nerūpėjo man jokie titulai ir mokslinčiai. Aš net Tilžėje nebuvau buvusi. O kam? Kaukėnai labai gražus miestas, ypač vaiko akimis, kai per Nemuną ties Paleičiais keltu persikeli ir tiesiai žengi gražia aikšte į bažnyčią. Buvau ten ir po karo, kai grįžom iš Vokietijos. Tada Kaukėnai jau buvo nušiuurę, o po juos slampinėjo visai nederantys tam kraštui žmonės.“

Christel mama buvo taip pat iš daugiavaikės šeimos. „Buvo keturios mergaitės: Zelma, Mari, Helena ir Valtraut. Valtraut yra Eikės Zydšliag mama. Iki perkraustymo į Vokietiją ji gyveno su tėvais Gaideliuose, todėl ir Eike Zydšliag taip uoliai ir atkakliai ieškojo savo senelių namo. Apgriuvusį, bet tvarkingai prižiūrimą namelį jis rado, bet pirmąjį kartą vidun įleistas nebuvo. Tačiau kitą kartą jį įsileido ten gyvenantis vienišas vyriškis. Eike yra mano pusbroliis. Dar buvo berniukai: Ernstas, Erich, Artur, Villi ir Heinc. Karas buvo baisus visiems. Artur Storost buvo lakūnas ir žuvo, Erich su peršauta gerkle visų užmirštas dvi savaites pragulėjo griovyje siurbdamas purviną vandenį. Mano tėveliui pavyko. Jis grįžo iš karo gyvas tiesiai į Vokietiją. Vienintelis džiaugsmas ten, Vokietijoje, mums, vaikams, buvo jo sugrįžimas“. Jis irgi ilgai blaškėsi ten tarp pabėgėlių, bet šeimą rado.

Karui einant į pabaigą, artėjant rusų kariuomenei, Hitleris vienintelį kartą davė įsakymą trauktis. Prasidėjo Rytprūsių gyventojų evakuacija. Christel Villus prisimena, kad pirmiausia liepta iškeldinti daugiavaikes šeimas. Christel šeima priklausė tai kategorijai. Mama su šešiais vaikais iškeliavo į nežinią. Keltu per Nemuną į Kaukėnus, paskui pavėžėjo sunkvežimiais iki traukinio, o traukiniu jau be jokių išlipimų ar persėdimų atsidūrė Saksonijoje, netoli Drezdeno, Kemnice. Jų gyvenvietė vadinosi Cvikl. „Ten buvo labai sunku. Pagal korteles visi gaudavom duonos, sviesto ir cukraus, bet mama cukrų ir sviestą mainydavo į duoną ir miltus“, – prisimena Christel. Iš bado vaikai naktimis vogdavo iš ūkininkų tvartų runkelius, kad žarna žarnos nesurytų. Atsiradus tėvui, nurimus karo audroms, pasipylė verbuotojų pasiūlymai grįžti namo,

į „sovietinį rojų“. Propaganda veikė stipriai ir daugelis šeimų tuo patikėjo. Mūsų šeima taip pat nutarė grįžti. Ypač tuo džiaugėsi vaikai. Namai yra namai, ilgesys šaukte šaukė namo iš svetimos ir karo nualintos Vokietijos“. Po ketverių metų Christel šeima grįžo. Cristel prisimena, kad juos parvežė ir „pakratė“ Juknaičiuose. Priglaudė seneliai Gaideliuose, kurie buvo grįžę anksčiau, bet ten buvo per mažai vietos tokiai gausiai šeimai. Savo namus rado kaip po žemės drebinimo: nei durų, nei langų, nieko, kas primintų čia gyvenus žmones. Teko vėl kentėti, kurtis ir prisitaikyti prie naujų žmonių, naujos tvarkos. „Ramus gyvenimas buvo tik iki karo. Vėliau tik vargas ir sumaištis. „Dabar, kai esu sena, vaikai ir giminaičiai paglloboja. Gal šis laikas ir yra pats geriausias. Grįžus po karo reikėjo gauti sovietinius dokumentus, tada tapau Kristina, o vėliau, būdama dvidešimt ketverių, ir Viliene. Bet man labiau prie širdies mano tikras vardas ir pavardė „Cristel Villus“. Taip ir ant pašto dėžutės užrašyta. Visi, kam reikia, žino ir nesistebi. Mes, klaipeidiskiai, lyg kokie kitokie. Sovietmečiu tyliai gyvenom, kad vokiečiais neapšauktų. Prie rusų tvarkos sunku buvo priprasti. Nesupratom jos. Reikėjo „kolchozuose“ dirbti. Gal dėlto ir mano vyras vis blaškėsi, darbuose nepritapdavo. Dirbo fermoje, prie šieno vasarą, pieną vežiodavo. Vokietija mums irgi ne tėvynė. Gyventi reikia ten, kur gimei. Mano broliai priprato, o pusbroliai jau tikri vokiečiai. Mūsų net kalba skiriasi. Jie kažkaip labai trumpina žodžius, o mes kalbam vokiškai kitaip. Man smagiai kalbėt lietuviškai. Ir kai Eikės pusbroliis atvažiavo, tai jis vokiškai, o aš jam lietuviškai, kol susiderinom. Retai vokiškai pasitaiko kalbėti, užmirštu žodžius. Mokykloje Paleičiuose lietuvių kalbos nemokė, tik vokiškai, bet namuose priprasta buvo savo kalba kalbėt“, – pasakoja moteris.

Christel daugiau niekada nebuvo Vokietijoje. „Jie mane vis kvietė, bet aš nenoriu visai. Taip mums ten baisu buvo po karo, kad aš iki šiol bijau. Žinoma, jie ten dabar gyvena gerai, bet man užtenka mano krašto. Viena mano dukra gyvena Vokietijoje su šeima, o sūnus ir dukra Lietuvoje: vienas Akmenėje, kita – Gargžduose. Dažnai aplanko. Dabar jau ir socialinė darbuotoja iš Juknaičių yra man „pritvirtinta“. Viskas gerai. Tik į tą Rambyną, apie kurį tiek daug girdėta, kur vykdavo Joninių šventė, ir dabar, sako, renkasi žmonės, niekada neteko nuvykti. Girdėjau, kad Storostas, Vydūnu pasivadinęs, buvo labai svarbus, diriguodavo chorams, vaidinimus rengė. Gerai, kad nepamirštas, prisimenamas ir pagarbinamas.“

Padavimai apie pietų Skalvos piliakalnius

III dalis. Tilžės piliakalnis, vadinamas Vorpiliu

Dr. Vytenis ALMONAITIS

Istorikas

„Rambyno“ puslapiuose jau buvo publikuoti padavimai apie Ragainės ir Paskalvių piliakalnius, dunksančius pietų Skalvoje, prie Nemuno¹. Jeigu keliautume palei kairįjį upės krantą toliau į vakarus, vos keli kilometrai nuo Paskalvių piliakalnio, prieš akis iškiltų dar vienas skalvių laikus menantis archeologijos, istorijos ir mitologijos paminklas – Tilžės piliakalnis, vadinamas Vorpiliu. Iš tolo jį yra regėjęs kiekvienas, kuriam teko dairytis nuo Rambyno ir žvelgti vakarų link. Piliakalnio kupra, kuri virš jūros lygio iškilusi 38 m, aiškiai matyti horizonte. Žvelgiant į šiuolaikinį topografinį žemėlapi matyti², kad tiesia linija (az. 250°) nuo Rambyno iki piliakalnio – apie 4,6 km.

Itin įdomų Vorpilio vietovardį tyrinėtojas Vilnius Pėteraitis kildina iš senžodžio *voras* – senas ir sąvokos *pilis*³. Kad žodis voras, be kita ko, turi

reikšmę senas, tvirtinama ir lietuvių kalbos žodyne⁴. Atitinkamai sudarytas gerai žinomas vietovardis Vorusnė (t. y. Senoji Rusnė) – Nemuno deltos atšaka ir kaimas. Seniai pastebėta, kad šaknis *vor-* skamba ir garsiajame Mindaugo pilies Vorutos pavadinime⁵.

Dabar Vorpilis atsidūręs Tilžės (rus. *Sovetsk*) miesto rytiniame pakraštyje, prigludęs prie miestiečiams priklausančių kolektyvinių sodų. Seniau arčiausiai jo buvo priemiestis, vadintas Tilžės Prūsais arba tiesiog Prūsais, Prūskiemiu. Netoliese plytėjo Balgardžio (vok. *Ballgarden*) dvaro žemės, todėl kartais piliakalnis pavadinamas ir jo vardu.

Vorpilis apaugęs lapuočiais, tad net atvykus prie pat jo, piliakalniams būdingų bruožų nesimato. Šio teksto autoriui ant šio kalno teko

Vietovaizdis į rytus nuo Vorpilio. 2011 m. V. Almonaičio nuotrauka

užkopti 2011 m. Tuomet buvo konstatuota, kad piliakalnis neblogai įtvirtintas, jo aikštelę supa gana gilus gynybinis griovys, šlaitai, ypač į Nemuno pusę, aukšti ir statūs. Aikštelėje žymus kultūrinis sluoksnis, kuriame matyti perdegusio molio gabalėlių ir plytgalių. Deja, kalne prikasiota apkasų ir neaiškios paskirties griovių bei duobių, o į gynybinį griovį priversta daugybė šiukšlių. Iš XIX a. pabaigoje piliakalnį aprašiusio Viliaus Kalvaičio teksto galima suprasti, kad į rytus nuo piliakalnio būta papilio⁶, tačiau 2011 m. jo liekanų nebesimatė.

Po kelerių metų prie pat piliakalnio buvo pastatytas naujas tiltas per Nemuną, jo aplinka gerokai pasikeitė. Beje, tiesiant į tiltą vedantį kelią, netoli nuo Vorpilio maždaug 2015 m. buvo rasta įvairių skalviams būdingų archeologinių radinių. Apie juos taip pat jau buvo rašyta „Rambyne“⁷. Matyt, prie piliakalnio būta kapinyno, kuris, deja, nebuvo ištirtas. Archeologas Emilis Holakas (*Hollack*) minėjo, kad Balgardyje, netoli Tilželės žiočių, buvo dar vienas kapinynas⁸.

Vorpilis pažymėtas 1796–1802 m. sudarytame Prūsijos (vadinamajame Šrioterio) žemėlapyje, kuriame jis vadinamas *Schlosberg*⁹. 1915 m. išleistame vokiškame topografiniame žemėlapyje (M 1:25000) netgi matomas piliakalnio gynybinis griovys, aikštelės dydis¹⁰. Po II pasaulinio karo kalnas pavadintas *gora Krepostnaja*, taip pat žymėtas topografiniuose žemėlapiuose.

Archeologai piliakalnio nėra rimčiau tyrinėję, todėl galima tik numanyti, kad jį įrengė skalviai, o po Skalvos užkariavimo, XIII a. pabaigoje ar XIV a., ant jo savo pilį pasistatė kryžiuočiai. Tikėtina, jog ji vadinosi Kaistryčiais. 1365 m. šią pilį puolė Lietuvos kariuomenė. Tačiau vyko didelio masto lietuvių karo žygis į Vokiečių ordino teritoriją, kuris trumpai aprašytas dviejose kronikose. Hermano Vartbergišio veikale tik trumpai nurodoma, kad lietuviai užėmė tris pilis: Skalvių, stovėjusių prie Ragainės, ant Paskalvių piliakalnio, Splitės, buvusią vakariniame Tilžės pakraštyje, ir Kaistryčių (*Kaustriten*)¹¹. Plačiau karinė operacija ir Kaistryčių (*Caustriten, Constritten*) bei kitų pilių užėmimas aprašytas Vygando Marburgiečio kronikoje. Joje sakoma, kad puolėjų kariuomenę vedė kunigaikščiai Kęstutis, Algirdas, Patirkas ir Aleksandras. Lietuviai už pergales padėkojo dievams paaukodami tauro kraujo ir vieną belaisvį, apie 800 pasidavusių skalvių išsivedė į Lietuvą¹². Istoriografijoje vyrauja nuomonė, kad Kaistryčių pilis lokalizuotina Tilžės apylinkėse¹³. Greičiausiai, kaip jau buvo rašyta¹⁴, ji stovėjo ant Vorpilio.

Minėta, kad į vakarus nuo piliakalnio plytėjo priemiestis, iki pat XX a. vadintas Tilžės Prūsais

(*Tilsit Preussen*). 1540 m. šaltinyje rašoma, kad tuomet čia gyveno 37 skalvių arba prūsų (*Schalmen oder Preussenn*) šeimos. Tilžės Prūsuoje ūkius turėjo Ambrazas (*Ambrass*), Mažrimaitis (*Maserimeit*), Balceraitis (*Baltzareit*), Bambelis, Leba, Maizebutas (*Masebut*), Noreika, Ringė, Eirigas ir kiti senujų gyventojų palikuoniai¹⁵. XVIII a. plačias pietinės Tilžės apylinkes apėmė Balgardžio valsčius. 1736 m., jau po didžiojo maro ir kolonizacijos, valsčiuje gyveno 192 lietuvininkų (šaltinyje *Litthauer*) ir 67 zalcburgiečių bei vokiečių šeimos¹⁶. Ilgainiui Vorpilio apylinkės vis labiau vokiečių. 1905 m. Tilžės Prūsuoje surašyti tik 68 lietuviškai kalbėję asmenys, tai sudarė vos 4,6 % visų gyventojų. Tiesa, netolimuose Vilmantynuose tebekalbanti lietuviškai buvo 53 %, Birjoliuose – 44 %, o Paskalviuose – 29 %¹⁷. Tokioje, palyginus su kitomis Mažosios Lietuvos vietovėmis, gana lietuviškoje aplinkoje buvo kuriami ir iš kartos į kartą perduodami pasakojimai apie Vorpilį. Kai kurie iš jų, šviesuolių dėka, pasiekė ir mūsų dienas. Žvelgdami nuo Rambyno, juos galime vienas kitam pasakoti ir šiandien.

Vorpilis tarp kitų Skalvos piliakalnių išsiskiria ypatinga mitologine verte, apie jį sektus padavimus bei sakmes sunku suskaičiuoti. Į tai dėmesį jau yra atkreipusi tyrinėtoja Jūratė Šlekonytė. Beveik visas Mažosios Lietuvos enciklopedijoje publikuotas jos straipsnis „Vorpilis“ skirtas padavimų aptarimui¹⁸. Tautosaka apie Tilžės piliakalnį pradėta užrašinėti ir skelbti dar XIX a. 4 dešimtmetyje¹⁹. Vorpilį savo darbuose minėjo Eduardas Gizevijus, tačiau jo tekstuose daugiausiai dėmesio skiriama „nelabai vietai“ dešiniajame Nemuno krante priešais piliakalnį²⁰. Vokiečių kalba pateikiamų pasakojimų apie Vorpilį yra ir vėliau Vokietijoje leistose knygose²¹. Laisvai išvertęs kelis tekstus į lietuvių kalbą, Jonas Remeika juos publikavo 1940 m. išleistoje (1990 m. perleistoje) knygelėje „Kai dar amžina ugnis ruseno“²². Toliau, nekeičiant rašybos, pateikiami du padavimai iš J. Remeikos knygelės.

Žvejys prie Vorpilio

„Kartą audringą naktį ties Vorpiliu žvejys išmetė ant kranto virves ir tinklus. Tuo tarpu pradėjo lyti. Jis ištraukė ir patį laivą į Nemuno krantą ir atsistojo po juo.

Po kurio laiko žvejys matė, kaip kalnas prasi-vėrė, ir išėjo mažas baltas senelis. Netrukus po to atplaukė laivas ir išmetė inkarą ties piliakalniu. Iš laivo išlipo daug žmonių senoviškais drabužiais. Jie nešė turtus, laivu atgabentus į prasivėrusį kalną.

Jų laivininkas kurį laiką tylėdamas sekė. Pasikiau suriko: „Ar greit baigsit?“

„Taip,“ atsakė jam balsas: „Bet mes turim dar kunigaikštę iš Rambyno parvežti.“

Žvejys išsigando ir pabėgo. Kai atsisuko, laivo ir žmonių nebebuvo. Tik viršų ant piliakalnio judėjo balta žmogysta.“

Avių Kerdžius

„Kartą vienas kerdžius per dienų dienas ganė avis žaliose Vorpilio pievose. Buvo teisingas senis. Tačiau jį persekiojo blogas likimas. Kad ir kaip saugojo, avelės viena po kitos žūdavo. Ir nė vienos negalėjo surasti. Dėl to kerdžius labai krintosi.

Joninių naktį jis nuėjo į pilies kalną patarimo ieškoti. Išdėstė skųsdamasis kunigaikštytei savo vargus. Tačiau jį jam tepasakė: „Atidžiai žiūrėk sergančias avelės!“ Tai buvo menkas nuraminimas.

Liūdnas parsvyravo pas savo bandą. Nespėjo nė sugrįžti, kai liguistas avinėlis atsiskyrė nuo bandos. Kerdžius tuojau nuskubėjo per krūmus įkandin ir pastebėjo, kaip avinėlis siauru urvu įlindo į pilies kalną. Toliau negalėjo sekti ir, nieko nepešęs, sugrįžo.

Saulei leidžiantis, kerdžius iš lėto slinko su banda namo. Bet ką jis pamatė? Koks stebuklas! Visos žuvusios avelės vėl atsirado ir linksmi šokinėjo. Tik vieno avinėlio tetrūko. Tai nedavė jam ramumo.

Kitą rytą pradėjo mente kasti ir kabliu knai-byti tą vietą, kur pražuvo avinėlis. Kai urvas buvo didokas, prasimurdė jis ir atsidūrė tamsiame požemyje. Jis nuėjo išilgai ir staiga rado pilį. Ten buvo kūtė, pilna gražių arklių, karvių ir avių. Tarp jų stovėjo ir jo avinėlis. Ėdė sau ramus iš vežėčių žolę.

Lyg sapnuodamas, kerdžius ėjo toliau. Visur jį supo paslaptina aplinkuma.

Iš karto atsirado jis aukso pilnoj menėje. Visur buvo prieblanda, lyg mėnulis šviestų pro tamsius medžius. Prie ilgo sidabrinio skobnio sėdėjo kariai, išbalę ir sustingę kaip akmuo. Kietai suspaustos rankos gulėjo ant didžiulių kardų. Priešais stovėjo auksinės taurės. Puikios moterys su žibančiais drabužiais laikė aukso dubenis ir sidabro puodelius baltose kaip sniegas rankose. Skobnio gale sėdėjo žilas žmogus su ilga barzda ir sidabriniais plaukais.

Kerdžius suprato, kad tai buvo užburtas pilies valdovas su savo gyventojais, kurie laukė išvadavimo valandos, kada pilis vėl iškils į kalno viršų. Jis drebedamas apsisuko ir ieškojo, kur išeiti.

Besibastydamas nuklydo į virtuvę ir apsižvalgęs nustebo. Aplink sienose stovėjo visokio didumo puikių katilų, dubenų, lėkščių, ąsočių. Viskas žibėjo auksu. Virtuvės krosnyje liepsnojo didelė ugnis. Ten kepė visokios mėsos. Virtuvės tarnai lakstė į visas puses. Virėjas maloniai

Tilžės piliakalnis, vadinamas Vorpiliu, žvelgiant nuo Rambyno. 2019 m. E. Skipičio nuotrauka

pakvietė valgyti. O kerdžius rado, ko sapnuoti nesapnavo, – visa, ko tik širdis norėjo.

Karališkai pasisotinęs, linksmas surado kelią į arklidę. Avinėlis buvo visai sveikas. Šalia jo stovėjo paruoštas krepšys žolės. Kerdžius paėmė jį ir kartu išsivedė avinėlį.

Ir be galo nustebo sugrįžęs namo: krepšyje buvo ne tik žolės, bet ir aukso. Jis vėl tuojau sugrįžo į piliakalnį. Bet įėjimo, kad ir kaip ieškojo, niekuomet nebesurado.“

Neišskirdamas šių fragmentų kaip atskiro padavimo, J. Remeika apie Vorpilį taip pat rašė: „Kalno viršaus viduryje matydavo plačią, tamsią kiaurymę. Jos gilumas neišmatuojamas. Ilgiausia virve nepasiekdavo dugno ir niekuomet nieko negirdėdavo iš apačios, jei ką įmesdavo. Pagal padavimą ši pilis kartą staiga nugrimzdė. Žuvusios pilies kamino vietoje paliko tik gili praraja.“

Be cituotų, knygelėje „Kai dar amžina ugnis ruseno“ pateikiami padavimai „Pilies senelis“ ir „Du kupriu smuikininku“. Kaip nurodo J. Remeika, jie parengti daugiausia remiantis žemiau pristatomais lietuvių tautosakininkų užrašytais padavimais.

Palyginus su „nugludintais“ J. Remeikos tekstais, autentiškumu pasižymi tautosakininko Viliaus Kalvaičio apie 1888–1894 m., išsaugant vietos tarmę, užrašyti pasakojimai ir padavimai. Visi jie, net 13 tautosakos vienetų, 1903 m. buvo paskelbti Jono Basanavičiaus sudarytoje tautosakos rinktinėje „Iš gyvenimo vėlių bei velnių“²³, kuri vėliau perleista kelis kartus. Žemiau pateikiami 11 įdomesnių pasakojimų bei padavimų, kurie paimti iš 1998 m. išėjusio knygos leidimo²⁴. Beje, trys iš jų yra patekę ir į 1999 m. išleistą tautosakos rinktinę „Žemės atmintis“, tačiau rašyba šioje knygoje kiek supaprastinta, tarmybių sumažinta²⁵.

Akmenaitį įmetus¹

„Prūsų [=Prūsikiemio] Vorpilis nuo Tilžės apie 2 kilometru šiaurėsp link prie Nemuno gul, staciai apie 40 m išsikėl, jo viršus 100 m apskritumo tur. Dar apie 1830 m. ant viršaus skylė buvusi, į kurią akmenaitį įmetus, tas tik po kiek mirksnų ant dugno nugarsėdavęs. Nuo Vorpilies žemaus per lenkutę rytun link guli tikroji pilis, keturkampė, 200 metrų ilga ir plati ir apie 3 m aukšta, abelnai aparama. Vorpilies daubelės žalia žole lyg

samana apklotos ir gražiai medžiais apsodintos. Ta vieta yra su jos toli apmatuojama apygarda vasaroje apsilankantiems rojiškas atgaivinims.“

Daugeriopi žvėriški pavidalai

„Prūsų [=Prūsikiemio] Barkšatis sako: – Nekursai pons, apie 1860 m. su kokiu 40 vyrų Vorpilį kasdindams, daug senoviškų daiktų, kaip tai sidabrinų šaukštų, peilių, kardų rasdavęs. Ale rytmetį jų atkasimai vėl užžerti būdavę. Toliaus kasdami, jie didžų keturkampių plytų mūrą prikasę, kurame milžiniškas supendėjęs lavons atrastas. Mano sesuo man pietus atnešdavo, prie darbo man esant. Nekuriadien man bei dar keliems pietus bevalgant, o kitiems jau pavalgus ir išsitiesus, vos užsnūstant išgirdom mes, valgantieji, Nemune baisų ūžimą su didžiu tranksmu ir tuomžyg pamatėm iš vandens daugeriopą žvėriškų pavidalų iškopiant ir kalnump ateinant. Jų takas buvo kokį 5 m platus ir visai baltas, lyg juosta ik ant kalno užsitiesęs. Tiems pavidalams ant Vorpilio atėjus, miegantieji nepabudo, o mes, budantieji, nei kalbėt irgi nei judytis neįstengėm. Paskiausiai, tai esti jų užpakalij, baisdidė rupūžė atvėžliojo. Tai jai vos ant kasamosės vietos atėjus, paeiliumis pirmieji pavidalai tuo baltuoju taku vėl Nemunop grįžo. Paskiau ir ta rupūžė skvernojo šalin, tad visi, padurmu į Nemuną šokdami, vandenį baisiai sujudino.“

Aukso paieškos

„Prūsų [=Prūsikiemio] Sturys sako: – Tilžės rotbučo nekuram ponui į sapną parėjo, jis turįs duot Vorpilį nedelioms per mišias kast, tai jis daug aukso rasiąs, ale jis neklausė. Jam mirus, kitsai rotbučio vyresnysis Ulrikis tą patį sapnavo. Tas, nuo kiemo įvelijimą išsiprašęs, bekasdindams kariškų daiktų ir vieną plytomis išmūrytą prikasė kapą, kurame žmogaus kaulai gulėjo. Apie 3 metrus įkasus, lyg ant kokio sklepo bildėjo, tai toliaus nekasdino.“

Įmestas kumelės pilvas

„Rudys iš Prūsų kiemo [=Prūsikiemio] sako: – Nekursai žvejys, netoli Vorpilio savo valtėlį besitrūsudams, išgirdo klausiant: „Ar mesu, ar mesu“ Jis, nieko nematydamas, tą balsą apdyvydamas, atsiliepė: „Mesk!“ Tai tuomžyg atsiradęs vokietuks kumelės pilvą į jo valtėlį įmetęs, vėl, kaip atsiradęs, akių mojuj

¹ - Šis ir kiti padavimų pavadinimai sugalvoti šio teksto rengėjo. Knygoje „Iš gyvenimo vėlių bei velnių“ bei rinkinyje „Iš Mažosios Lietuvos tautosakos“ padavimai tiesiog sunumeruoti nuo 72 iki 84 bei nuo 374 iki 378 numerio.

prapuolė, o žvejys, apmaudings per įmetimą, suplyšusį pilvą laukan šūpelavo. Rytmetij jis, nuo liekanų to pilvo 10 dakotų valtelėj rasdams, džiaugsmingai ant to atsitikimo vietos yrėsi, dūmodams vietoje išmesto mėšlo vien auksinpinigius rasiąs. Bet labai nuliūdo, piningų irgi nei mėšlų nerasdams.“

Nulupta kumelė

„Nekursai žvejys ties Vorpilė nakvinai liko. Jo pati jau miegojo. Kai vokietuks, ant kranto

stovėdams, lyg ką didį ant pečių nešins, prišaukė: „Ar mesu, ar mesu?“ – žvejys atsiliepė:

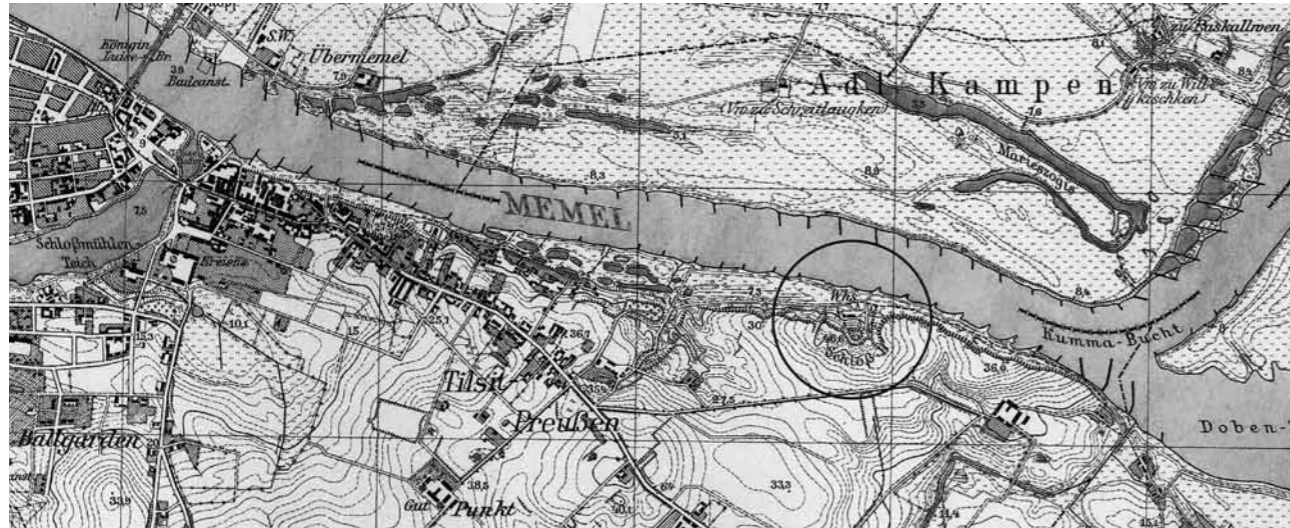
–Jei tu čia ką gerą turi – mesk!..“

Tai ansai nuo savo pečių nuluptą kumelę į valtelę įmetė. Žvejys pasibaisėjęs tąją tuomžyg iš valtelės išvertė, ogi metiks prapuldamas prišaukė:

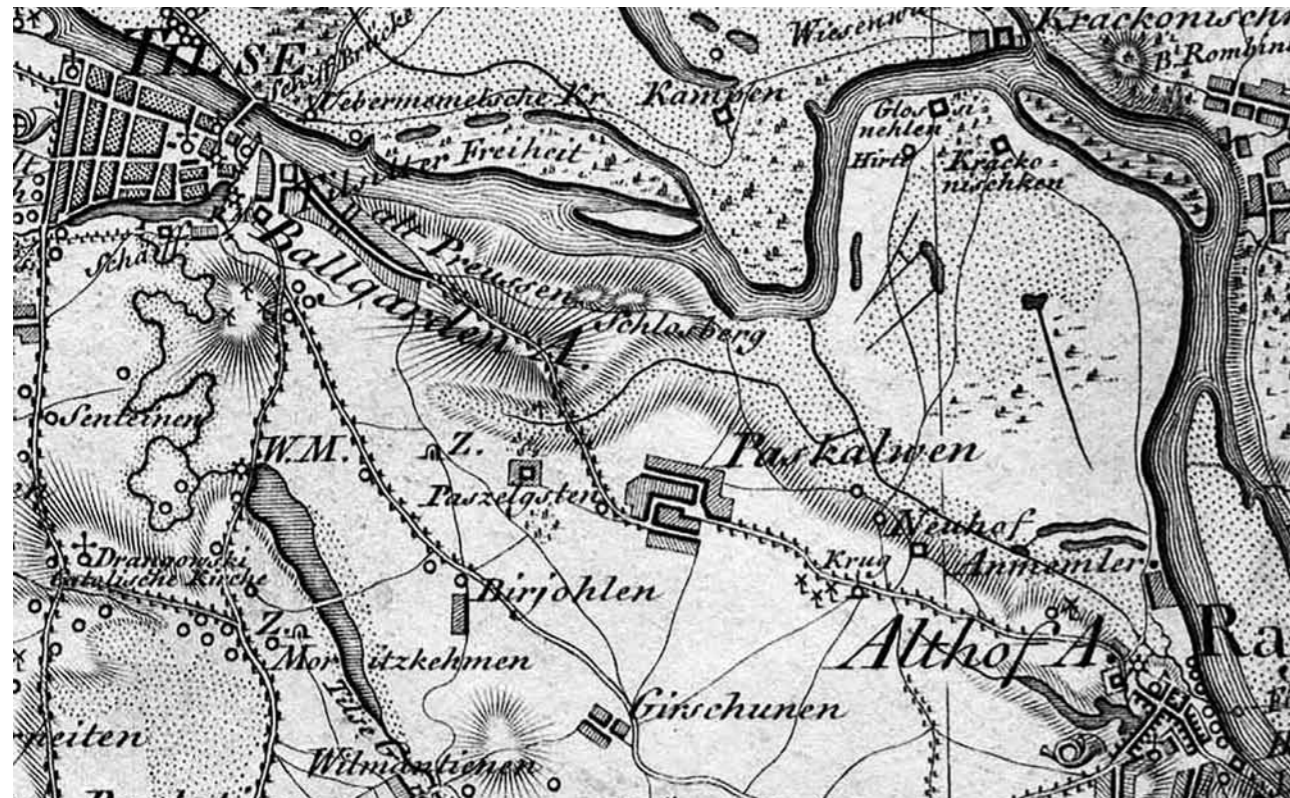
–Tav nereikėjo išmest, nes tai buvo žaks piningų...“

Užmokestis arkliašūdziais

„Paminėtasis Rudys, vidurij Nemuno ties

Rytinės Tilžės apylinkės 1915 m. išleistame vokiškame topografiniame žemėlapyje (lapas „Tilsit. 86“). Originalo mastelis – 1:25000. Apskritimu pažymėtas piliakalnis, vadinamas Vorpiliu. Iš Vytenio ir Junonos Almonaičių kartografijos (skaitmeninių kopijų) rinkinio

Tilžės ir Ragainės apylinkės 1796–1802 m. sudarytame Prūsijos žemėlapyje. Iš Vytenio ir Junonos Almonaičių kartografijos (skaitmeninių kopijų) rinkinio

Vorpilė bežvejodams ir šnūrus betėsdams, atsikus pamatė poną bei župonę^{II} į jo valtelę nuo vandens įžengiančiu ir sakančiu:

–Nesibijok ir perkelk mudu prie kalno krašto, mudu už tai tav gerai atlygysiva...

Prie krašto prikėlus, juodu išlipę ėjo per atsiradusias duris į vidų labai žiburais apšviesto kalno, sakydamu:

–Palūkėk mažumą, tarnas tav užmokestį išneš...“

Neilgai trukus tarns, pilną pintinį arkliašūdzų išstrūnijęs, tuo jam kaip užmokestį į valtelę įvertė. Žvejys, tai apjuoku laikydams, pasipustydams juos laukan šūpeliavo. Nuo užsilikusų šmotelių buvo aukspinigiai likę, kurie ale, tikrai apžūrint, tarp rankų pragaišo.“

Skustbežaliai

„Prūsų [=Prūsikiemio] nekursai žvejys prie Vorpilės balsą išgirdo:

– Šuns puse, duok man rūbų ir kurpių, aš turu toliaus traukt...“

Tai jis, į pietų šalies lenkę, iš kur tas balsas atskambėjo, nuėjęs, pilną lenkę skustbežalių^{III} rado. Tu vieną pasiėmęs namon parsinešė. Ale, namiškiams berodant, skustbežalis aukspinigių tapė. Tai kožnas subruzdavo pirmutinu minėtoį lenkėį būt, likusus skustbežalius suglemžt, ale atėjus jau nei vieno nerado...“

Trobos ant Vorpilio

„Tas pats Sturys sako: – Senovėį Prūsų kiemo [=Prūsikiemio] žardis ik Vorpilės nusieko, tvora vien nuo laukų pusės tvirta buvo. Kartą man su broliu kiemo arklius beganant, prieš vidurnaktį brolis, arklį susigavęs, jojo apžūrėt, bau ne koks per tvorą ant laukų išsilaužęs. Ik Vorpilės nujojęs, matė ant jo su kaminiais rėpsančias trobas. Sugrįžęs ale nieko nesakė. Persnudęs vėl jojo žiūrėt, o ir tad dar ant kalno tą patį matė.“

Ugnis ant auksinio stalo

„Sturys sako: – Pirmą Vorpilį daug aukštesne buvo su daug urvomis žemėje. Apie 1840 m. nekuri merga šalia jos ganančiam piemeniui pietus išnešus, prie kalno atsigulus užmigo. Pašokus pamatė per šaurės pusę pasirodžusias duris ant auksinio stalo ugnį degant, apie kurią vienoį pusęį juods pons, o kitoį pusęį stalo juos šuo apsisėdę į

ją žiūrėjo. Iš to regėjimo mergelė ilgoką laiką pailgė sirgo.“

Vorpilio karalaitės

„Senovėį ant Vorpilės, – sako Paskalvių Benatis, – tankiai ne tik arklininkams vidurnaktį, bet ir šiaip žmonėms vidurdienį trys labai gražos ir mandagios mergos lyg karalaitės pasirodydavo. Sykį nekursai jaunikaitis, joms moįant ant Vorpilės užmasytas, pasijuto labai gražioį svetlyčoj tų mergelių ypatingai glostoms, bučiuojams bei meldžams jas iš jų kalėjimo išvaduoti. Jis jų gražumo bei džiaugsmo dėl apsiėmė jų meilijimą išpildyt. Tad jos linksmos jį pamokino, su kvietkomis apdabino ir, dar vainiką ant galvos uždėjusės, atsisveikino, o jis, pasijutęs prie Vorpilės šalia Nemuno ir lyg pasipustydams kvietkas bei vainiką sudraskęs, bizino namon. Saulei patekėjus, matėsi jis nuo dabavimo liekanų, kuros į auksą bei žemčūgus pavirtusės buvo, lyg sėte apsėtas ir veltui numestujų kvietkų bei vainiko ieškojo. O tos mergelės jam išpėjusos, jog be vainiko sunkus išvadavimas būsiąs, todėl paliepusos labai drąsam būti ir į kalną atsitraukė. Neilgai trukus atėjo trys vienas už kitą bjauresni pavidalai, tai jaunikaitis, pirmąį pabučavęs, pasijuto gražioį mergelę glėbyje beturįs. Iš meilės ir antrąją bučavęs, ale nuo trečioį pavidalo pasikratęs pabėgo, tai pilis su didžu barškėjimu vėl pagrimzdavo.“

Vorpilės išvadavimo lūkestis dar neišnykus.

Pavasariį viskam žaliuojant, o ypačiai apie Jonines, mūsų tėvai, per nakčų naktis budėdami, akis per Vorpilį Tilžės nukreipė, prašvitimo laukia, nes, Tilžėje liepsnai išsilaužus, Vorpilės skarbs išgrus, būtent auksinė žagrė bei auksinės ekėčios, su kuoms anos karalaitės, taurus, briedžius bei elnus pasikinkusios, vaisingą dirvą įkėjo. Tie vargšai, kurie aną žadėtąją liepsną matys, tie tą skarbą įgys ir žemę tuomi įgyvės, tada ateis vėl auksinis laikas mūsų tėviškei...“

Kunigaikščio Voro pilis

„Daugiems bus žinoms padavimas, kad ant Vorpilio kalno stovėjo senovės lietuviško kunigaikščio Voro pilis, kuri, kryžokams mūsų tėviškę pasirodžius, vieno žynio prakeikta tapė ir pragrimzdavo į požemį su visais jos skarbais bei gyventojais, idant jie netektų į kryžioką nagus ir gražioį Voryla, kunigaikščio duktė, nepultų į krikščionių vergystę. Bet šitoį pasakoj yra

^{II} - Župonais (žiuponais) Mažojoje Lietuvoje vadinti bajorai, kilmingi asmenys: Lietuvių kalbos žodynas. T. XX. Vilnius, 2002, p. 762.

^{III} - Skustbežalis (skuzbeždalis) – grybas dulkančiomis sporomis, kitaip – pumputaukšlis, kukurduelkis: Lietuvių kalbos žodynas. T. XII. Vilnius, 1981, p. 1167.

ir paduota, kad Voryla turinti pavelijimą laike jauno mėnesio, kada sukanka 50 metų po pilies pragrimzdimo, dvi nakti pagrečiam su pilim iš žemės iškilti ir apsieikšti šiam viršuojam svietui, o kad 100 metų sukanka, tada per visą jauną mėnesį kas naktį nuo 12 adynos ik pirmų aušros spindulių gal iškilt ant šios žemės viršaus.“

Knygoje „Iš gyvenimo vėlių bei velnių“ taip pat buvo pakartotinai paskelbtas Jono Jurgelaičio, gyvenusio Sentainiuose prie Tilžės, užrašytas ir 1901 m. leidinyje „Kaimynas“ išspausdintas padavimas²⁶. J. Remeika vėliau jam suteikė pavadinimą „Du kupriu smuikininku“. Šiame išskirtinai ilgame padavime pasakojama apie kuprotą muzikantą, patekusį į „didį paločių“, kuris seniau naktimis iškildavo ant Vorpilio. Už tai, kad ilgai ir gražiai grojo smuiku, rūmų gyventojai jam atsidėjo – pašalino kuprą. Tokio pat atlygio panoro kitas kuprotas smuikininkas. Tačiau jis, atėjęs į rūmus, ilgai „špieliavo, ale vis vieną ir tą patį vokišką tancių, norint iš visų pusių buvo užprašomas lietuvišką tautišką šokį grajyt“. Tai šokėjams nepatiko, todėl muzikantas ne tik neatsikratė savosios kupros, bet prie krūtinės jam buvo „primušta“ dar viena...

Išėivijos autorius Antanas Giedrius, sujungęs ir stilizavęs V. Kalvaičio užrašytus padavimus apie Voro pilį bei karalaites bandžius išvaduoti jaunuolį, sukūrė savą pasakojimą apie Vorpilį. Jis paskelbtas 1972 m. Čikagoje išleistoje knygoje „Tėvų pasakos“²⁷.

Padavimai apie piliakalnį, bendru pavadinimu „Vorpilio pasakos“, publikuojami ir 1937 m. išleistame rinkinyje „Iš Mažosios Lietuvos tautosakos“²⁸. Jį spaudai parengė žymus folklorininkas Jonas Balys, o tautosaką rinko vietos lietuvininkai. Padavimus ir pasakojimus apie Vorpilį užrašė gretimame Paskalvių kaime gyvenęs Jurgis (Juras) Banaitis²⁹. Žemiau pateikiami trys iš penkių rinkinyje publikuotų padavimų.

Pražuvimui nuvelytos mergaitės

„Tilžės Prūsijos vadinamas pilies kalnas Worpillis tur apie save šitokią pasaką. – Vienas jaunas žmogus vieškely nuog Paskalvių ant Tilžės sutiko dvi gražias mergaites. Tiedvi mokėjo tam jaunikaičiui labai dorai prikalbėti, kur jiedvi į jų namus nulydėjo, kurie nematyta gražumą turėjo. Pakeliui iki tų namų tiedvi mergaitės kvietkus skynė ir tomis jaunikaitį apkaišė, pynė vainiką ir tą jam ant galvos uždėjo. Ir taip su juom besobovydamos į gražuosius namus atkako, kur jam

pasakė, jog dabar skirtis reikia. Ale jei tą gražumą nor visados matyti, tai turįs labai sunkų darbą atlikti. Jiedvi esančios pražuvimui nuvelytos ir šiaip į baisius sutvėrimus paverstos. Ale kaip jaunikaitis numatė, jog tai vaidyklės yra, nenorėjo tai apsiimti, ir tapo iš gražiųjų namų laukan išstumtas. Tada prapuolė viskas, ką buvo matęs, numetė vainiką nuog galvos bei visą padabiniimą, ir kojomis trypė keikdams. Valandą aplink klaidinėjo, pailsęs atsigulė ir užmigo. Kaip ryto metą saulė tekėjo, jis pabudo, ir pamatęs Vorpilio artybėjęs esąs, kaip turėjo nusidvyti matydams kvietkų liekanas į auksą pavirtusias esant, kurios buvo knipkių skylėse užsilikusios. Dabar numatė kokią iškadą padaręs, skubinosi ieškoti vainiko, kurį numetė, ale naprosnai – jau nebuvo rasti. Gailestingai grįžo namon, apverkdams savo didį patrotką. (Pasakojimo Rasums Paskalviuose).“

Pražudytos župonės

„Viens sens kerdžius aplink Vorpilį galvijus ganydams matydavo tankiai kelias župones ant kalno vaikščiojant. Kartą jis pasidrasino jas užkalbinti, ko jos ieškančios. Tos atsiliepė: „Pagalbos ieškome“. – „Kokios bent?“ – klausė kerdžius. „Ak, – tarė jaunesnioji, – mes esame pražudytos, mums ne valia tarp žmonių rodytis. Ak kokią grožybę slep šis kalnas! Ak, koks pustas jis išveizd!“ Kerdžius klausė: „Ar nebūt galima jus gelbėti ir tą grožybę vėl sugražyti?“ – Je, – atsakė župonė, – jei kas tai apsiimtų, priversti nėra mums valia“. Senis pažiūrėjo į nusiminusį jauną župonaitės veidą, ir gailesties perimtas pasisiūlė tai daryti. „Taip reikia daryti“, – tarė senesnioji župonė. „Ketverge jaunam mėnesiui prieš, ateik į šitą vietą, jei tapsi užklaustas kur eini, neatsiliepk nė žodžio. Tada bėk prieš vėją ir neapsistok, kol nebūsi pirmą kryžkelį atsiekęs. Neleisk nei nuo vieno atsilaukyti, ir nei žodžio nesakęs dabok mierį^{IV} atsiekti“. Taipo meiliniausiai atsisveikino ant laimingo susimatymo. Kerdžius apženklytoj dienoj atsirado ir darė kaip buvo jam įsakyta. Taip bėgo visa syla į mierį, vėtrai vis baisingiau siaučiant, lyg norėjo jį atlaikyti. Ale mieriu priartinus ir pat piktosios dvasios jam prieš stojos, jį kaničnai ant kryžkelio neužleisti. Galiausiai piktų dvasių klyksmo pabugo, pirm kryžkelio Marijos abrožą išvydęs šaukė jos pagalbos, tardams: „Marija, gelbėk mane!“ Piktosios dvasios iš džiaugsmo rykavo, nes buvo senį apgalėjusios. Senis atsisuko, matė už savęs mergaites vainikus rankose laikančias, tada su dideliu verksmu šaukdamos prapuolė:

„Ak prapuolam, kas gelbės mus!“ Ir draug suteškėjo Marijos balvonas, kurs daugiau matytas čionai nebuvo ir nebus. (Rasums pasakojimo).“

Neišsakomai gražus namas Vorpilyje

„Sename laike buvo žiemoje kelias Tilžės link ant užšalusio Nemuno, taigi, žmonės iš Ragainės ir ten toliau begyveną tuom keliu keliaudavo. Taip kartą koks ūkininkas į Tilžę atkeliavo, geriau sakant turgun atvažiavo. Savo tavorą pardavęs, tasai namon kreipė. Kai jis prie senosios Tilžės pilies prisiartino, tai stojos jam koks ponas į kelią, jo prašydams bent galelį pavėžyti, taipojau žakelį druskos drauge ėmė. Kai tas ponas užsėdo ir tolyn važiuoti pagavo, radosi neišsakomai gražūs butai pas kelią. Tada prie kokio neišsakomai gražaus namo turėjo sustoti. Ponas išlipo, tarnai išsoko iš namo, paėmė žakelį nuog vežimo. Ponas ragino ūkininką drauge į namą eiti, kur savo užmokestį gausias bei vaišyts tapsias. Tas namas jam viduj labai dyvins pasirodęs, slūginės bei tarnai prieš jį labai svetimai pasielgę nuog jo šalinos. Padėjo valgio bei gėrimo

ir užmokestį, ir tad visi nusigavę pro kitus vartus į kokią seklyčią, kurioje buvo girdima muzika bei šokis. Senis ūkininkas pastoj žingeidus kas ten darytųsi, laminosi bei brovės taipojau, nesa girtasis šnapselis jam jaunystės jausmus sugražino. Ką gavo ale jis matyt: daugybė ponų ten trenksmingą šokį nulaikė, jumprovos tapo baisiai šankinamos, ogi vieną moterą ypatingai šankino. Kai jis ją iš tikro apžiūrėjo, tai štai ką patėmyjo – jo pažįstama kaiminkė gaspadinė. Jis brovės artyn ir užkalbino ją tardams: „Ale, mieloji, kaip tu šičion atklydai?“ Ji nusigando ir negalėjo atsiliepti, ale tarnai tą žmogelį pagriebę laukan išvedė, įkišo padėtą užmokestį jam į delmoną ir pro namo vartus laukan išstūmė. Ūkininkas pamatė tuoj savo kuinelius sušalusius jo laukiant, dar atsisuko, ir nuoga namo nieks matyt nebuvo. Jis, būtent, stovėjo šalia Vorpilio kalno. Jį dyvins šiurpulys užspėjo, greit užsėdo ant vežimo ir namon skubinosi. Ten parvykus gavo girdėti, kad jo kaiminkė pasikorusi esanti. Nusidvydams tokio stebuklo dėliai, šitą pasaką visiems pasakojimo. (Pasakojimo Rasums, Paskalviuose).“

LITERATŪRA

1. Padavimai apie pietų Skalvos piliakalnius. I dalis. Ragainės piliakalnis // Rambynas, 2017, Nr. 2 (12), p. 10–15; Padavimai apie pietų Skalvos piliakalnius. II dalis. Paskalvių piliakalnis // Rambynas, 2018, Nr. 2 (14), p. 25–29.
2. Lietuva 1:50 000. Pagėgiai 30-34/40-44. Nacionalinė žemės tarnyba, 2002.
3. Pėteraitis V. Mažosios Lietuvos ir Tvankestos vietovardžiai. Vilnius, 1997, p. 455.
4. Lietuvių kalbos žodynas. T. XIX. Vilnius, 1999, p. 949.
5. Gorodeckis A. Vorpilis // Voruta, 1995 06 01, Nr. 21–22.
6. Iš gyvenimo vėlių bei velnių. Surinko J. Basanavičius. Parengė K. Aleksynas ir L. Sauka. Vilnius, 1998, p. 288.
7. Kiniulis D. Nemuno vingio paslaptys // Rambynas, 2016, Nr. 1–2 (9–10), p. 50.
8. Hollack E. Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichts-karte von Ostpreussen. Glogau–Berlin, 1908, S. 11.
9. Karte von Ost-Preussen nebst Preussisch Litthauen und West-Preussen nebst dem Netzdistrict. 1:150000. 1796–1802.
10. Tilsit. Messtischblatt 86. 1:25000. Herausgegeben von der Preussischen Landesaufnahme. 1915.
11. Scriptores rerum Prussicarum. Bd. 2. Leipzig, 1863, S. 85; Latvī H. Vartbergē H. Livonijos kronikos. Vilnius, 1991, p. 188.
12. Scriptores rerum Prussicarum. Bd. 3. Leipzig, 1866, S. 549–550; Marburgietis V. Naujoji Prūsijos kronika. Vilnius, 1999, p. 129–130.
13. Kučinskas A. Kęstutis. Vilnius, 1988, p. 76; Marburgietis V. Naujoji Prūsijos kronika. Vilnius, 1999, p. 299.
14. Mažosios Lietuvos enciklopedija. T. II. Vilnius, 2009, p. 521.
15. Diehlmann H. H. Die Türkensteuer im Herzogtum Preußen 1540. Bd. 2. Hamburg, 2006, S. 218–220.
16. Amtsbauern und Kölmer im nordlichen Ostpreußen um 1736. Bearb. von H. Kenkel. Hamburg, 1995, S. 111–115; Mažosios Lietuvos enciklopedija. T. I. Vilnius, 2000, p. 118.
17. Vileišis V. Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje. Kaunas, 1935, p. 241–242.
18. Mažosios Lietuvos enciklopedija. T. IV. Vilnius, p. 794.
19. Tettau W. J. A., Temme J. D. H. Die Volkssagen Ostpreußens, Litauens und Westpreußens. Berlin, 1837 (1994), S. 150.
20. Eduard Gisevius. Tilsit, 1881. S. 55; Lietuvininkai. Paruošė V. Milius. Vilnius, 1970, p. 69, 77.
21. Zweck A. Litauen. Stuttgart, 1898, S. 57, 81; Krauledat J. Romowe. Altpreußische Sagen. Lagensalza, 1928.
22. Remeika J. Kai dar amžina ugnis ruseno: Mažosios Lietuvos padavimai ir legendos. Kaunas, 1940 (antras leidimas – Vilnius–Kaunas, 1990), p. 83–93, 175.
23. Iš gyvenimo vėlių bei velnių. Surinko J. Basanavičius. Chicago, 1903.
24. Iš gyvenimo vėlių bei velnių. Surinko J. Basanavičius. Parengė K. Aleksynas ir L. Sauka. Vilnius, 1998, p. 288–294, 538–539.
25. Žemės atmintis. Parengė B. Kerbelytė. Vilnius, 1999, p. 189–190.
26. Iš gyvenimo vėlių bei velnių. Surinko J. Basanavičius. Parengė K. Aleksynas ir L. Sauka. Vilnius, 1998, p. 292–294.
27. Giedrius A. Tėvų pasakos. II d. Čikaga, 1972. Visas padavimas cituojamas: Gorodeckis A. Vorpilis // Voruta, 1995 06, Nr. 21–22.
28. Tautosakos darbai. III. Iš Mažosios Lietuvos tautosakos. Spaudai paruošė J. Balys. Kaunas, 1937, p. 43–45.
29. Ten pat, p. 6–7.

^{IV} - lietuvininkų tarmėse vartotas kaip sąvokos tikslas sinonimas: Lietuvininkų tarmių žodynas. Vilnius, 2014, p. 119.

Juozas Šikšnelis – apšlakstytasis grumtynėmis su likimu

Antanas STANEVIČIUS

Žurnalistas, Klaipėda

Šis rašinys turėtų būti apybraiža. O kas yra apybraižos žanras, aš turėčiau žinoti, nes esu ta tema Vilniaus universitete apgynęs diplominį darbą. Apybraiža – tai kaip apsakymas, tačiau herojus turi tikrą vardą ir pavardę, kūną ir kraują, asmens kodą, pasą, turi šeimynykščius, artimuosius, draugus, tad būtina išvengti fantazijos ir išmonės elementų, kad po apybraižos išspausdinimo nereikėtų nuo herojaus bėgti į kitą gatvės pusę, o jo žmona primygtinai nereikalautų pagaliau duoti paskaityti tuos eilėraščius, kuriuos jis rašęs naktimis... Tokia kolizija yra įvykusi su vienu traktorininku, apie kurį andai „Jaunimo gretų“ žurnalas buvo išspausdinęs apybraižą, suteikiančią herojui per daug gerų ir romantiškų savybių.

Dėl žanro grynumo prisibijau: klasikinė apybraiža su užuomazga, kulminacija ir atomazga neišeis. Ko iš manęs norėti, jei net toks didis rašytojas kaip Juozas Šikšnelis nesilaiko romano žanro reikalavimų! Klasikinių. O gal XXI amžiaus romanas negali būti panašus į XIX ar XX amžiaus romaną? Tada tegu ir apybraiža būna laisvesnė.

Juozą Šikšnelį gerai pažįstu daugelį metų, kad galėčiau apie jį rašyti apybraižą, tačiau nepažįstu taip gerai, kad rašyti būtų nuobodu. Mįslių jo asmenybėje yra daug, ir tik vienas Dievas jas regi. Mes, Juozo draugai, bendražygiai, pažįstami, matome tik dalį Juozo, tą gražiąją dalį: jis visada prieinamas, darbštus, geranoriškas, niekad nepasakys „ne“, jei idėja verta dėmesio, nejučiomis nuties kelią sumanymo įgyvendinimui, tarsi jokių problemų bei sunkumų nėra. Sklandumas – štai pagrindinis jo ir darbo, ir elgesio bruožas. Kaip jam taip išeina? Net pavydu...

Rašytojas, skulptorius, Klaipėdos apskrities Ievos Simonaitytės viešosios bibliotekos direktorius Juozas Šikšnelis. A. Stanevičiaus nuotrauka

Kai iš Vilniaus persikrausčiau į Klaipėdą, literatūros profesorius Albertas Zalatorius patarė: „Susirask ten Juozą Šikšnelį, mano nuomone, iš jo galima tikėtis gero rašytojo“.

Susiradau. Tiksliau, Klaipėdoje nieko net ieškoti nereikia. Bendrą šneką suradome iškart. Anksčiau, kai išgerdavome, pokalbiai būdavo visai šilti, tačiau ir dabar šaltuko nėra. Net įdomu! Daug talentingų menininkų degtinė anksčiau nuvarė į kapus, o tie, kurie laiku nustatė sau sausąjį įstatymą, išgelbėjo save ir atliko tiek daug gerų darbų tautai, kad pagiringai galvai jie neišvaizduojami. Ekstrasensas Arvydas Daškus paaiškino, kodėl kūrybos žmonėms negalima gerti alkoholio: kūrybinė energija spektre švyti melsva

spalva, padegta degtinė – taip pat melsva, rodančia aukščiausią temperatūrą. Taigi, kai susilieja tos aukščiausios energijos, sudegina bet ką, nebekalbant apie ganėtinaį gležną žmogaus kūną.

Kas Klaipėdoje yra kultūros centras? Tai Klaipėdos apskrities Ievos Simonaitytės viešoji biblioteka. Tuo įvertinimu nemenkinu nei savivaldybės Imanuelio Kanto viešosios bibliotekos, nei Etnokultūros centro, nei Dramos teatro, nei Muzikinio teatro, nei Lietuvos jūrų muziejaus, nei Koncertų salės, nei Prano Domšaičio galerijos, nei Kultūrų komunikacijų centro...

Kad įstaiga taptų ne kurios nors dalies, o visų gyventojų kultūros traukos centru, reikia kelių ypatumų. Spausdintinė knyga, nors ir atakuojama televizijos, radijo, interneto, kompiuterio svetainių, portalų, išmaniųjų telefonų, el. knygų skaityklių, vis vien suburia nemažą visuomenės dalį. Žmonės eina į biblioteką pasiskaityti laikraščių, pasiskolinti knygų, kurių kainos knygynuose dvigubai didesnės negu leidyklose. Ne visi jas įperka, nors skaityti nori. Neretai tie labiausiai ir nori, kurie neįperka. Beveik kasdien Ievos Simonaitytės bibliotekoje vyksta naujų knygų sutiktuvės, virstančios disputais su jų autoriais, recenzentais. Siekdami patrauklumo sutiktuvių rengėjai surengia net spektaklius, nekalbant apie poezijos vakarus, koncertus. Visuose keturiuose bibliotekos aukštuose veikia įvairiausios parodos: naujų ar antikvarinių leidinių, fotografijos, dailės. Menininkai, žinodami, kad čia visada pilna žmonių, labai nori bibliotekos erdvėse eksponuoti savo kūrinus.

Minėjome kompiuteriją, keičiančią visą civilizaciją. Į biblioteką ir labai jauni, ir labai seni ateina pasinaudoti kompiuteriais. Dar ne visi įstengia iš namų kompiuteriu sumokėti mokesčius, skaipu pabendrauti su Norvegijoje dirbančiu sūnumi, ne visi namuose netrukdomi „ganosi“ interneto lankose ir vandenyse.

Svarbu ir bibliotekos vieta – pagrindinė Klaipėdos Herkaus Manto gatvė. Svarbu ir tradicija: XIX amžiaus pabaigoje medienos pirklių Gerlachų pastatytuose rūmuose jau nuo 1935-ųjų ėmė veikti biblioteka, o 2006 metais atidarytas ilgai statytas, bet labai moderniai įrengtas priestatas, kuriame dabar ir verda didžioji veikla.

Kad visa tai taptų magnetiniu kultūros centru, reikėjo lemiamojo komponento – vadovo Juozo Šikšnelio. Jo asmenybei Visagalis davė ir dar drėbtelejo: talento sklandžiai vadovauti, čiupti idėjas ateičiai, traukti prie savęs (taigi ir į biblioteką) kultūros kūrėjus bei smagurius.

Juozo Šikšnelio veikla auginant ir ugdant biblioteką skatintų rašyti atskirą studiją: išpūdingų rezultatų pasiekta kantriai dirbant permanentinių permainų laikais, o šalies vadovai, iš kurio šono bepažiūrėtum, kultūros svarbą lyg ir teigė, bet iš paskutiniosios finansavimo grafos neištraukdavo. Nors per šventes iš visų tribūnų skambėjo, kad lietuvių tauta ir išliko, ir laikosi tik kultūros dėka.

Negimė Juozas direktoriumi, ilgai juo ir nebuvo: po studijų Vilniaus universitete nuo 1973 metų dirbo bibliotekoje metodininku, vyriausiuoju bibliografu, direktoriaus pavaduotoju. Einant pastarąsias pareigas ir vyko priestato statybos, jo projekto keitimai, kad atitiktų naujuosius technologijų poreikius.

Regis, 2008-aisiais, o gal ir anksčiau, susitikau Juozą tokį susikrimtusį, kokio niekad nė panašaus nebuvau matęs.

– Ką tu sau galvoji: prisikniso tikrintojai, nori išmesti Songiną iš direktorių. Prisikniso dėl visiškų statybos apskaitos smulkmenų. Valstybės kontrolė, net prokuratūra! Esame biedni kaip bažnyčios pelė – net ir norėdamas pavogti, tik iš ubago lazda galėtum atimti! Tokios neteisybės aš nepakęsiu – protestuodamas ir pats išeisiu!

Ne tą pačią minutę patariau, ką daryti ir ko nedaryti, tačiau besišnekučiuojant subrendo mintis:

– Juozai, na ir ką tu pagąsdinsi, kad išeisi? Biblioteka atiteks kokiam „švonderiui“, kuris apskundęs

Juozo Šikšnelio sukurta skulptūra. A. Stanevičiaus nuotrauka

Skulptorius Algirdas Bosas, rašytojas Juozas Šikšnelis, politikas ir rašytojas Vytautas Čepas ir spausdavininkas Saulius Jokužys prie centrinės paminklo lietuvių kalbai dalies Klaipėdos apskrities Ievos Simonaitytės bibliotekos kieme

Juozas Šikšnelis su žmona Terese Šikšneliene jos fotografijų parodoje. A. Stanevičiaus nuotrauka

Lietuvos Prezidentė Dalia Grybauskaitė paminklo lietuvių kalbai Ievos Simonaitytės bibliotekos kieme atidarymo iškilnėse. Su viešnia - bibliotekos direktorius Juozas Šikšnelis ir Klaipėdos miesto meras Vytautas Grubliauskas (2013 m.) A. Stanevičiaus nuotrauka

Simonaitytės bibliotekos direktoriaus pavaduotoja Laima Pačebutienė (1968 -2019) ir bibliotekos direktorius Juozas Šikšnelis (2010 m.) A. Stanevičiaus nuotrauka

Ievos Simonaitytės bibliotekoje bemaž kasdien vyksta atraktyvūs renginiai. A. Stanevičiaus nuotrauka

Buvusieji Ievos Simonaitytės direktoriai - Stanislovas Songinas, Valentinas Malūkas ir Juozas Šikšnelis. A. Stanevičiaus nuotrauka

gal taip ir ruošiasi sau vietą. Likdamas tu gali pretenduoti į direktoriaus postą, o tada ir išmes-tuoju Stanislovu galėsi pasirūpinti, kad žmogus neliktų gatvėje.

Nežinau, ar tas mano patarimas turėjo galios, tačiau viskas įvyko pagal jį: dvidešimt metų dir-bęs bibliotekos direktoriumi Stanislovas Songi-nas, Juozui Šikšneliui tapus direktoriumi, iki šiol sėkmingai dirba direktoriaus pavaduotoju ūkio reikalams.

„Nei garbės, nei pinigų, tik atsakomybė, ta-čiau palikti visu savo grožiu dar neišsiskleidu-sią biblioteką pusiaukelėje būtų buvęs nusikal-timas“, – taip „Vakarų ekspreso“ korespondentei tada paaiškino Juozas.

Du dešimtmečius bibliotekoje dirbęs specia-listas atmintinai žinojo, ko trūksta, ko būtina reik-ia ir ko artimiausiu metu reikės. Visa tai diktavo ilgai statyto priestato, o iš tikrųjų naujos biblio-tekos, projekto keitimais, pritaikymais šiuolaiki-niams skaitytojų ir lankytojų poreikiams, kad po atidarymo nereikėtų esminių rekonstrukcijų.

Juozas Šikšnelis taip apibūdino savo darbo misiją: „Bibliotekos erdvėje kiekvienas lankyto-jas randa savo orbitą – vienas sprendžia kryžia-žodžius, kitas riešukučiomis semia mokslo žinias, trečias prasiblaškyti ar ieškodamas vilties skaito meilės romanus, o ketvirtas, išmoningai sulaužęs kompiuterines apsaugos sistemas, nar-šo draudžiamuose tinklapiuose, dar kažkas atei-na čionai į pasimatymą ir t.t.

Beribėje erdvėje telpa viskas. Biblioteka reika-linga visiems. Erdvi knygos, žmogui ir minčiai. Todėl Klaipėdos Ievos Simonaitytės biblioteką projektavome ir statėme ne vakarykščių dienai, ne šiandienai, bet rytojui ir porytojui. Ir jums, ir jūsų vaikams bei vaikaitėms.“

Ir aš pats, ir daugelis mūsų gali pasakyti: „Didelio čia daikto, kad Juozas Šikšnelis labai sėkmingas kultūros darbo vadovas! Ar maža plačiame pasaulyje gerų direktorių?! O štai toks rašytojas – Juozas Šikšnelis (Raidas Durbė) – yra tik vienas! Kas po šimto metų beprisimins direk-torių ar ministrą, ar premjerą, o štai rašytoją tik-krai gali prisiminti, jis kūriniais savo gyvenimą gali pratęsti iki amžinybės.“

Turint prieš akis gerą kupetą Juozo parašytų knygų, nejučia imi svirti – gal dėl rašytojo ta-lento jis ir gali būti labai geras direktorius? As-menybė juk nedaloma: nuo aštuntos iki penktos aš direktorius, o vakarais ir naktimis, ankstyvais rytais – aš rašytojas.

Kai prisimeni jo skulptūrų parodas, vėl svars-tai, ar jis geresnis rašytojas, ar dailininkas, pri-menantis žemaičius Riaubą, Orvidą ir gruziną Pirosmą? Dievas, davęs ir skulptoriaus talentą, vis dėlto pasielgė rūsčiai: atėmė dešiniąją ranką.

Vėl galima svarstyti – gal ta fizinė negalia, prie-šinantis likimui, ir paskatino kurti skulptūras? Grumtynės su lemtimi, įrodant savo stiprumą. Juozas ilgai kalbasi su medžiu, kol išsirenka jį statulelei, įmantriai lazdai. Pats medis ir mintį pateikia – rievėmis, šakomis, gumbais. Gimti-nės medžiai daug davė Juozui – nuo mažų die-nų įvedė į Pasaulį, pavasarį šnabždėjo vienaip, vasarą šlamėjo kitaip, o rudenį šiugždėjo nerimastingais balsais, žiemą – girgždėjo, poškėjo. Medžiai kalba žmonių balsais. Šalia dunksantys miškai vaišino grybais ir uogomis, slėpė partizanų bunkerius, girdėjo ir duslius išdavikų žings-nius, nors ėjo jie per minkštas samanas.

Stipri kaip titnagas Juozo kairioji ranka įveikia ir akmenį – daug skulptūrų išskaptavo. Man sunkiau įsivaizduoti, kaip Juozas kalbasi su akmeniu. Gal panašiai kaip su medžiu? Gamtameldžiai tei-gia, kad akmenys turi sielą, nes jie – suakmenėję žmonės. Vadinasi, akmens siela ir vedžioja skulp-toriaus kalną.

Berankio vaikystė su besišaipančiais iš nelai-mės kaimo draugais, tėvų kaltė ir sielvertas, nu-sikalstamas gydytojų abejingumas, visą gyveni-mą vos ne kiekviename žingsnyje persekiojantis apmaudas – visa tai atsispindi gimtojoje Švendubrėje 1990 – 1998 metais parašytame Juozo Šikšnelio romane „Kryžiau žalio medžio“ (Vaga, Vilnius, 2000).

Vien su kairiąja ranka ne tik skulptūras kal-dinti sunku, bet ir rašyti labai keblu, kadangi iš-kart nematyti, ką parašei. Tačiau tai nesutrukdė Juozui tapti vienu ryškiausių Lietuvos rašytojų. Vis dėlto kūrybai svarbiausia galva ir širdis, ku-rią dabartiniai mokslininkai pakeistų Centrinės nervų sistemos terminu. Dabar, kai Juozas rašo kompiuteriu, jam daug patogiau.

„Kryžiau žalio medžio“ – dėl sūnaus negalios aimanuodavo herojaus motina. Pats autorius taip pavadintą romaną laiko geriausiu savo kūrinium. Skausmingu atvirumu jis primena Jean-Jacques Rousseau „Išpažintį“, nuo skaitytojo kaip nuo Šventojo Petro nenuslepiančio nieko. Su skaitytoju Juozas kalbasi kaip su gerai pažįstamu, kuriam daug aiškinti nereikia, nes jis jau nemažai žino...

Kūrinys dar kartą patvirtina, kad žmogaus dvasiniai pamatai susiklosto kūdikystėje ir vai-kystėje, o gimtinė įauga į kraują su kraštovaiz-džiu, kalba, pasaulėjauta. Vaikystės potyriai persekioja visą gyvenimą, pagal vaikystėje išsi-ugdžiusias taisykles žmogus visą laiką matuoja savo ir kitų poelgių dorą ar menkumą.

Prie Raigardo slėnio prigludusioje Švendubrėje, kurioje Juozas pažįsta kiekvieną žemės pėdą ir senvagės duburį, menininkas praleidžia visas savo atostogas: rašo, drožia, kala. Jei kūryba – svarbiausias darbas, kam dar tos direktoriaus

pareigos? Graudu pasakyti, tačiau aš Lie-tuvoje nepažįstu nė vieno rašytojo, kuris išgyventų iš savo kūrybos. Tarybiniais laikais rašytojų honorarai, palyginus su eilinių piliečių algomis, buvo dideli, už išleistą romaną ne vienas nusipirko naujausios laidos „Žigulius“. Dabar be paramos, kurią rašytojas dažniausiai dar ir pats turi susimedžioti, neišleidžiama dauguma knygų. Tiesa, tarybiniais lai-kais tokio romano kaip „Kryžiau žalio medžio“ nei pats autorius nebūtų para-šęs, o jei toks stebuklas ir būtų įvykęs, jo gimtojoje šalyje niekas nebūtų išspaus-dinęs. Minties laisvė kainuoja, o būti lie-tuviu darosi vis brangiau: lietuvių Lietu-voje mažėja, lietuviškų knygų skaitytojų taip pat mažėja, pirkėjų vos keli šimtai, o maži tiražai visiškai nerentabilūs. Kny-gos išspausdinimo kaštų neįmanoma padengti parduodant kad ir geriausios knygos tiražą. Lietuvoje nebegamina-mas nei popierius, nei dažai, nei ofseti-nės plokštės, nei rišamosios medžiagos. Visa tai iš Skandinavijos ar Vokietijos tų šalių kainomis. Nereikia būti rinkos ana-litiku, kad matytum, jog lietuviams iki suomiškų ar angliškių atlyginimų, pensi-jų – kaip andai iki šviesaus komunizmo rytojaus horizonte... Jei ne bibliotekos, skolinančios knygas į namus, tai tų skai-tytojų būtų išvis ant pirštų suskaičiuoja-ma. Matyt, šis motyvas ir skatina Juozą Šikšnelį visokeriopai puoselėti bibliote-ką, atnaujinti ir kaupti jos fondus.

Nuožmios partizanų ir stribų, Vetro-vo divizijos diversantų, kovos Dzūkijoje palietė ir Juozo lopšį. Pasipriešinimas okupantams čia buvo toks aktyvus, jog Maskva metė ir metė naujas smogikų pajėgas, kurių, nenuėjus iki Paryžiaus, netrukė. Prisimintina tai, kad A. Snieč-kus ir J. Paleckis, matydami, kad kovin-gieji, atkaklieji ir principingieji dzūkai gali būti visai išžudyti, ėmė masiškai perkelti juos į ištuštėjusį Klaipėdos kra-štą, Neringą. Tiesiog siuntė traukinius ir primygtinai ragino kraustyti į ramesnį kraštą, kuriame pavyks išsaugoti gy-vybes. Tai išsamiai aprašė Rokas Flick autobiografinėje apybraižoje „Atrastoji žemė“ (Klaipėda, Eglė, 2008). Jo šeima iš Veisiejų persikraustė į Šilutę.

Energetikos profesorius ir rašytojas Rokas Flick Ievos Simonaitytės bibliote-koje pristatė kelias savo itin populiario-mis tapusias knygas, o joms sutiktuves

Rašytojas Rimantas Černiauskas (1950–2011) sveikina rašytoją Juozą Šikšnelį su 60-mečiu (2010 m.) A. Stanevičiaus nuotrauka

Rašytojas Juozas Šikšnelis ir literatūros kritikas Marijus Šidlauskas. A. Stanevičiaus nuotrauka

surengė kraštiečių Juozas Šikšnelis. Jausdami ant pečių priaugusius Dzūkijos marškinius, abu rašytojai jau laiko save klaipėdiečiais. Juozas Šikšnelis atsirado Klaipėdoje ne kaip perkeltas asmuo, o kaip Vilniaus universiteto absolventas. Pusę amžiaus Juozas gyvena ir dirba Klaipėdoje, tačiau, regis, jo dvasinis šulinys yra Švendubrėje. Ji padiktavo ir literatūrinį slapyvardį – Raidas Dubrė, kuriuo Juozas pasirašo detektyvus. Štai dar vienas asmenybės sluoksnis: krauju rašomus kūrinius pažymėti Juozo Šikšnelio pavarde, o tarsi pramoginius – Raido Dubrės. Man teko redaguoti jo politinį trilerį „Aukos stulpas“ (*Klaipėda, Eglė, 2007*), tad įsitikinau autoriaus lengva ranka, šmaikščiu protu, pastabiu žvilgsniu. Romaną iš pradžių perskaičiau per pusę nakties, nes nuo tokio šiuolaikinės Lietuvos gyvenimo rezginio atsitraukti neįmanoma, nors skaityti baisoka. Redaguoti nebuvo ką – gal tik viena kita „bluselė“.

Smagūs detektyviniai romanai, pasirašyti Raido Dubrės slapyvardžiu: „Pyro pergalė“ (1995), „Medūzos žvilgsnis“ (1996), „Pliūpsnio kaitra“ (*Vilnius, Naujoji Rosma, 2000*), „Paskutinioji užmuša“ (*Kaunas, Jotema, 2003*), „Banga atgal negrižta“ (*Vilnius, Versus aureus, 2011*), – iš pradžių su tęsiniais buvo spausdinami „Klaipėdos“ laikraštyje, o tai palaikė dienraščio tiražą, nes ką jau ką, o intrigą skaitytojai mėgsta. Teko klaipėdiečių butuose matyti susiūtas tų detektyvų skilčių iškarpas – savadarbes knygas.

Nežinau kodėl, gal dėl to, kad esu senamadiškas, mano rankos labiau tiesiasi prie „rimtųjų“ Juozo kūrinių – romano „Apšlakstytas isopu“ (*Vilnius, Vaga, 2004*), istorinio romano „Įvykių horizontas“ (*Kaunas, Jotema, 2007*). Pastarasis, nors ir neturi detektyvo nuorodos, užtektinai detektyviškas. Istorija, persipynusi su šiandiena, mįslingi įvykių sutapimai, tiesmuki, net šurkštūs dialogai neleidžia nuobodžiauti. Romanas – ne apybraiža, faktų tikslumo jis nereikalauja. Tai, ką rašo Juozas, galėjo XVIII ar XXI amžiuje būti, galėjo ir nebūti, įvykiai galėjo klostytis vienaip ar kitaip. Tačiau šiandien smagu skaityti tokias eilutes, kurias sakė Lietuvos policijos Eskortavimo rinktinės vadovas Saulius Skvernelis: „Jeigu šis reikalavimas bus trumpam, bet tinkamai įvykdytas, tikrai nekils jokių nepatogumų nei mums, nei mūsų lydimų delegacijų ar vairuotojų saugumui, šito reikia laikytis“.

Dabartinis Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas iš tiesų 2003–2005 m. buvo Lietuvos policijos eskortavimo rinktinės komisaras, tačiau dėl jam paskirtų žodžių tikslumo nei į autorių, nei į teismą nesikreipė... O štai Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija 1992 ir 1996 m. Juozą Šikšnelį apdovanojo premijomis už geriausią detektyvinį kūrinių.

Juozas yra vienas tų rašytojų, kurie iš tiesų rašo dėl to, kad negali nerašyti. O kai gali nerašyti – nerašo! Kompensacija už kuklų honorarą – Ievos Simonaitytės ir Žemaitės literatūrinės

Svečių iš Olštyno bibliotekos viešnagė Ievos Simonaitytės bibliotekoje. Pirmas iš kairės – Juozas Šikšnelis, antras iš dešinės – Andrzej Marcinkiewicz, A. Stanevičiaus nuotrauka

premijos (2001 m.). Juozas nesirūpina savo kūrybos ir darbo įvertinimu, tačiau visuomenės pripažinimas jo taip pat neerzina: Klaipėdos apskrities Garbės ženklas (2009), Klaipėdos miesto kultūros magistro žiedas (2009), geriausio Lietuvoje bibliotekos direktoriaus vardas (2010), AdM (Klaipėdos krašto darbo grupės archyvo) sidabro medalis (2016). Mačiau, koks Juozas buvo laimingas 2019 metų Vasario 16-ąją iš šalies Prezidentės rankų gavęs ir valstybinį apdovanojimą – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino medalį. O po mėnesio Seimo pirmininkas Viktoras Pranckietis įteikė Gabrielės Petkevičaitės Bitės medalį „Tarnaukite Lietuvai“. Smagu ir mums, jį pažįstantiems, kad apdovanojami ne vien mums nežinomi piliečiai...

Rašytojui turi būti malonu vartyti savo knygas, išverstas į rusų, lenkų ir anglų kalbas. Nors Juozas gimęs netoli Lenkijos sienos, tačiau lenkų kalbą pramoko tik studijuodamas Vilniuje iš lenkiškų žurnalų. Gebėjimas susikalbėti lenkiškai jam ir visai bibliotekai padovanojo gerą draugystę su Olštyno viešąja biblioteka. Jos direktorius Andrzej Marcinkiewicz su kolegomis kartą per metus būtinai atvyksta į Klaipėdą, o Ievos Simonaitytės bibliotekininkai patirties pasisemia Olštyne, kur daugumą gyventojų sudaro perkeltieji po karo iš Vilniaus krašto. Juozas, lankydamasis pas Andžejų, susipažino su vietos rašytojais ir, pasirinkęs jų kūrinių, išvertė į lietuvių kalbą. Taip atsirado Olštyno rašytojų kūrybos rinktinė „Vėtyklė“ (*Klaipėda, Eglė, 2008*). Žvilgterėkime, kokį eilėrašį apie Klaipėdą parašė Kazimiežas Brakoneckis:

Rimanto butas miesto pakraštyje.

Šie plytiniai namai kažkada atrodė geriau,

Dabar apleisti penkiolika metų po liaudies revoliucijos.

Dukros išvažinėjo studijuoti – į Lenkiją, į Švediją.

Įkaušusį Rimantą glėbesčiuojame ant slenksčio.

Yra ir žmona, kuri stebisi prancūzų kalba.

Seni bičiuliai esame, bet nežinome, kas mus jungia.

Gal ne prūsai. Gal ne komunizmas.

Laisvės geopoetika, vienybė kartos,

Kuri sulaukė postmodernistinės Hanzos...

Į Juozo išverstą Kazimiežo eilėrašį įsiskverbęs Rimantas Černiauskas be jokių motyvų anksčiau paliko šį nuostabų pasaulį, palikdamas Juozui Šikšneliui Lietuvos rašytojų sąjungos Klaipėdos skyriaus pirmininko pareigas ir „Baltijos“ almanacho leidybą. Biblioteka didelė, klaipėdiečių rašytojų nedaug, tad didelio sunkumo Juozas gal ir nebus pajutęs. Užtat gavo tokio gyvenimo patyrimo, kad galėtų be didelių priedų surašyti siaubo romaną: ateina į kabinetą vienas dėmesio stokojantis poetas marinistas ir skundžiasi, kad kitas save geresniu laikantis poetas marinistas jį

visą gyvenimą skundė KGB, o kartą net iš septinto aukšto balkono išmetė! Ateina kitas pripažinimo stokojantis poetas ir bara, kad ne tam, oi kaip ne tam, paskirta Ievos Simonaitytės premija... Ateina dar vienas amžinai piktas poetas ir prašo įpilti, nes jam trošku...

Lietuvos rašytojų sąjunga. Vardas skamba gražiai. Daug kas nori į ją įstoti, o įstoje ima dairytis: garbė tai garbė, o kur nors truputėlis naudos, tiksliau – pagalbos kūrybai, knygų leidybai? Daugelis yra girdėję, kad tais prakeiktais tarybiniais laikais rašytojai, nors ir negalėjo rašyti taip, kaip nori, greičiau gaudavo valdiškus butus, paskyras automobiliams, kelialapius į kūrybos namus, o dabar be raginimo mylėti nepriklausomą Lietuvą, džiaugtis laisve ir demokratija nieko daugiau negirdėti. Matyt, ir materialinis Rašytojų sąjungos bejėgiškumas turėjo įtakos tam, kad jos pirmininkas Antanas A. Jonynas pasitraukė iš pareigų net nelaukęs kadencijos pabaigos. O ką gali sąjungos Klaipėdos skyriaus pirmininkas? Parymoti kartu su kitais ir padejuoti? Juozas randa kuo padžiuginti savo bendražygius: supažindina su užsieniečiais, pasirūpina vertimais į užsienio kalbas, inicijavo Tarptautinį vertėjų ir rašytojų centrą Nidoje.

Poezijos pavasaris, prozos ruduo, Klaipėdos knygų mugė, vaikų Kalėdos, Vyturio diena... Visiems iš direktoriaus ko nors reikia, visi reikalauja dėmesio. Tačiau ne visi interesantai yra kraujasiurbiai vampyrai! Dažnai užaina politikas ir rašytojas Vytautas Čepas. Besišnekučiuojant su juo apie kalbos „anglėjimą“, išsirutuliojo idėja, kad reikia pagerbti gražius, bet jau pamirštus lietuviškus žodžius. Taip 2013 m. bibliotekos Saulės laikrodžio kieme atsirado gal ir vienintelis pasaulyje paminklas kalbai, kuriam lėšas suaukojo Klaipėdos įmonės ir piliečiai.

Granito plokštėje įmontuotas bronzinis barjelas skelbia: „Praeivi, penkios baltų šeimos kalbos jau mirę, po tavo kojomis išnykę lietuvių kalbos žodžiai“. Ant tako, vedančio į biblioteką, trinkelė iškalta prof. Danguolės Mikulėnienės surinkti išnykę lietuvių kalbos žodžiai.

Į paminklo atidarymą buvo atvykusi Lietuvos Prezidentė Dalia Grybauskaitė, ji žavėjosi kūrinio paveikumu.

Atlėšys, Augyvė, Bizdras, Brasvus, Bukštinas, Daras, Deivilas, Delka, Varkalys, Varvas, Verkšnaitis... Insim kurį žodį ir susigražinsim!

Prasmingą paminklą, patiestą po praeivių kojomis, stebi 2010 metais švenčiant bibliotekos šešiasdešimtmetį sukurtas Saulės laikrodis. Jis rodo tikslų Saulės laiką Klaipėdoje. Į biblioteką ateinantys skaitytojai mato laiką, pagal kurį turėtume gyventi. Laikrodį supančios senovės lietuvių runos kelia baugią pagarbą – jų paaiškinti

man negalėjo ir pats bibliotekos šeimininkas, kuris nieko kita šiame gyvenime, regis, ir nedaro – tik skaito ir rašo, ir galvoja... Štai ir sugalvojo, kad pliką sieną reikia paslėpti variniu laikrodžiu.

Nuolatinė bibliotekos lankytoja, knygų apie Mažąją Lietuvą ir Prūsiją autorė Jovita Saulėnienė jau nuo nepriklausomybės pradžios turėjo galimybę bendrauti su buvusiais Klaipėdos krašto gyventojais, kuriuos Antrojo pasaulinio karo cunamiai nusiaubė į Vokietiją. Jau trečias dešimtmetis dažnas svečias Klaipėdoje – AdM (Klaipėdos krašto darbo grupės) pirmininkas Uve Jurgštis. Jį Jovita Saulėnienė supažindino su Juozu Šikšneliu, pastarasis su biblioteka, kuri Uvei labai patiko. Didelį įspūdį jam kėlė tai, kad biblioteka – ne vien knygų lentynos, o savitas mokslinio tyrimo institutas, skaitmenizuojantis, kataloguojantis, tyrinėjantis istorinę medžiagą. Matyt, tada ir kilo mintis Ievos Simonaitytės bibliotekai padovanoti AdM archyvą („Klaipėdos krašto darbo grupės archyvą“). Archyvas iš daugelio privačių kolekcijų buvo sutelktas 1991 m. Vokietijoje, Klopenburge. Pagrindinis archyvo uždavinys, kaip skelbė jo kūrėjai, – medžiagos, turinčios dokumentinę vertę Klaipėdos kraštui ir Klaipėdos miestui, rinkimas ir archyvavimas. Archyve kruopščiai saugomi, dokumentuojami ir aprašomi įvairiausių rūšių dokumentai – knygos apie Klaipėdos kraštą ir Rytų Prūsiją, taip pat šio regiono grožinės literatūros kūriniai, vaizdo bei garso įrašai, rankraščiai, meno kūriniai, smulkioji poligrafija, nuotraukos, fotokopijos, Klaipėdos krašto periodiniai leidiniai, prisiminimai apie įvairius įvykius, organizacijų protokolai bei dokumentai, iškarpos iš periodinių leidinių, dokumentinė medžiaga apie Klaipėdos krašto bei Karaliaučiaus regiono vietas ir įvairių organizacijų veiklą.

Turtingo archyvo šeimininkai, matydami, kad Vokietijoje jis mažai naudojamas, taip pat diplomatiškai įkalbėti Juozo Šikšnelio, jį 2011 metais perdavė Klaipėdos apskrities viešajai Ievos Simonaitytės bibliotekai.

Darbo su archyvu yra marios. Pažinimo klotai pasakiški. Istorikams, žurnalistams, architektams, dailininkams čia tokie lobiai, kad patrūkti gali... Ne be reikalo prie bibliotekininkų, tvarkančių archyvą, iškart prilipo ir Jovita Saulėnienė, ir istorinių knygų leidėjas Kęstutis Demeckas, ir Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus bendradarbiai.

Žiūri Juozas į tą skruzdėlyną ir laimingas šypso! Kur tu rasi Liudviko Rėzos verstą Bibliją (1816 m.) su jo paties prakalba, kur tu pamatysi ekspresionistų G. Boeseso, M. Pechsteino ir H. Kallmeyerio paveikslus! O čia žiūrėk, skaityk, studijuok!

Daugelis kūrėjų už savo sėkmingus darbus esti dėkingi žmonoms. Kaži, ar mes šiandien taip džiaugtumėmės ir didžiuotumėmės Juozu, jei ne Teresė, kurios meilė Juozui taip pat verta gero romano. Jei kas pasakytų, kad matematikei sunku suprasti menininką, tas turėtų žinoti, kad matematikoje daugiausia poezijos, kad daugybė matematikų – uolūs meno smaguriai.

Jeigu iki šiol aš Teresę Šikšnelienę laikiau tik nuostabia Juozo žmona, vaiko motina, anūkių džiaugsmu, tai dabar, kai pati Teresė ėmė rengti savo fotografijų parodas, man daug kas paaiškėjo. Pati būdama meniškos sielos, ji sudarė ne vien buitines sąlygas Juozo kūrybai. Kita žmona gal būtų bambėjusi: rašai, tai rašyk, na, kam tau dar su viena ranka kalti skulptūras! Kur ji bars, jei pati ėmė fotografuoti medžio faktūras, besikeičiančias Juozo rankoje.

Sena tiesa – viskas slypi genuose: Teresės tėvas Kostas Bužokas buvo garsus Mažeikių fotografas. Ne tik tėvas, bet ir senelis Konstantinas Bužokas.

Iš didelės meilės gimusi šeima išlaikė visus gyvenimo egzaminus! Teresė savo Juozu gali didžiuotis ir dėl to, kad jis filosofiškai ramiai laikosi vadovaudamas šimtui vienai už kitą gražesnių bibliotekininkų būriui. Ypatingas susiklausymas pasidalijant darbus esti tarp direktoriaus ir jo pavaduotojos Laimos Pačebutienės. Ji taip pat, kaip ir Juozas, didelius darbus nuveikia be visuotinio aliarmo, sklandžiai. Lietuvos mažų ir vidutinių leidėjų asociacijos nariai iš Vilniaus visus metus laukia spalio pradžios, kad galėtų atvykti į Laimos Pačebutienės diriguojamą Klaipėdos knygų mugę. Ir renginių gausa, ir rūpestis, globa, o svarbiausia – dvasinė šiluma, kokios taip stinga brangioje Vilniaus knygų mugėje...

Post scriptum

Ilgai rašiau šią apybraižą, nes almanacho redakcija griežtai nebuvo nubrėžusi raudonosios termino linijos.

Per tą laiką Juozas, horizonte artėjant septyniadešimtmečiui, nutarė nebedalyvauti Kultūros ministerijos rengiamame bibliotekos direktoriaus konkurse naujai penkerių metų kadencijai. Konkursą laimėjo direktoriaus pavaduotoja Laima Pačebutienė ir nuo metų pradžios tęsė jai gerai žinomą darbą su gerai sustyguota komanda – bibliotekos darbuotojai nepajuto jokio lūžio. Visus sukrėtęs lūžis įvyko 2019 metų vasario mėnesį, kai Laima staiga mirė.

Gimtosios Kretingos kapinėse Laimą palaidojome prie jos anksti mirusios dukrelės. Jai jau stovėjo Juozo sukurtas paminklas...

Nemaniau, kad taip liūdnai baigsiu šį rašinį. Net nežinau, ką galvoja Juozas. Gal jis parašys?

Pietų Baltijos dvarai (I)

Juozas VERCINKEVIČIUS

Žurnalistas

Bendrai apie Interreg V

2014–2020 metų Europos teritorinio bendradarbiavimo tikslo (INTERREG V) programos padeda šalinti kliūtis bendravimui ir bendradarbiavimui siekiant bendrų tikslų, padeda spręsti bendras regiono problemas, dalintis idėjomis ir patirtimi.

Visų INTERREG V programų įgyvendinimui Europos Sąjungos valstybėse yra skirta daugiau nei 10 mlrd. eurų Europos regioninės plėtros fondo lėšų.

Lietuvos viešojo administravimo institucijos ir įstaigos, kitos viešosios įstaigos ir nevyriausybinės organizacijos turi galimybę dalyvauti septynių INTERREG V programų projektuose. Šių programų įgyvendinimą Lietuvoje koordinuoja Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija.

Europos regioninės plėtros fondo lėšomis finansuojama 85 % tinkamų projekto įgyvendinimo išlaidų. Parama išmokama kompensuojant patirtas išlaidas. Bendradarbiavimo veiklos yra prioritetingos, o investicijoms yra numatyta tik maža lėšų dalis. Parama skiriama viešojo pobūdžio veikloms įgyvendinti ir tik tiems projektams, kuriuose bendrą veiklą vykdo projekto partneriai mažiausiai iš dviejų arba trijų Europos Sąjungos valstybių. Projektai atrenkami atvirų konkursų būdu, parama skiriama geriausiai parengtiems projektams.

Pietų Baltijos dvarų projekto logotipas

Interreg V-A Pietų Baltijos bendradarbiavimo per sieną programa siekia stiprinti tvarią Pietų Baltijos regiono plėtrą per bendrus veiksmus, didinant jo konkurencingumą ir skatinant integraciją tarp žmonių ir institucijų. Bendradarbiavimo projektų pagalba siekiama padidinti mėlynosios ir žaliosios ekonomikos bei technologijų raidą pietų Baltijos teritorijoje. Programoje dalyvauja Danijos, Švedijos, Vokietijos, Lenkijos ir Lietuvos regionai: Vokietijoje – Meklenburgo-Forpomerio sritys (žemės): šiaurės vakarų Meklenburgas, Rostokas, Forpomernas-Riugenas, Forpomernas-Greifsvaldas ir į sritis nepatenkantys miestai (žemės

nepriklausantys): Rostokas; Danijoje – Bornholmo regiono savivaldybė ir Zelandijos regionas (subregionai: rytų, vakarų ir pietų Zelandija); Švedijoje – Kalmaro, Blekingo, Skonės ir Kronobergo apskritys; Lietuvoje – Klaipėdos, Tauragės ir Telšių apskritys; Lenkijoje – subregionai: Ščečino miestas, Ščečino regionas, Stargardas, Košalinas, Slupskas, Starogardas, Gdanskas, Trojmiejskas ir Elblaskas.

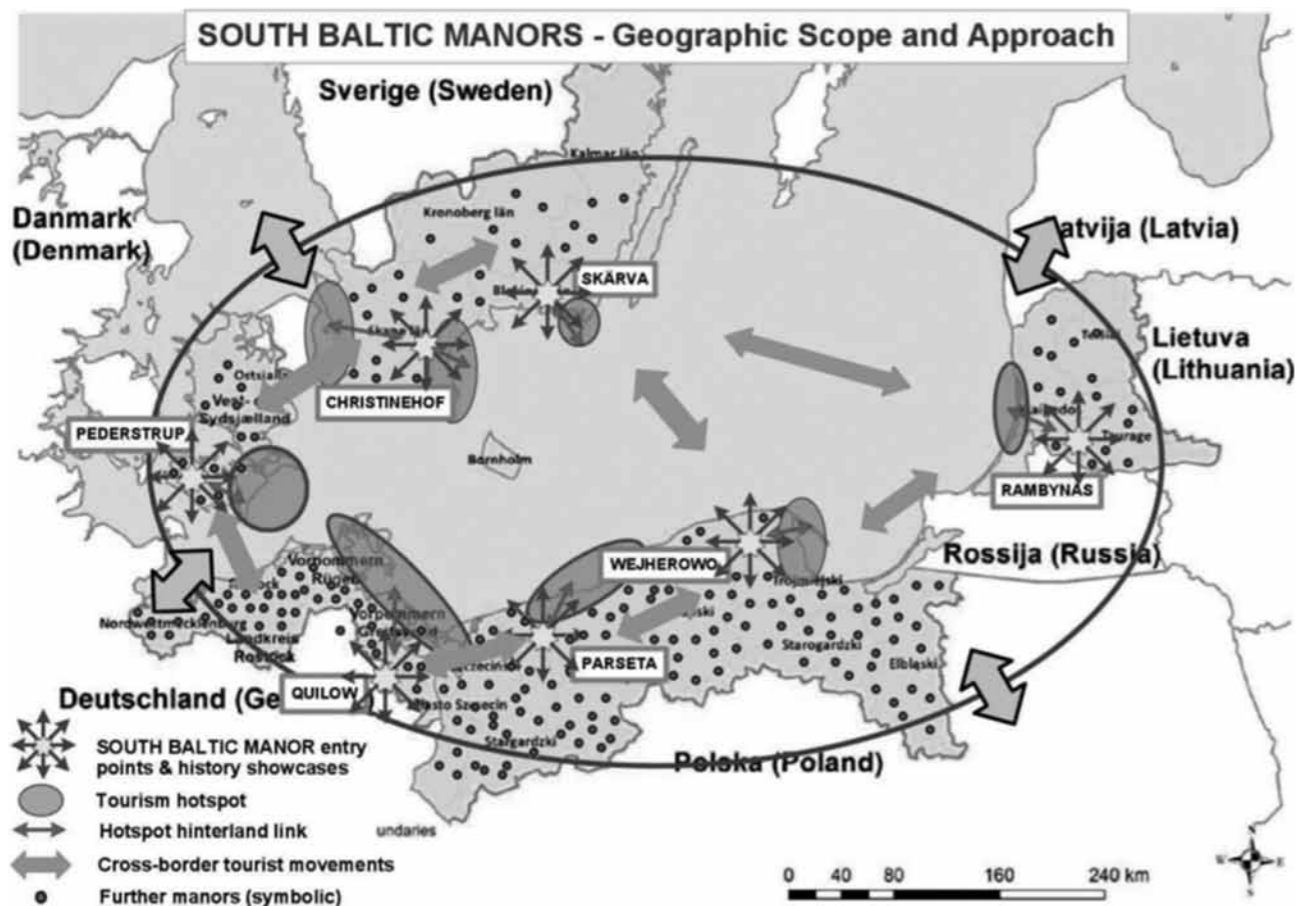
Interreg V-A Pietų Baltijos bendradarbiavimo per sieną programa biudžetas: 102,93 mln. eurų, iš jo ERPF (Europos regioninės plėtros fondo) lėšų dalis 82,98 mln. eurų.

Kaip gimė projektas „Pietų Baltijos dvarai“

Siekdama toliau ugdyti gebėjimus įgyvendinant tarptautinius projektus, sutelkti kolektyvą ir pritraukti tarptautinių lėšų suplanuotoms veikloms įgyvendinti, Rambyno regioninio parko direkcija nusprendė ieškoti bendraminčių ir prisijungti prie Interreg Pietų Baltijos programos. Dar 2016 metais tuo tikslu direkcijos vyr. specialistas Saulius Dragūnas vyko į Rostoką vykusi projektų idėjų renginį. Drauge su Klaipėdos universiteto profesoriumi Ramūnu Povilansku jie parsivežė puikių idėjų dėl bendradarbiavimo viename iš tada gimusių, o dabar

jau sėkmingai įgyvendinamų projektų. Tai projektas „Dvarų paveldo vertės didinimas per turizmo plėtros priemones Pietų Baltijos regiono kaimo vietovėse“, sutrumpintai dar vadinamas „Pietų Baltijos dvarai“ (angliškai „Valorisation of manors for tourism development in rural areas of South Baltic area“ arba „South Baltic Manors“ arba tiesiog SBM). Jis įgyvendinamas pagal II šios programos prioritetą – Pietų Baltijos regiono aplinkos ir kultūros potencialo panaudojimas mėlynajam ir žaliajam augimui; tikslą – išplėsti Pietų Baltijos regiono gamtos ir kultūros paveldo objektus į tvaraus turizmo lankytinas vietas. Šis tikslas puikiai derėjo su Rambyno regioninio parko direkcijos tikslais, todėl tapo vienu iš pastarojo laikotarpio direkcijos veiklos varikliu.

Projektas įdomus ir sudėtingas. Jame dalyvauja įstaigos ir organizacijos iš visų Pietų Baltijos regiono valstybių – iš viso 12 tikrųjų partnerių ir 12 asocijuotų partnerių. Projektui vadovauja pagrindinis partneris iš Vokietijos – Turizmo asociacija Vorpommern iš Meklenburgo-Pomeranijos regiono. Kiti partneriai: Regioninė planavimo asociacija Vorpommern ir Meklenburgo-Vorpommerno rūmų ir dvarų rūmų asociacija iš Meklenburgo-Pomeranijos regiono (Vokietija), Parsėta upės baseino miestų ir komunų sąjunga iš Zachodniopomorskie

Pietų Baltijos dvarų projekto veikimo teritorija -valstybės aplink Pietų Baltiją. Lietuva su Rambynu - tarpe jų

(Lenkija), Turizmo asociacija „Šiaurės Kašubija“, Lenkijos aktyvaus judumo sąjunga ir Kašubų-Pomeranijos literatūros ir muzikos muziejus iš Pomorskie regiono (Lenkija), Rambyno regioninio parko direkcija iš Tauragės apskrities ir Klaipėdos universitetas iš Klaipėdos apskrities (Lietuva), Muziejus Lolland-Falster iš Sjælland regiono (Danija), Muzika Skärvoje ir Kultūros asociacija Christinas Wänner iš Södra Sverige regiono (Švedija).

Šio projekto bendras biudžetas 2 697 116,10 EUR, tame tarpe iš ERPF 2 222 751,64 EUR. Projektas tęsis 36 mėnesius, t. y. nuo 2018 metų gegužės 1 dienos, kai buvo pasirašyta paramos sutartis, iki 2021 metų balandžio 30 dienos.

Ko siekiama projektu?

Žemė Baltijos jūros pakrantėje kuria unikalų Europos kultūros kraštovaizdį. Tai dideli plotai žemės ūkio žemės, dvarai ir pilys. Dvarai yra svarbūs Pietų Baltijos regiono istorijos posūkiuose. Tai daugialypių kultūrinių ir politinių paminklų regionas. Tuo pat metu dvarai yra vietos, patrauklios ir neįprastos turizmo ir kultūros pasiūlymų kūrimui. „Pietų Baltijos dvarai“ siekia panaudoti šį Pietų Baltijos regiono kaimo vietovių turizmo potencialą.

Projektu „Pietų Baltijos dvarai“ siekiama sustiprinti dvarų naudojimą Pietų Baltijos regiono kaimo vietovėse, sukuriant rinkodaros metodą, grindžiamą bendra regiono istorija, dvarų kraštovaizdžiu ir neįprastais kultūros ir turizmo paslaugų pasiūlymais.

Planuojamas projekto rezultatas: didinant turistų ir tarpvalstybinių keliautojų skaičių Pietų Baltijos regiono kaimo vietovių dvaruose pagrindinio turizmo laikotarpio metu ir po jo, prisidėti prie turizmo intensyvumo ir turizmo sezono pratęsimo šiame regione.

Siekiant užsibrėžto tikslo viso projekto metu bus įgyvendinamos bendros, visus partnerius apjungiančios projekto veiklos: organizuojama paroda, 2019–2020 metų vasaromis vyks dvarų festivaliai, sukurtas ir paleistas į gyvenimą Pietų Baltijos dvarus ir paslaugas juose identifikuojantis prekės ženklas (logotipas), visose šalyse vyks koordinaciniai partnerių susitikimai, sukurta projekto idėjos ir veiklų sklaidą palaikanti svetainė.

Atskiri partneriai tam tikromis savarankiškomis veiklomis taip pat prisidės prie bendrų projekto tikslų.

Rambyno regioniniame parke projekto metu bus įrengtas pėsčiųjų takas Bitėnuose prie Bitės upelio, sujungiantis istorines Jankų ir Grigolaičių sodybas į žiedinę pėsčiųjų trasą per žymiausias, lankytinas Bitėnų kaimo vietas; perleista U.

Lachauer knyga „Rojaus kelias“, atlikti tvarkomieji darbai Šereiklaukio dvarvietėje, leisiantys turistams patogiau lankyti šią įžymią vietą, gauti daugiau informacijos, mėgautis gražiais kraštovaizdžiais; atlikti kompleksiniai tyrimai (istoriniai, archeologiniai, dendrologiniai) Šereiklaukio dvarvietėje ir parengta projektą ir dvarų paveldą pristatanti paroda; 2019 ir 2020 metais suorganizuoti vasaros renginiai dvarų aplinkoje; išleista turistinė brošiūra dviratininkams; sukurta novatoriško dvarvietės naudojimo koncepcija; projektas viešinamas periodiniuose leidiniuose.

Svarbiausi projekto žmonės. Rambyno RPD komanda

„Pietų Baltijos dvarų“ projektą į priekį veda patyręs vadovas vokiečių Jens Masuch, už tvaringą lėšų naudojimą ir atskaitų pateikimą atsakingas Björn Gabler, už komunikaciją atsakinga Annika Kiehn.

Rambyno regioninio parko direkcijai tenkančiai projekto daliai vadovauja Diana Milašauskienė, už projekto finansų apskaitą atsakinga Nijolė Pipirienė, už komunikaciją, atskaitų pateikimą, ryšius su partneriais ir bendrą projekto koordinavimą atsakinga Giedrė Klimašauskaitė. Leidyba, renginiai, kultūriniais tyrimais rūpinasi Giedrė Skipitienė, kraštovaizdžio tvarkymo darbais Bitėnuose ir Šereiklaukyje – Saulius Dragūnas, o visais viešaisiais pirkimais – Drąsutis Brazauskas. Tai nemažas iššūkis direkcijos specialistams. Projektinei veiklai reikia skirti dalį savo įprastinio darbo laiko, daugiau komunikuoti tarpusavyje, netgi kai ko mokytis. Tai šiek tiek sujungia įprastą direkcijos specialistų darbotvarkę, bet tikrai nenueis veltui įgyta patirtis, kuri ypač svarbu jaunimui, dirbančiam parko direkcijoje. Sakoma, kad visas pasaulis laikosi ant projektų. Išmokę tai daryti, galės įgyvendinti savo ar platesnės bendruomenės idėjas, kaskart tai daryti vis geriau ir geriau.

Projektas išibėgėja

Rodos, ką tik startavęs projektas jau skaičiuoja pirmus metus, o tai yra apie trečdalis bendro projekto laiko. Projekto komandos žodžiais „jis dar tik išibėgėja“, nes daug buvo įvairių paruošiamųjų darbų, tarpusavio susistygavimo, galvosūkio dėl apyvartinių lėšų projekto įgyvendinimui. Kadangi programos lėšos projekto veiklų įgyvendinimui skiriamos kompensavimo būdu (pirma turi išleisti savo lėšas, pateikti atskaitas, o tik paskui gaunama 85 proc. kompensacija), organizacijoms, neturinčioms nuosavų

Apie Siemczyno dvaro Lenkijoje restauravimo yparumus ir problemas kalba jo savininkas Adam Andziak, 2019 balandis

Bukowko dvaras Lenkijoje, kur vyko antrasis partnerių susitikimas 2019 metų balandį

D. Milašauskienė pristato Rambyno regioninį parką ir direkcijos veiklas projekte pirmajame susitikime Greifswalde, 2018 spalvis

Projekto Pietų Baltijos dvarai vadovas Jens Masuch

Projekto partneriai plenariniame posėdyje Bukowko dvare, Lenkija, 2019 balandis

apyvartinių lėšų, tokius projektus įgyvendinti yra labai sunku. Taip projektui startuojant buvo numatyta ir Rambyno RPD. Bet ši problema sėkmingai sprendžiama Aplinkos ministerijai skyrus parkų direktijoms, įgyvendinančioms Interreg programos projektus, apyvartinių lėšų projektų veikloms, kas tikrai pagelbės Lietuvos saugomas teritorijas administruojančioms kūrybingoms, projektų nevangenčioms įstaigoms jų nelengvame darbe.

Direkcijos darbuotojos Diana Milašauskienė ir Giedrė Klimašauskaitė jau dalyvavo dviejuose visų projekto partnerių susitikimuose, kurie vyko Greifsvaldo mieste (Vokietija) ir Bukowko dvare (Lenkija). Birželio 21 dieną Bitėnuose vyko Lietuvos partnerių susitikimas. Jau parengtas techninis projektas ir vyksta pėsčiųjų takelio, vedančio nuo M. Jankaus muziejaus pro istorinę Lėnės Grigolaitytės-Kondratavičienės sodybą, įrengimo darbai Bitėnuose, pasirašytos sutartys dėl kompleksinių tyrinėjimų Šereiklaukio dvare, dvarų festivalio ir

partnerių susitikimo Lietuvoje organizavimo paslaugų, pradėtas organizuoti U. Lachauer knygos „Rojaus kelias“ perleidimas, nupirkta projekto audito paslauga – projektą audituoja UAB „LEXIN auditas“ iš Šiaulių, įgyvendinamos kitos veiklos.

Pabaigai

Aplink Pietų Baltiją išsibarsčiusius projekto partnerius vienija bendra regiono istorinė – kultūrinė atmintis, panaši šių dienų problematika. Tam projektas ir skirtas – išspręsti vieną iš identifikuotų regiono problemų.

Rambyno regioninio parko direkcija – vienas iš dviejų partnerių, atstovaujančių Lietuvą šiame projekte. Be visų pagrindinių projekto siekiamybių šis projektas yra ir galimybė garsinti Lietuvos ir Rambyno vardą.

Nuotraukos iš projekto „Pietų Baltijos dvarai“ duomenų bazės

„Šios informacijos turinys yra tik autoriaus atsakomybė ir jokiū būdu negali būti laikomas atspindint Europos Sąjungos, Vadovaujančiosios institucijos arba Pietų Baltijos pasienio bendradarbiavimo programos 2014–2020 m. Jungtinio sekretoriato požiūrį“

Šaltinis – Voruta, Nr. 9 (863), 2019 m. rugsėjo 28 d., p. 13–14; Voruta, Nr. 10 (864), 2019 m. spalio 26 d., p. 13.

Užs. Nr. 01

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Mahatma Gandis

Diana STUNGURIENĖ

Gyvosios Etikos mokykla

2019 m. pasaulis mini Indijos visuomenės ir politinio veikėjo Mahatmos Gandžio 150-ąsias gimimo metines. Mohandas Karamčandas Gandis (1869-1948), plačiau žinomas kaip Mahatma Gandis, Lietuvoje dažnai tapatinamas su Vilhelmu Storosta – Vydūnu (1868-1953), kurio vardu Lietuvoje buvo pažymėti 2018-ieji. Kas sieja šiuos du didžiąvyrius, gyvenusius taip toli vienas nuo kito? Galima atrasti daugybę sąsajų. Čia išvardytos keletas iš jų: abu jie išaukštino Bhagavadgytą, abu jie labai jautriai reagavo į kylančią Antrojo pasaulinio karo grėsmę, abu jie buvo nominuoti Nobelio premijai, bet dėl skirtingų priežasčių jos negavo, abu buvo vegetarai, vegetarizmo propaguotojai.

Gintautas Stungurys. Mahatma Gandis, 2019 m., akvarelė, popierius 86x61 cm

Tiesa yra teisingumas ne tik žodžiuose, bet ir mintyse

1926 m. Mahatma Gandis, įkalbėtas artimiausių bendražygių, parašė savo autobiografiją. Vienas iš draugų šią idėją – rašyti apie save – pavadino avantiūra, sakydamas, kad jis nepažįsta nė vieno žmogaus Rytuose, kuris tai būtų daręs, išskyrus asmenis, papuolusius Vakarų įtakon. Jis paklausė Gandžio: „Ką jūs parašysite, jei rytoj atsisakysite tų teiginių, kuriuos šiandien laikote savo principais?“¹ Gandis atsakė, kad nesiruošia rašyti tikros savo biografijos, jis tik nori papasakoti savo Tiesos ieškojimų istoriją.

Mahatmos Gandžio politinė veikla yra plačiai žinoma ne tik Indijoje, bet ir visame pasaulyje. Pats jis to nelaikė jokia vertybe ar pasiekimu. Dar mažesne vertybe jis laikė „Mahatmos“ priedėlį prie savo vardo, kurį 1915 m. jam suteikė žymus Indijos poetas, Nobelio premijos laureatas Rabindranatas Tagorė. Žodis „Mahatma“ išvertus reiškia „didi dvasia“.

Mahatma Gandis rašė: „Per trisdešimt metų aš siekiau tik vieno – pažinti save. Tai, apie ką noriu papasakoti savo biografijoje, yra dvasiniai, o gal greičiau moraliniai ieškojimai. Pagrindinis mano gyvenimo principas yra Tiesa ir teisingumas ne tik žodžiuose, bet ir mintyse. Daug yra pasaulyje dievo įvardijimų, tačiau aš lenkiuosi Dievui tik kaip absoliučiai tiesai.“²

Vaikystė, vaikiškos vedybos

Mohandas Karamčandas Gandis gimė 1869 m. spalio 2 d. Porbandare (red. dabartinis Gudžarati regionas, Indija). Gandžio šeima buvo religinga, jie priklausė vaišijų arba prekeivių kastai. Jo motina Putlibai buvo ketvirta ir paskutinė jo tėvo žmona. Iš keturių vaikų Mohandas buvo jauniausias. Savo tėvus jis labai gerbė ir mylėjo. Tėvas Karamčandas Gandis buvo vietinio teismo narys, o vėliau nedidelės Radžkoto kunigaikštystės premjeru ministru. Apie tėvą Gandis sakė, kad jis nebuvo labai išsimokslinęs, bet galėjo išspręsti sudėtingus klausimus didžiulio gyvenimiško patyrimo dėka. Šeima gyveno pasiturinčiai. Būdamas trylikos metų Mohandas Karamčandas Gandis vedė. Jo būsimai žmonai Kasturbai Mahandži buvo keturiolika. Tokios vaikų vedybos tuo metu Indijoje buvo laikomos normaliu reiškiniu. Vėliau jie susilaukė keturių sūnų.

Savo prisiminimuose Mahatma Gandis labai neigiamai atsiliepė apie vaikų santuokas. Jis rašė: „Laikau sunkia savo pareiga papasakoti apie tai, kaip mane, trylikametį berniuką, sutuokė. Kai žiūriu į tokio amžiaus vaikus, kuriuos aš globoju, ir prisimenu savo santuoką, man pasidaro gaila savęs ir džiaugsminga suvokus, kad tų vaikų nepasiekė ta pati lemtis. Aš nerandu jokių moralinių prieštaičių, kurios leistų išteisinti ir įteisinti tas kvailas ankstyvas santuokas“.³

Kodėl indai silpna tauta?

Mohando Gandžio šeimoje buvo laikomasi visų religinių apeigų. Ypač religinga buvo motina. Tarnystė šventykloje, įžadų priėmimas, pasninkavimas, griežtas vegetarizmas, savęs atsisakymas, šventų indų knygų skaitymas – toks buvo dvasinis jaunojo Gandžio gyvenimas tėvų namuose. Jo tėvai buvo ypatingai pareigingi višnuistai. Niekur Indijoje, netgi ir už jos ribų, nebuvo jaučiama tokia paniekta mėsos valgymui kaip pas višnuistus.

Savo autobiografinėje knygoje Gandis rašo, kad mokykloje turėjo du artimus draugus. Su vienu iš jų draugystė buvo trumpa, nes draugas jį paliko, kai Mohandas susidėjo su kitu draugu. O šią kitą draugystę Gandis pavadino savo gyvenimo tragedija.

Taip vadinamas draugas nuolat kartojo, kol galiausiai įteigė jaunajam Gandžiui, kad daugelis jo mokytojų pasislėpę valgo mėsą ir geria vyną, kad taip elgiasi ir dauguma jo gimtojo miesto įžymių žmonių, taip elgiasi ir kai kurie jo bendramoksliai. Savo teiginius draugas paremdavo labai įtikinamais argumentais: „Mes esame silpna tauta todėl, kad nevalgome mėsos. Anglai maitinasi mėsa, todėl jie geba mus valdyti. Juk mūsų mokytojai ir kiti

žymūs miesto žmonės, valgantys mėsą, nėra kvailiai. Jie žino mėsos valgymo pranašumą.“⁴

Mohandas įtikėjo, kad mėsa padarys jį stipriu ir drąsiu, ir jei visa šalis pradės maitintis mėsa, tai jie būtinai nugalės anglius. Apie smaguriavimą jaunuolis negalvojo ir net nežinojo, kad mėsa gali būti skani, tačiau jis norėjo būti stiprus ir drąsus; tokiais jis troško matyti ir savo tautiečius, kad galėtų nugalėti anglius ir išlaisvinti Indiją.

Pirmą kartą paragavęs mėsos Mohandas labai kankinosi. Ožkiena, kurią jis valgė slapčia nuo tėvų su savo draugais, buvo „kieta kaip puspadis“, ją valgydamas vaikinai nusilpo, o naktį vos užsnūdęs pajusdavo, kad pilve bliuana gyva ožka. Jis pašokdavo kankinamas sąžinės priekaištų, bet prisiminęs, kad valgyti mėsą verčia pareiga, nusiramindavo ir vėl užsnūdavo.

Mėsos valgymas paslapčiomis tęsėsi visus metus, tačiau tokių „puotų“ buvo ne daugiau šešių, nes mėsiški patiekalai buvo brangūs, o Gandis neturėjo pinigų tokiai „reformai“. Tomis dienomis, kai jis nevalgydavo namuose, būdavo priverstas meluoti motinai, todėl jaunuolis nuolat jautė sąžinės graužatį. Vieną dieną jis apsisprendė ir pasakė draugams, kad „meluoti tėvui ir motinai yra blogiau nei valgyti mėsą, kai jų nebebus ir būsiu laisvas, aš atvirai valgysiu mėsą, o kol kas susilauksiu.“⁵

Tuomet jaunas Mohandas Gandis troško, kad visi indai pradėtų valgyti mėsą, ir galvojo, kad ateityje pats tą darys atvirai ir įtikinęs tai daryti kitus. Tačiau tas laikotarpis buvo vienintelis, kada Mahatma Gandis valgė mėsą. Per gyvenimą jis pripažino vegetarizmo naudą ir jo propagavimas tapo viena iš gyvenimo misijų.

Gyvenimas Anglijoje, vegetarizmas kaip nauja religija

Patarus vienam iš šeimos draugų, Mohandas Gandis apsisprendė vykti į Angliją. 1888 m. rugsėjo 4 d. aštuoniolikmetis Gandis įstoja mokytis į Londono Universitetinį koledžą. 1888-1891 m. Londone jis studijavo teisę ir įgijo juridinį išsilavinimą.

Atvykus į Angliją stipriai pasikeitė jaunuolio gyvenimo būdas. Iš pradžių jis stengėsi perimti anglišką gyvenimo stilių ir „tapti džentelmenu“: nusipirko kostiumą, mokėsi šokių, bet atsisakė mėsinių patiekalų ir maitindavosi vegetariškuose restoranuose. Tuomet Londone veikė nemažai vegetarinių restoranų, gyvavo vegetarų draugija, leidžianti kassavaitinį žurnalą. Gandis įstojo į draugiją ir labai greitai tapo jos vykdomojo komiteto nariu. Jaunuolis nustojo valgyti saldumynus ir prieskonius, atsiųstus iš namų, ir su malonumu valgė virtus špinatus be prieskonių.

Tie visi eksperimentai maitinimosi srityje atvedė Gandį iki minties, kad tikroji skonio buveinė yra ne liežuvis, o smegenys. Skaitydamas įvairias knygas apie vegetarizmą Gandis pastebėjo, kad jų autoriai kruopščiai nagrinėja vegetarizmą iš religinės, mokslinės, praktinės ir medicininės pasaulėžiūrų pusės. Knygų autorių pagrindinė praktinė ir ekonominė išvada buvo ta, kad vegetarinis maistas yra pats pigiausias. Apie tą laikotarpį Mahatma Gandis rašė: „Vegetarizmas tais laikais Anglijoje buvo naujas kultas, jis tapo nauju kultu ir man, nes į Londoną aš atvykau prisiekusiu mėsos valgytoju ir ten intelektualiai buvau atverstas į vegetarizmą“.⁶

Vegetarų draugijoje M. Gandis įgijo pirmuosius dalyvavimo visuomeninėje veikloje įgūdžius.

Bhagavadgyta – Palaiminančioji Giesmė

Kai kurie vegetarinės draugijos nariai buvo teosofinės draugijos nariai, kuri 1875 m. buvo įkurta Niujorke. Teosofai studijavo įvairias religijas teigdami, kad tai yra tikrasis žmonijos istorijos kelio pažinimas. Mohandui Gandžiui jie pasiūlė kartu skaityti „Bhagavadgytą“ originalo – sanskrito kalba. Jaunuolis nebuvo skaitęs Danguos Giesmės, o sanskritą, kaip pats pripažino, žinojo prastai, bet tikėjosi, kad sugebės pastebėti vietas, kur vertėjui nepavyko perteikti originalo.

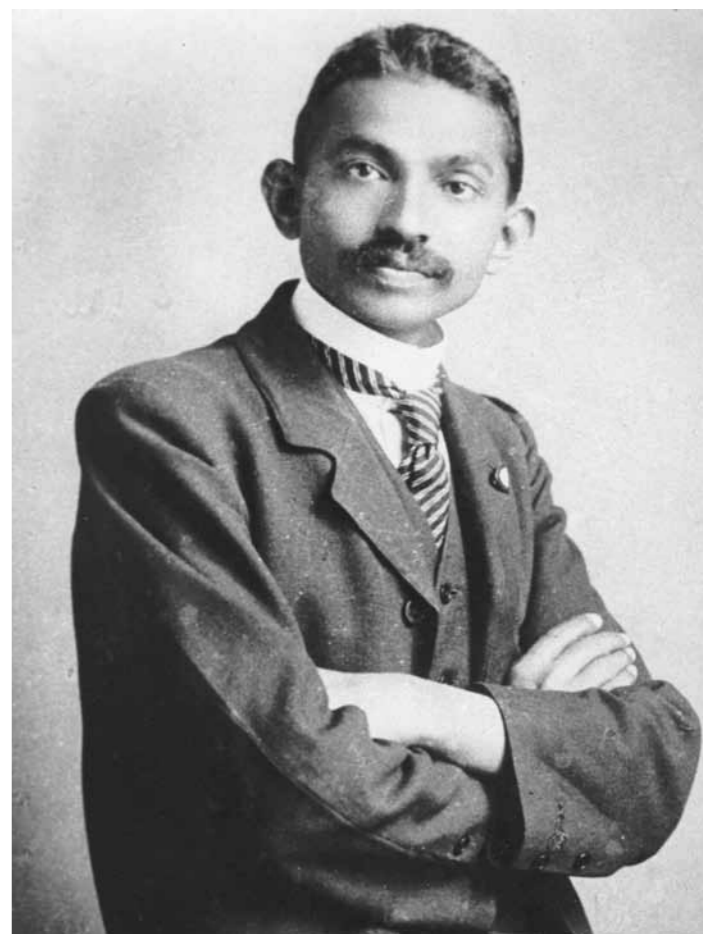
Mohandas Gandis kruopščiai išstudijavo pagrindinį hinduistų kūrinių „Bhagavadgytą“. Kūrinyje padarė tokių gilų įspūdį, kad poema jam pasirodė neįkainojama. Laikui bėgant ši nuomonė tik tvirtėjo. „Bhagavadgytą“ M. Gandis laikė pagrindiniu tiesos pažinimo šaltiniu. Ši poema jam visada padėdavo sunkiausias gyvenimo momentais, kai neturėdavo jį kreiptis pagalbos ar patarimo, kai apimdavo neviltis.

Ypatingą įtaką M. Gandžio pasaulėžiūrai turėjo šventraščio postulatai apie būtinybę atsisakyti materialinių gėrybių ir vykdyti savo pareigą, nepasineriant į emocijas bei išorines aplinkybes. Taip pat stipriai jį paveikė mintis, kad aistros ir nesuvaldyti troškimai aptemdo protą ir panardina į kančias.

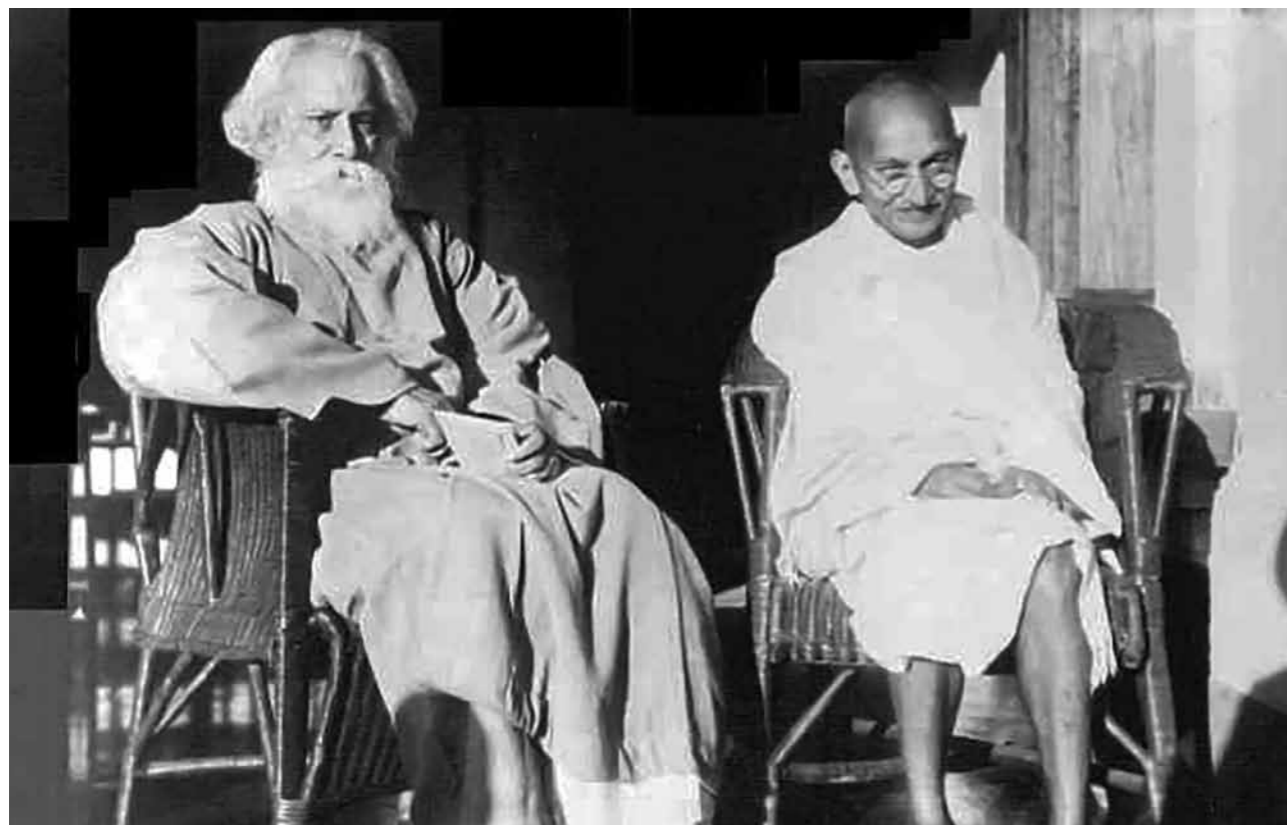
Naujieji bičiuliai anglai nusivedė Mahatmą Gandį ir į teosofų būstinę Londone, ten supažindino su H. Blavatskaja. Parekomendavus naujesiems draugams, Gandis perskaitė ir madam H. Blavatskajos kūrinių „Raktas į Teosofiją“. Ši knyga Gandžiui sukėlė norą daugiau sužinoti apie hinduizmą.

Mahatma Gandis su žmona Kasturba Mahandži-Gandi

Mohandas Gandis

Mahatma Gandis ir Rabidranatas Tagorė

Mahatma Gandis, Sonia Šlesin, Hermanas Kalebachas

1940 m. „Bhagavadgytą“ pirmasis į lietuvių kalbą išvertė Vydūnas. Komentaruose Vydūnas rašė: „Didieji Hindų Šventraščiai yra Vedos, Upanišados, Vedanta ir vėlesnių laikų Gautamo Budos kalbos. Tais raštais dar ir šiandien naudojasi Hindijos vyriausieji hinduizmo dvasininkai brahmanai. Plačiam visuomenei yra skirtas šventraštis „Bhagavadgyta“, arba „Palaiminančioji Giesmė“, ji yra maža dalis didžios eiliuotos apysakos Mahabharata“⁷.

Pažintis su krikščioniškąja religija

Savo prisiminimuose Mahatma Gandis rašė, kad mokykloje jis mokėsi iki šešiolikos metų, ir ten jį mokė visko, išskyrus religijos. Pirmą pažintį su krikščionybe jam sukėlė priešiškus jausmus. Krikščionių misionieriai paprastai įsikurdavo netoli mokyklų ir postringaudami apipildavo indus ir jų dievus įžeidinėjimais. „Užteko man tik vieną kartą sustoti ir išklausyti jų, kad prarasčiau bet kokį norą klausyti jų dar kartą“⁸, – rašė Gandis. Panašiai tuo pat metu žinomas indas atsivertė į krikščionis. Visas miestas kalbėjo apie tai, kad pasikrikštijęs jis pradėjo valgyti mėsą, gerti vyną, pradėjo nešioti europietiškus kostiumus ir netgi skrybėlę. Gandį tai labai piktino, nes kokia ta religija, jei ji verčia žmogų valgyti mėsą, gerti spiritinius gėrimus ir keisti aprangą? Jis taip pat sužinojo, kad naujasis atsivertėlis dergia savo protėvių religiją, jų papročius ir tėvynę. Visa tai sukėlė antipatiją krikščionybei.

Jau gyvendamas Anglijoje jis susipažino su krikščioniu iš Mančesterio, su kuriuo pasidalino prisiminimais apie savo pirmąją pažintį su krikščionybe. Naujasis draugas skaudžiai priėmė M. Gandžio pasakojimą sakydamas, kad jis vegetaras ir nevalo alkoholio. Ir nors daugelis krikščionių valgo mėsą ir geria spirituotus gėrimus, bet nei viena, nei kita nėra nurodyta šventame rašte. Jis pasiūlė jam pačiam paskaityti Bibliją. Mohandą Gandį sujaudino Kalno pamokslas iš Naujojo testamento, palietęs slapčiausias sielos gelmes. Pamokslą jis sulygino su „Gyta“. Neapsakomą susižavėjimą sukėlė eilutės: „O aš jums sakau: nesipriešink skriaudikui; bet jei kas trenks tau į dešinę skruostą, atsuk jam kitą; ir jei kas panorės teistis su tavimi ir atimti tavo baltinius, atiduok jam ir apsiaustą“.⁹

Studijuodamas religijas M. Gandis suvokė, kad

aukščiausia religijos pasireiškimo forma yra ATSIŽADĖJIMAS, tai giliai įstrigo jo sieloje. Terminą „religija“ Gandis vartojo pačia plačiausia prasme, kaip savižinę arba savęs pažinimą.

Pietų Afrikos respublikoje (1893-1915)

1891 m. birželio 12 d. Gandis sugrįžo į Indiją, bet dirbti juristu jam pasirodė per sunku. Londono koledže įgytos žinios buvo tik teorinės ir paaiškėjo, kad jaunuolis visiškai nieko nežinojo apie Indijos teisę. Todėl Mohandas Gandis nudžiugo, kai gavo pasiūlymą sudaryti darbo kontraktą ir metams išvykti į Pietų Afriką, kuri tuomet, kaip ir Indija, buvo Anglijos kolonija. Ten gyveno apie 250 000 indų darbininkų.

1893 m. Mohandas Gandis išvyko į Afriką. Iki išvykimo jis buvo pažeidžiamas ir drovus vaikas, kurio visiškai nedomino politika, jis domėjosi filosofija, o ne komercine jurisprudencija. Tačiau Pietų Afrika jaunuolį pakeitė. Ten jis įgijo pasitikėjimą savimi ir buvo pripažintas savo srities žinovu, ten tapo tikru advokatu. Gyvendamas Pietų Afrikoje jis labai aiškiai suvokė, kas yra tamsiaodžių ir indų diskriminacija.

Pasibaigus metiniam kontraktui Mohandas Gandis ruošėsi grįžti į Indiją, bet prieš pat išvykimą jis perskaitė laikraštyje, kad Pietų Afrikos Natalio provincijos asamblėjos deputatai ruošia įstatymą, atimantį iš indų balsavimo teisę. Paprašytas savo draugų indų, M. Gandis pasiliko Afrikoje ginti jų teisių.

1894 m. Mahatma Gandis įkūrė Natalio Indijos kongresą (Natal Indian Congress) ir tapo jo sekretoriumi. Šis žingsnis išsibarsčiusią vietinę indų bendruomenę subūrė į politinę jėgą, kuri vieningai kovojo dėl rasinės segregacijos¹ panaikinimo britiškoje Pietų Afrikos valstybėje. Daugiau nei dešimt metų M. Gandis kovojo už Pietų Afrikos respublikoje gyvenančių indų teises. 1906 m. rugsėjo 11 d. mitinge, vykusiame Johannesburge, jis pirmą kartą kaip kovos būdą pritaikė satjagraha metodą – tiesos siekimą nesmurtiniu pasipriešinimu.

Hermanas Kalenbachas – M. Gandžio draugas, bendražygis ir idėjų rėmėjas

1906 m. Pietų Afrikoje, Johannesburge, Gandis susipažino su Hermanu Kalenbachu^{II} (Hermann Kalenbach), turtingu žydų kilmės vokiečių architektu.

¹ - Segregacija – tam tikrų rasinių ar etninių grupių fizinis atskyrimas viešajame gyvenime. Gali būti taikomas tokiose vietose, kaip restoranai, kavinės, viešieji tualetai, mokyklos, kino teatrai, taip pat tokie veiklai, kaip būsto nuoma ar jo įsigijimas.

^{II} - Hermanas Kalenbachas gimė 1871 m. kovo 1 d. tuometinėje Rusijos imperijoje, dabartinėje Lietuvos teritorijoje, Žemaičių Naumiestyje. Jo vaikystė prabėgo Mažojoje Lietuvoje, Rusijoje, kuri tada priklausė Prūsijos imperijai. 2015 m. spalio 2 d. Šilutės rajone Rusijoje buvo atidengtas paminklas Indijos nepriklausomybės didvyriui Mahatmai Gandžiui ir jo draugui Hermanui Kalenbachui (1871-1945).

Savo prisiminimuose Mahatma Gandis rašė, kad jau po pirmojo jų susitikimo užsimezgė abipusė simpatija. Architektas uždavinėjo smalsius klausimus apie religiją ir pirmas jų pokalbis buvo apie Gautamo Budos savęs atsižadėjimą.

Pažinties pradžioje H. Kalenbacho išlaidumas ir prabangos troškimas suglumino Gandį – per mėnesį savo reikmėms Hermanas išleisdavo 1200 rupijų, bet veikiamas draugystės mėnesines išlaidas sumažino iki 120 rupijų per mėnesį. H. Kalenbachas buvo pavergtas Gandžio proto dar tada, kai šis nebuvo žinomas. Tapęs pačiu artimiausiu draugu, rėmė visas M. Gandžio protesto akcijas ir šventai tikėjo taikia kova. Tačiau kai Vokietijoje įsitvirtino nacizmas, H. Kalenbachas „atsigrėžė“ į savo šaknis ir stojo į Europoje persekiojamos žydų tautos pusę. Nors šių dviejų žmonių interesai ir išsiskyrė, Mahatma Gandis Hermaną Kalenbachą visada laikė savo draugu ir bičiuliu.

Tolstojaus ferma

Mahatma Gandis neigiamai vertino šiuolaikinę technologinę civilizaciją, o ateities nepriklausomą Indiją jis įsivaizdavo kaip laisvų kaimo bendruomenių šalį. 1910 m. H. Kalenbachas nupirko ir neatlygintinai perdavė Gandžiui tūkstančio akrų žemės sklypą, kuris buvo už 34 km nuo Johanesburgo (Pietų Afrika). Architektas pats pastatė čia namus ir pasodino per tūkstantį vaismedžių. Jie kartu parašė laišką Levui Tolstojui, kurio pacifistines idėjas abu labai vertino, ir paprašė leisti fermą pavadinti jo vardu. L. Tolstojus sutiko.

„Tolstojaus ferma buvo viena didelė šeima, – rašė Gandis, – kur aš buvau visų ir tėvas, ir mokytojas.“¹⁰ Visą darbą fermoje atlikdavo patys gyventojai. Jie siuvo sau rūbus ir batus, dirbo žemę, ruošė maistą, valė ir tvarkė aplinką. Tarnų nebuvo, kaip nebuvo ir pasiskirstymų pagal profesijas. Gandis įvedė geležinę taisyklę: nereikalauti iš kito to, ko nedarai pats. Jis išmoko kepti duoną, vadovaujant H. Kalenbachui mokėsi staliaus bei batsiuvio amatų. Čia, Pietų Afrikoje, Tolstojaus fermoje, Gandis ir sukūrė pilietinio nepaklusimo kampaniją, už dalyvavimą kurioje abu su H. Kalenbachu buvo nubausti trimis mėnesiais arešto.

Sugrįžimas į Indiją

1915 m., būdamas jau keturiasdešimt šešerių metų, Mahatma Gandis grįžo į Indiją ir suprato, kad visiškai nepažįsta savo šalies. Jis nusprendė keliuoti po ją, iš kaimo į kaimą, kad pajustų „indišką sielą“ ir sužinotų paprastų indų negandas.

1915 m. gegužę jis įkūrė ašramą Achmadabado pakraštyje, pavadindamas jį Satjagrahi (kitaip

Sabarmati, nuo šalia tekančios upės). Su juo kartu apsigyveno dvidešimt penki žmonės – vyrai ir moterys, kurie priėmė teisingumo, skaistumo, ahimsos (nekenkimo), turto atsižadėjimo ir tarnystės nacijai įžadus. Čia nebuvo nei kėdžių, nei lovų, visi miegojo po atviru dangumi, kiekvienas turėjo pagalvę ir po du užklotus, maitinosi minimaliai. Po tokio spartietiško gyvenimo Mahatmą Gandį ir jo bendražygius sunku buvo įbauginti net pačiu griežčiausiu kalėjimu. Taip Indijoje prasidėjo Mahatmos Gandžio politinė kova dėl rasinės diskriminacijos ir Indijos atskyrimo nuo britų imperijos.

Galiausiai 1947 m. liepą Britanijos parlamentas priėmė Indijos nepriklausomybės aktą. Tiesa, Indija buvo padalinta į islamišką Pakistaną ir hinduistinę Indiją. Indijos nepriklausomybės diena laikoma rugpjūčio 15, o Pakistano – rugpjūčio 14 diena.

Mahatmos Gandžio mirtis

1948 m. sausio 12 d. savo kalboje Mahatma Gandis išreiškė susirūpinimą, kad vietinė valdžia persunkė tokia korupcija, kad indai pradėjo gailėtis dingusio britų valdymo. Sausio 13 d. 78-ių Mahatma Gandis Delyje pradėjo savo paskutinąją badavimo akciją reikalaujamas, kad būtų sustabdyta religinė prievarta ir kad Pakistanas bei Indija garantuotų lygiateisiškumą visų religijų žmonėms.

„...Saulėtekis tą dieną buvo panašus į tūkstančius ankstesnių saulėtekų. Kaip įprastai atsikėlėme auštant, 3:30. Rytą Mahatma Gandis visada pradėdavo malda. Jis sakydavo, kad „malda – tai raktas, atveriantis rytą, ir sklendė, uždaranti dienos duris vakare“, – prisiminimais apie paskutinąją M. Gandžio dieną dalijosi jo asmeninis sekretorius V. Kaljanamas. „Paskutinėmis dienomis M. Gandis dažnai po maldos kartodavo, jog nori, kad dievas pasiimtų pas save, nes jis nenori būti liudininku tų žiaurių barbariškų savo šalies žmonių poelgių. Tikriausiai dievas jį išgirdo ir pakvietė pas save, pasiūsdamas jam žudiką. Jis priėmė šlovingą mirtį“ – Mahatma Gandis niekada nenorėjo turėti jokios apsaugos sakydamas, kad jo gyvenimas yra Dievo rankose. Ir jei lemta mirti, jokios atsargumo priemonės jo neišgelbės – „tie, kuriems saugumas svarbesnis už laisvę, neturi teisės gyventi“.

Mahatmos Gandžio veikla sukėlė hinduistų fanatikų nepasitenkinimą. Bombėjaus milijonierius Vanajaka Savarkaras subūrė teroristinę grupuotę, paskelbdamas Mahatmą Gandį „klastingu priešū“, o jo nesmurtinio pasipriešinimo idėją amoralia.

Iš amžininkų prisiminimų

„Mahatma Gandis prabudo auštant. Visą dieną jis dirbo, rašė konstitucijos projektą, kurį turėjo pateikti kongresui. Su kolegomis aptarinėjo būsimą pagrindinį šalies dokumentą. Atėjo vakarinės maldos laikas. Lydimas dukterėčios Mahatma Gandis išėjo į pievelę priešais namą. Kaip įprasta, susirinkusi minia audringai pasitiko „nacijos tėvą“, pagal senovės paprotį kiekvienas stengėsi paliesti jo kojas. Toje sumaištyje į Gandį ir buvo paleistos trys kulkos, dvi pralėkė pro šalį, o trečioji užstrigo plautyje širdies srityje. 1948 metų sausio 30 dieną vienas iš teroristinės grupuotės narių ir nužudė Mahatmą Gandį. Tai įvyko 17 val. 17 minučių.“

Indijos vadovas Džavarhalalas Neru kreipėsi į naciją: „Šviesa paliko mus... Mūsų mylimo vado Bapu, kaip mes jį vadinome, Nacijos tėvo nebėra... Mes jo nebeamatysime, kaip matėme visus tuos metus. Mes daugiau nebegalėsime paklausti jo patarimo arba pasiguosti, tai baisus smūgis, ne tik man, bet ir milijonų milijonams žmonių šioje šalyje“¹¹.

¹¹ - BBC – British Broadcasting Corporation, lt. D. Britanijos nacionalinis transliuotojas; didžiausia pasaulyje žiniasklaidos korporacija, įkurta 1922 m., šiuo metu transliuojama visam pasauliui 32 kalbomis.

LITERATŪRA

Mochand Karamčand Gandhi. Moja žizn. Nauka, Moskva, 1969 m.:

1. Įvadas, p. 6.
2. Įvadas, p. 6.
3. Vaikiška santuoka, p. 10.
4. Tragedija, p. 17.
5. Tragedija, p. 17.
6. Bandymai maitinimosi srityje, p. 34.
7. Vydūnas. Bhagavad Gyta, Palaiminantioji Giesmė, 1947 m., p. 4.
8. Pirma pažintis su religija, p. 22, 23.

9. Mokytojo pareigose, p. 164.
10. Mokytojo pareigose, p. 164.
11. <http://www.gandhi.ru/>
12. <https://rossaprimavera.ru/article/mahatma-gandi-borba-za-nezavisimost-indii>
13. https://lt.wikipedia.org/wiki/Hermann_Kallenbach
14. <http://www.gandhi.ru/articles-about/last-day/>
15. <http://biblioteka.gindia.lt/kitos-knygos-ir/15-mahatma-gandi/25-mahatma-gandi.html>

Haiku Pagėgių kraštui

Gyvendami informacijos ir gražių kalbų visuomenėje dažnai pavargstame ne tik nuo gausos, bet ir nuo tuščiažodystės. Žodis praranda savo grožį ir prasnę, kai juo manipuliuojama, žaidžiama forma, o ne turiniu. Kartais nebesuokiame, ką svarbaus kalbėtojas (ar rašantysis) nori pasakyti. Tad išmokti laikytis saiko ir harmonijos dėsnio kalbant labai padėtų haiku.

Haiku – senas japonų lyrikos žanras. Tekstas sudarytas iš trijų eilučių, 17 skiemenų. Klasikiniam haiku keliami tam tikri turinio ir struktūros reikalavimai, todėl šio žanro kūrėjai dažnai renkasi laisvesnę formą. Haiku kūrė ir lietuvių poetai: Justinas Marcinkevičius, Algimantas Mackus, Kornelijus Platelis, Donaldas Kajokas, Aidas Marčėnas, Sigitas Geda, Alis Balbierius ir kt.

Per literatūros pamokas, su septintokais skaitydami

Pauliaus Lai Vėjaus Normanto haiku bei knygos „Haiku Vilniui“ kūrinius, žavėjomės autorių išmone, paprastumu ir nuoširdumu. Kilo idėja sukurti haiku apie Pagėgių kraštą. Mokiniai šį iššūkį priėmė – taip gimė pluoštelis gražių kūrinių. Žinoma, laikytis klasikinio žanro reikalavimų ne visiems pavyko, kai kurios jaunujų kūrėjų mintys nėra visiškai originalios, bet jausmai ir įspūdžiai tikri.

Juk apie tai, kas mums svarbu, nebūtina kalbėti daug...

Vilma Vaivadienė,

Pagėgių Algimanto Mackaus gimnazijos lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja

Haiku Pagėgių kraštui kūrėjai su savo lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja: iš kairės Modesta Norbutaitė, Agnetė Bergner, mokytoja Vilma Vaivadienė, Jogailė Ramanauskaitė, Neringa Petkutė, Gabija Sragauskaitė

Kornelijus Bracas

Rambyno kalnas
Labai didelis. Bet gaila,
kad aš mažas.

Gabija Sragauskaitė

Tas šventas vaizdas nuo Rambyno
Širdį taip ramina
Amžiams...

Lėja Degutytė

Stovėdama prie Nemuno
Aukštoj viršukalnėj
Matau ją...

Naurija Bakanaitė

Rambynas. Nemunas. Kalnas.
Grožis. Džiaugsmas. Laimė.
Draugystė.

Laurynas Bauža

Įkvėpiau meilės.
O Pagėgiai tai
Mano siela tyloje.

Jogailė Ramanauskaitė

Virš Nemuno bangu
Skrenda gegutė
Su auksiniu raktu.

Modesta Norbutaitė

Naktis. Pilnatis.
Rambynas.
Nemuno rankos bangas gaudo.

Agnetė Bergner

Vidurnakčio šviesą regiu,
Nemuno grėsme
Saldžią jaučiu.

Elidija Bernotaitė

Nemunas teka labai greitai,
Net žmonės
Nesuspėja eiti.

Žymus Lietuvos istorikas dr. Algirdas Matulevičius apie Mažosios Lietuvos ir lietuvininkų fenomeną Europos kultūroje. Keletas pastebėjimų ir palinkėjimų skaitytojui

Vytautas A. GOCENTAS
Vilnius

Žymus Lietuvos istorikas, enciklopedininkas, Mažosios Lietuvos istorijos ir lietuvių tautinio atgimimo spaudos tyrinėtojas Algirdas Matulevičius šiemet paminėjo savo amžiaus 80-ąją sukaktį – gimė 1939 m. sausio 10 d. Giedraičiuose, Molėtų r. baigė Giedraičių vidurinę mokyklą, besimokydamas laimėjo respublikinį astronomijos konkursą. Tada astronomu netapo, baigė Vilniaus universiteto Istorijos ir filologijos fakultetą, studijuodamas buvo fakulteto studentų mokslinės draugijos (SMD) pirmininkas bei viso universiteto SMD pirmininko pavaduotojas.

Nauja istoriko knyga¹ – straipsnių rinkinys, kurį sudarė „Lietuvos aidas“ techninio centro vadovė ir žurnalistė Loreta Nikolenkienė. Karaliaučiaus universiteto studentijai skirtas straipsnis jau buvo publikuotas, o kelionių vadovas, skirtas keliaujantiems po Mažąją Lietuvą, iš esmės peržiūrėtas, papildytas, išplėstas. Kiti straipsniai – originalūs ir gausiai aprūpinti išnašomis, nuorodomis, citatomis. Pratarmėje knygos autorius nuoširdžiai dėkoja ir Lietuvos žurnalistų sąjungos nariui, tautotyriminkui, redaktoriui Jonui Laurinavičiui, kuris paskatino šį straipsnių rinkinį išleisti „Naujojo lanko“ leidykloje ir suteikė paramą. Tiesa, knygos

Algirdas Matulevičius. V. Žeimanto nuotrauka

tiražas kuklus – tik 50 egzempliorių, bet viską atperka jos turinys. Žinoma, po kurio laiko autorius ir nauji mecenatai gali imtis papildomo straipsnių knygos leidimo.

Knygos išliekamoji ir mokslinė vertė ta, kad nuo šiol viename kryptingai orientuotame rinkinyje sutelkti net penki monografiniai straipsniai. Knygą pristato redaktoriaus J. Laurinavičiaus žodis ir išsami pratarmė – jie supažindina su istoriko gyvenimo, studijų faktais, kelionėmis ir mokslinėmis bei kraštotyriminėmis ekspedicijomis po Karaliaučiaus kraštą, buvusias jotvingių ir prūsų žemes dabartinėje vakarinėje Lenkijoje. Algirdas Matulevičius buvo pažintinių turistinių kelionių gidas ir vadovas. Iš viso kelioms enciklopedijoms, žinyrams suredagavo iki 20 tūkst. mokslinių straipsnių, pats Lietuvos ir lietuvių išeivijos spaudoje parašė keletą tūkstančių straipsnių. Jie paskelbti Vokietijos, Lenkijos, JAV ir Kanados spaudoje, o tai istorinės mokslinės studijos, publicistiniai straipsniai. Grįžęs iš mokslinių konferencijų Vokietijoje, Lenkijoje publikavo taiklias išvadas ir pastebėjimus apie kintantį tyrinėjimų lauką ir poslinkius, archyvinės medžiagos atsivėrimus.

Pabrėžtina, kad knygos autorius po II pasaulinio karo pirmas pradėjo išsamiai tirti Mažąją Lietuvą, lietuvininkų socialinę, ekonominę, teisinę, religinę bei kultūrinę padėtį. Sudarė kelis originalius žemėlapius. Rinkinio straipsniai – ankstesnės ir naujausios mokslininko publikacijos, kurios taip pat parengtos preciziškai, remiantis gausiais archyviniais dokumentais, juos išsamiai pristatant ar ištiesai publikuojant.

Žinia, mokslinėje literatūroje, tyrinėjimuose jau įsitvirtinęs Mažosios Lietuvos ir lietuvininko vardai. XVI a. Mažosios Lietuvos pavadinimas Klein Litaw pirmą kartą fiksuojamas Prūsijos kronikininkų Simono Grunau, Luco Davido darbuose. XIX a. pab. šis pavadinimas buvo prikeltas ir ypač išpopuliarėjo po Pirmojo pasaulinio karo.

Patys lietuvininkai save dažniau vadino Prūsų lietuviomis, o gyvenamą kraštą – Prūsų Lietuva. Toks vietovardis ir savivardis buvo naudojamas ir Mažosios Lietuvos kultūros tyrinėtojo, evangelikų liuteronų kunigo, savo parapijiečių lietuvių amžininko Teodoro Lepnerio (1633–1691) knygoje „Prūsų lietuvis“ (Der Preusche Littauer, išl. 1744 m.; 2 leid. 1848 m.), kur lietuviams vaizduojami protingi, apsukrūs, turi gerą atmintį, laikosi duoto žodžio, ištvermingi ir svetingi. Šis vietovardis ir savivardis naudojamas Mažosios Lietuvos spaudos darbuotojo, kalbininko, žodynininko, kultūros veikėjo, evangelikų liuteronų kunigo, religinių raštų rengėjo, spaudos darbuotojo, Karaliaučiaus profesoriaus Frydricho Kuršaičio (1806–1884).

Skaitant dr. A. Matulevičiaus rinkinio straipsnius, skirtus lietuvininkams, kur jie pavadinami ir mažlietuviomis (pvz. p. 13 nurodoma, kad šis terminas plačiau vartojamas nuo XIX a. II pusės), nereikėtų pamiršti – jie patys tiek anuomet, tiek ir šiandien krašte ar išeivijoje save vadina prūsų lietuviomis. Pastarojo meto pavyzdžiu gali būti ir XX a. lietuvininkų žymus visuomenės ir sporto veikėjas Vilius Trumpjonas vyresnysis, kilęs iš Traksėdžių prie Šilutės. O lietuvininkų žymi visuomenės veikėja, dailininkė Ieva Jankutė-Gerola savo kalboje ar laiškuose ir taip prisistatydavo: „Mes – prūseliai“. Beje, XX a. I pusėje susiformavus ir visokeriopai gyvuojant Klaipėdos kraštui (1923–1939) iškyla ir dar vienas vietos gyventojų savivardis klaipeidiškis ar memellander. Tą savivardį, jo atsiradimo aplinkybes jau nagrinėja XX ir XXI a. istorikai. Žinia, klaipeidiškiai savo kailiu patyrė, kad jie kitokie vokiečiai ir skiriasi nuo etninės Vokietijos gyventojų. Karo pabaigoje ar po karo patekę į Vokietiją (vėliau federatyvinę ar sovietinę-demokratinę) klaipeidiškiai gavo kitokių asmens dokumentus, maisto korteles – jie visokeriopai skyrėsi nuo etninių vokiečių tiek dokumentų, tiek kortelių garantijomis ar teisėmis. Trumpai drūtai buvo ir yra vis dar sakoma: „Kaip dangus nuo žemės...“

Minėtina, kad ir krašto pavadinimą tiek krašte, tiek išeivijoje gyvenantys naudoja Prūsų Lietuva (tarpusavyje, spaudoje, kitoje lektūroje) ir Preußich Litauen, (vokiškoje terpėje ir lektūroje). Priminsiu, kad Vilius Trumpjonas jaunesnysis (1936–2012), gimęs XX a. Klaipėdoje, o gyvenęs Čikagoje (JAV), pasakojo nuolatos besikartojančius atvejus: „Tą Lithuania Minor amerikoniai supranta kaip Jauna ar Jaunoji Lietuva, o ne Mažoji Lietuva...“ Anuomet krašte autochtonai lietuvininkai tiek savo parlamentą, tiek laikraščius vadino Prūsų Lietuvos Tautinė Taryba (Tilžė, 1918–1924), Prūsų Lietuvių Balsas (Tilžė ir Klaipėda, 1919–1923), kuriuos sekė daugybė kitų pavyzdžių.

Straipsnių rinkinio pratarmėje neatsitiktinai taip pat rašoma (p. 9): „Noriu atkreipti skaitytojų dėmesį, kad Prūsiją (Prūsą) XIII a. užkariavus ir valdant Vokiečių ordinui, kryžiuočiams nesvarbu buvo, kokios tautos bei etnosai, gentys gyveno toje valstybėje ir kuria kalba ar tarpe kalba. Nuo Prūsijos šalies vardo visi autochtonai baltai vadinami „prūsais“. Tautybes imta aiškiai skirti 1517 m. prasidėjus Reformacijai ir, 1525 m., žlugus Ordinui, susikūrus pasaulietinei Prūsijos kunigaikštystei. Šalia prūsų oficialiai valstybiniu mastu paplito jų giminingų baltų genčių lietuvių, lietuvininkų, sūduvių ir kitų jotvingių genčių, kuršių vardai.“

ALGIRDAS MATULEVIČIUS MAŽOSIOS LIETUVOS IR LIETUVININKŲ FENOMENAS EUROPOS KULTŪROJE

A. Matulevičiaus straipsnių rinkinio viršelis. V. Gocento nuotrauka

Dar viena iškalbinga pratarinės citata apie Mažąją Lietuvą, jos fenomenalią reikšmę (p. 10): „Sudarė, nors ir negausus, lietuvių inteligentijos, intelektualų sluoksnius, vadovaujantis lietuvininkų visuomeniniam kultūriniam sąjūdžiui. Mažlietuviai ilgą laiką turėjo kultūrinę autonomiją. Beveik visos lietuvių raštijos, apskritai kultūros vertybės pirmiausia sukurtos Mažojoje Lietuvoje. Be jos paramos kažin ar būtų atsilaikiusi Didžioji Lietuva, žiauriai pavergta carinės Rusijos imperijos.“

Ar rasime kitą tokį mažą Europoje kraštą? Šis kultūros paveldas, knygnešystė yra fenomenas, unikumas, vertingas Europos civilizacijai, kultūrai plėtoti, demokratiniams procesams.“

Šiai citatai antrinant dažnas tėvynainis prisimena ir profesoriaus dr. Mykolo Biržiškos žodžius: „Mažoji Lietuva – lietuvių kultūros lopšys.“

Žinia, krašto žmonės – savi su savais – galėjo susitikti lietuvių evangelikų bažnytelėse, lietuvių mokyklose, lietuvių draugijose – „Byrutos“ „Santaros“ ir kitose, rinkimams į politinius darinius – konservatyvų skyrimo draugystėje... Savivaldos nedidelį langą turėjo 1923–1939 metais, bet ir tas buvo susaistytas autonomijos ir kitokiais apribojimais, kurį sėkmingai išnaudojo vietos ir užsienio nacių kultūrtrėgeriai, o lietuvininkai steigė draugijas ir jų lėšomis mėgino atgauti švietimo, kultūros, muziejų ir kitus barus. Dabar, sakydami, Klaipėdos ar Vilnijos kraštuose yra tiek rusėnų, tiek kaimynų lenkų aljansai ar sąjungos...

Pratarinės vienuoliktame puslapyje įdėta ir 1941 m. gruodyje vykusios Lenkijos – SSRS derybų dalyvio žurnalisto ir diplomato Ksawero Prusinskio vertinga citata (tuomet Vokietijos Vermachto daliniai jau buvo prasiveržę į Maskvos priemiesčius, o sunkiosios artilerijos haubicų trenksmai buvo girdimi net už storų Kremliaus sienų), be kita ko, pasakyta J.Stalino naktinio pokylio metu: „Kartais būdavo, kad kai kurios tautos buvo išstumtos iš savo nuo amžių apgyvendintų vietų. Pavyzdžiui, Rytų Prūsija. Manau,

kad pusė Rytų Prūsijos buvo apgyvendinta lenkų, o antroji pusė – lietuvių.“

Manykime, kad ir kiti istorikai ateityje turėtų atkreipti dėmesį į šios citatos turinį.

Toliau knygoje straipsniai išrikiuoti šia seka: „Lietuvininkai“, „Keliantiems po Mažąją Lietuvą. Kultūros paveldas“, „Mažosios ir Didžiosios Lietuvos studentai Karaliaučiaus universitete ir jo auklėtinių nuopelnai lietuvių raštijai XVI a. – XIX a. I pusėje“, „Prūsai, lietuviai, lietuvininkai, vokiečiai ir lenkai bei mozūrai Prūsijoje“, „Tilžės Aktas – Mažosios Lietuvos nepriklausomybės deklaracija“.

Mano giliu įsitikinimu, skaitytojai turi ne tik skaityti, bet ir naujai patirti žymaus Lietuvos istoriko iškeltų faktų, apmąstymų svarbą. Istorikas atstovauja Lietuvos pozicijas. Jos grindžiamos gausia archyvine, istoriografinė medžiaga, patirtimi, kuri buvo sukaupta betarpiškai bendraujant su kolegomis Tėvynėje ir užsienyje, bičiuliaujantis su krašto senbuviais autochtonais. Visais atvejais buvo ir pasilieka nuosekli pagarba, suvokimas, atjauta. Istorikas savo straipsniuose, monografijose ar visuomeninėje veikloje, viešose paskaitose, pranešimuose nesikrato gynėjo pozicijos, bet ją sąmoningai ir nekintamai atlieka visą savo sąmoningą gyvenimą. Tai vis retesnė mūsų valstybės istorikų žyma...

Taigi, gražaus susitikimo su vertinga knyga, mielas ir gerbiamas skaitytojau ir žmogau, piliėti. Linkėkime, kad ir kolegos istorikai atsilieptų į savo cecho darbininko naujausią straipsnių rinkinį, jo keliamus faktus, apmąstymus ir teiginius.

Šis rašinys nėra išsamus monografinių straipsnių recenzavimas, bet norėjosi atidėkoti, pasidžiaugti ir laukti naujų žymaus Lietuvos istoriko knygų. Žinia, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka kaupia dr. Algimanto Matulevičiaus epistoliarinį palikimą. Linkėkime, kad ant jo nenugultų laiko ir užmaršties dulkės, nes kiekviena nauja knyga, nauja monografija ar straipsnių, kitokio palikimo publikavimas – istorinės atminties ir tiesos susigrąžinimas.

LITERATŪRA

1. Mažosios Lietuvos ir lietuvininkų fenomenas Europos kultūroje: straipsnių rinkinys / Algirdas Matulevičius; sudarė Loreta Nikolenkienė. – Kaunas: Naujasis lankas, 2019. – 179,[1] p.: iliustr., faks., portr., žml.: Tiražas 50 egz. – ISBN 978-609-474-162-3

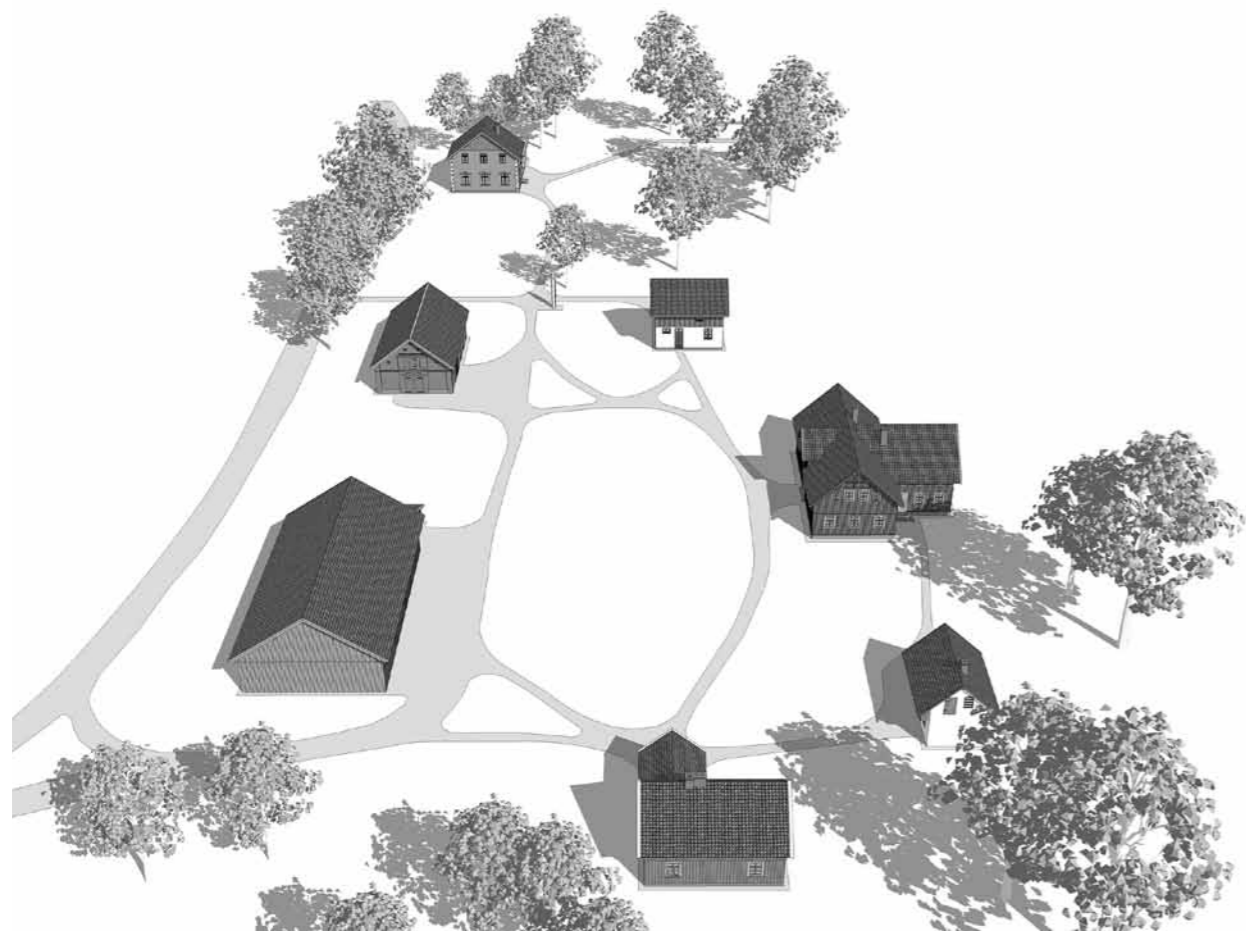
Martyno Jankaus sodyba Bitėnuose

Liudvika BURZDŽIUVIENĖ

M. Jankaus muziejaus direktorė

Remiantis Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejuje saugomais dokumentais, aprašais ir ikonografinė medžiaga, galima identifikuoti tikrąją XIX a. pabaigos – XX a. pradžios sodybos situaciją. Martyno Jankaus gyvenamąją sodybą sudarė medinis gyvenamasis namas, kiemo rūšiai, daržinė, mūrinis raudonų plytų tvartas, kiti ūkiniai pastatai.

Atstatyta spaustuvė, kurioje dabar įsikūręs Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejus, buvo pastatyta XIX amžiaus pabaigoje, sodybos pakraštyje, kad spaustuvės klientai netrikdytų šeimos gyvenimo, o ir knygnešių slapta veikla, kurioje Bitėnų spaustuvės savininkas Martynas Jankus buvo vienas aktyviausių organizatorių ir knygnešių, nulėmė tokį sodybos pastatų išsidėstymą. Gyvenamasis

Lietuvos šauliai svečiuojasi pas Martyną Jankų Bitėnuose. Apie 1938 m. Pagėgių savivaldybės M. Jankaus muziejaus fondai

Kariūnai svečiuojasi Martyno Jankaus sodyboje, Bitėnuose. 1937 m. Iš Pagėgių savivaldybės M. Jankaus muziejaus fondų

hingewiesen, dass über diesen Burgberg mehrere Sagen aufgeschrieben wurden. Den Aufsatz ergänzen die Ende des 19. Jh. von den Folkloristen Vilius Kalvaitis und Jurgis Banaitis in der authentischen Mundart aufgeschriebenen und veröffentlichten Sagen sowie im Jahr 1940 von dem Forscher Jonas Remeika ausgedruckten literarischen Texte.

„Juozas Šikšnelis (geb. 1950 in Švendubrė, Südlitauen), der Mitarbeiter und Direktor der öffentlichen Bibliothek von Ieva Simonaitytė im Klaipėda-Bezirk, ist eine vielseitige kreative Persönlichkeit. Dank seiner vielseitigen kulturellen Interessen ist die Bibliothek zu einem beliebten Kulturzentrum der Stadt geworden, wo die Archive Kleinlitauens und Preußens gesammelt, aufbewahrt und untersucht werden. Juozas Šikšnelis ist einer der interessantesten Schriftsteller Litauens, der Detektive, historische und psychologische Romane, Szenarien, Kurzgeschichten und Essays geschrieben hat. Die körperliche Behinderung (nur das linke Arm ist funktionsfähig) provozierte ihn wohl, auch Skulpturen aus Holz und Stein zu schaffen. Seine Werke wurden in vielen Ausstellungen gezeigt und sind auf der ganzen Welt zerstreut“, so wird Juozas Šikšnelis im Aufsatz **„Juozas Šikšnelis im Ringen mit dem Schicksal“** von **Antanas Stanevičius** vorgestellt.

In der Zeitschrift wird der Aufsatz **„Gutshöfe im Südlichen Baltikum (I)“** von **Juozas Vercinkevičius** veröffentlicht. Mit dieser Publikation wird der Zyklus der Aufsätze begonnen, der zur Bekanntmachung des von der Direktion des Regionalparks Rambynas umzusetzenden Projektes **„Werterhöhung des Gutshöferbes durch die Maßnahmen der Tourismusentwicklung in den Dorfsiedlungen des Südlichen Baltikums (Kürzung „Gutshöfe im Südlichen Baltikum)“** nach dem Interreg V-A Programm der Zusammenarbeit über die Grenzen dienen und

die Leser mit den Zielsetzungen, dem Gang und den Ergebnissen des Projektes bekannt machen soll.

Im Jahr 2019 wird weltweit das 150. Geburtsjahr von Mahatma Gandhi, dem sozial engagierten indischen Widerstandskämpfer, der in Litauen oft mit Vydūnas (Wilhelm Storosta) gleichgesetzt wird, gefeiert. Man kann viele Berührungspunkte zwischen diesen beiden Helden finden. Sie beide verehrten Bhagavad Gita, sie beide reagierten sensibel auf die zunehmende Gefahr des 2. Weltkrieges, beide wurden zum Nobelpreis nominiert, aber auch beide aus unterschiedlichen Gründen erhielten diesen Preis nicht, sie beide waren Vegetarier und Anhänger dieser Lebensweise. Zu diesem Anlass wird in der Zeitschrift der Aufsatz unter dem Titel **„Mahatma Gandhi“** von **Diana Stungurienė** dargeboten.

Die Leser von „Rambynas“ werden mit der von dem Literaten und Landeserkunder **Vytautas Gocontas** erarbeiteten Rezension zum neuen Buch **„Das Phänomen Kleinlitauens und Preußisch-Litauer in der Kultur Europas: Sammelband von Aufsätzen“** von dem berühmten litauischen Historiker, Autor von Handbüchern, Forscher der Geschichte Kleinlitauens und der Presse litauischer nationalen Wiedergeburtbewegung Algirdas Matulevičius bekannt gemacht, die von der Journalistin und Leiterin des technischen Zentrums von „Lietuvos aidas“ Loreta Nikolenkienė zur Veröffentlichung vorbereitet wurde.

In dem Aufsatz **„Das Gehöft von Martynas Jankus“** von der Museumsmitarbeiterin **Liudvika Burzdžiuvienė** werden die Zukunftsperspektiven des Gehöftes von Martynas Jankus in Bitėnai besprochen und die Visualisierung von den vorhandenen und geplanten Gebäuden vorgestellt.

Abstract

Gusev: Cultural and Administrative Center of Lithuania Minor is an article by **Norbertas Stankevičius** that tells about the historically significant City of Gusev, known by the name of Gumbinė in Lithuania. This city has long been the administrative center of Prussian Lithuania. The Kaliningrad Oblast which is an enclave of Russia might at first glance seem like an abandoned and mysterious corner of the world which is difficult to reach. Yet, this area is as rich in history as Prussia, Lithuanian Minor and East Prussia. To Lithuanians, Kaliningrad is known as Karaliaučus, Sovetsk as Tilžė and Gusev as Gumbinė. The ancient culture, customs and entire lives of Eastern Prussians were lost to the flames of explosions, bombs, fires and overall violence of 1945. Together with them, the remainder of the culture and traditions of Lithuania Minor also ceased to exist. The people, the key part of historical memory, were lost. The death and exile of the local people meant that their regional culture and civilization would perish forever. The Soviet soldiers freed the land from the Nazi rule and the locals... Freed it only to relocate there themselves. New settlers of vastly different background settled down in the region on the other side of the Neman. And yet, we can at least study and try to comprehend the work of the people who used to live there, feel their environment. Within the last ten years, this land has undergone many significant changes. The people of Lithuania have expressed their concern over what is happening in our neighboring land, right there, just beyond the Neman, in the far-removed thirty-ninth region of Russia.

The Seimas of the Republic of Lithuania announced the year 2018 to be the year of Vilius Storostas-Vydūnas, the interest in this historical person grew exponentially and many people wished to learn more of his philosophy, artistic and spiritual contributions and healthy lifestyle ideas. The interest has not yet lessened. Following the local history study by **Giedrė Skipitienė**, the article titled **Traces of Vydūnas Family in Lithuania** was written and introduced in this edition of the magazine.

In his publication titled **Sagas of the Southern Scalovia Hill Forts. Part III. Sovetsk Hill Fort, aka Vorpilis**, the historian **Vytenis Almonaitis** presented the Sovetsk Hill Fort (Tilsit in German, Sovetsk in Russian) also known by the name of Vorpilis. The Hill Fort might have been inhabited by the Scalovians, the old residents of this land, while the castle was most probably built by the Teutonic Order in the 14th century. This was most likely the Castle of Kastryčiai (known as Castriten or Kastriten in written sources) which was taken over by the Lithuanian army in 1365. The article is focused on the special mythological value of this cultural monument and highlighting that tenths of folk tales have been written about it. The folk tales written down in the original dialect by folk researchers Vilius Kalvaitis and Jurgis Banaitis at the end of the 19th century and the texts edited by researcher Jonas Remeika in 1940 are published as well.

„Juozas Šikšnelis, born in Švendrubė, Dzūkija, in 1950, is the director and employee

of Klaipėda County Public Library of Ieva Simonaitytė, and a multifaceted artist. Thanks to his broad-ranged cultural interests, the library has become the most popular cultural center of the city and the archive storing, researching and safeguarding the history of Lithuania Minor and Prussia. Juozas Šikšnelis is one of the most prominent Lithuanian writers who has written many detective stories, historical and psychological novels, plays, stories and essays. Motivated by his physical disability (the artist can only use his left hand), Juozas Šikšnelis created a vast number of wooden and stone sculptures. His pieces of art were showcased in numerous exhibitions and soon reached all corners of the world," this is how Juozas Šikšnelis is introduced by **Antanas Stanevičius** in his article titled **Juozas Šikšnelis: Marked by Struggles against Fate**.

The article titled **Southern Baltic Manors (I)** by **Juozas Vercinkevičius** is published as the introduction to the Interreg South Baltic Programme of cross-border cooperation implemented by the Rambynas Regional Park Directorate. The project is titled Increasing the Value of Manor Heritage via Tourism Development Means in Rural Areas of South Baltic (aka South Baltic Manors). This article is the first one in the cycle of articles aimed to introduce the readers to the goals, activities and results of the project.

All over the world, the year 2019 is celebrated as the 150th anniversary of the birth of the Indian

social and political activist Mahatma Gandhi. He is often likened to Vydūnas (Wilhelm Storost) in Lithuania as many correlations can be found between the lives of these two great men. Both of them propagated Bhagavad Gita, were wary and sensitive about the topic of the rising threat of the Second World War and were nominated for the Nobel's prize but never managed to receive it, though for different reasons. Both of them were vegetarians and promoted vegetarianism. To commemorate this anniversary, the article **Mahatma Gandhi** by **Diana Stungurienė** is published in the magazine.

The readers of Rambynas will have the opportunity to read the review of litterateur and local history specialist **Vytautas Gocentas** who reviewed the new book titled **Phenomenon of Lithuania Minor and Prussian Lithuanians in European Culture: Collection of Articles**, written by Algirdas Matulevičius, renowned Lithuanian historian, encyclopedian and researcher of the history of Lithuania Minor and the Lithuanian national renaissance press, and prepared by Loreta Nikolenkienė, Journalist and Manager of the Technical Center of Lietuvos Aidas.

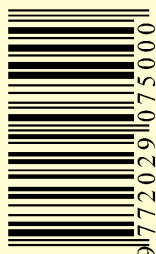
In her article **Homestead of Martynas Jankus**, Museum Researcher **Liudvika Burzdžiuvienė** describes the future outlook of the Homestead of Martynas Jankus in Bitėnai and presents the visualization of the current buildings and buildings to be renovated.

2017 m. vasarą pastebėta, kad bitėniškių Jankų šeimos išsaugotas šventakmenis, nuo tarpukario puošęs Rambyno kalną, yra sužalotas ugnies – raudonas granitas giliai sueižėjo nuo nežinoma ranka ant akmenis sukurto laužo. Artėjant žiemai ir baiminantis, kad akmuo galutinai nesuskiltų, VšĮ „Prigimtinės kultūros institutas“ ėmėsi gelbėjimo darbų: skalūnine derva skulptorius Rytas Jonas Belevičius užpildė ertmes, akmuo buvo padengtas apsauginio preparato sluoksniu ir padaryta gipsinė viršutinės dalies paviršiaus atlieja. Pagal ją skulptorius Šarūnas Arbačiauskas iš švino pagamino ir uždėjo „kepurę“, kuri nuo šiol saugos akmenį ir nuo ugnies, ir nuo vandens. Visų Rambyno mylėtojų vardu dėkojame jiems!

Kreivėnų malūnas. A. Žemgulio nuotrauka

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 1,75 tūkst. eurų suma remia „Rambyną“ parengimo spaudai ir spaudos darbus, taip pat p. 2–36, p. 43–49 esančių straipsnių parengimą.

© Rambynas, 2019. ISSN 2029-0756 Rengėjas (leidėjas): Pagėgių krašto draugija „Sandūra“, įm. k. 178054566, a. s. LT327300010097269819 Swedbank, AB, kodas 73000. Adresas: Mokyklos g. 13, Rukų k., LT-99302, Pagėgių savivaldybė, tel./faks. 8 441 41834. Apimtis 8 sp. l. Tiražas 500 egz. Leidžiamas du kartus per metus. Vyr. redaktorė Diana Milašauskienė, el. p. sandura6@gmail.com, dizainerė-maketuotoja Kristina Kazlauskienė, kalbos redaktorė Jolanta Kasiliauskienė. Spausdino spaustuvė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, Vilnius.

Visa medžiaga (rašiniai), pateikta žurnale „Rambynas“, yra Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“ nuosavybė. Žurnalo straipsnius kopijuojant ir platinant būtina nuoroda. Redakcijos nuomonė gali nesutapti su autorių nuomone.